

ЗНЕДОЛЕНІ? НЕЗДОЛАННІ!

історії переселенців

Інститут демократії ім. Пилипа Орлика

КИЇВ • 2017

УДК 94(477):314.72
ББК 63.3 (4укр)63
З-76

ЗНЕДОЛЕНІ?
НЕЗДОЛАННІ!
історії переселенців

Друга книжка збірки «Знедолені? Нездоланні!» розповідає про переселенців, а то й про цілі сім'ї, які через війну мусили починати життя з нуля в інших містах і селах України. Досвід цих мужніх людей свідчить, що здобути знання, досягти успіху в новій справі, вийти переможцем за несприятливих обставин можна! Не просто вижити, а стати корисним родині та суспільству будь-де і в будь-якому віці – це реально, треба лише прагнути й подолати страх. Свої життєві труднощі наші герої відмовляються вважати безвихіддю. Завдяки випробуванням вони переоцінили й свої потреби, і можливі ресурси, й власні сили.

У пропонованих читачеві нарисах ідеться про те, як різні за фактом, віком, національністю люди з Донеччини, Луганщини та Криму «вростають» у місцеві громади, працюють задля добробуту України, вірять у перемогу. І стають прикладом нездоланності для тих, хто зневірився.

Ідея проекту Світлани Єременко
Редактор-упорядник Ірина Черниченко
Літературний редактор Тетяна Решетняк
Дизайнер Костянтин Ковалишин

Видання підготовлено та здійснено
Інститутом демократії ім. Пилипа Орлика (м. Київ)
в рамках проекту Інтерньюзу за підтримки Уряду Канади
через Міністерство міжнародних справ Канади

ISBN 978-617-581-306-5

© Інститут демократії ім. Пилипа Орлика, 2017
© Костянтин Ковалишин, дизайн, макет, 2017
© ПП «Рута», 2017

ЗМІСТ

Робимо добро разом Інна Юр'єва	6
Від гаїв донецьких до лісів волинських Антоніна Торбіч	15
Залишити Крим, аби повернутися Сафіє Абляєва	27
І донецькі троянди зацвітуть на Поліссі Ірина Новожилова	37
«Я відповідаю за себе» Алла Федорина	46
Лелітки в Сашиних очах Вікторія Талашкевич	56
У пошуках гарного світла Аліна Купцова	67
Грудочка любимої землі Ірина Курочка	76
Ми – дім. Буденний героїзм Марини Курапцевої Анна Хріпункова	85
«Мій номер – це телефон довіри та гаряча лінія водночас» Вікторія Сидорова	95

Казка про те, як Люська Золоті Ручки оселилася в Одесі Альона Поголяєва	105
Лесина зброя Наталія Никонорова	114
Модинг по-донецьки Лариса Білозерова	124
ДАР Вадим Козловський	134
Театр однієї родини Олексій Коваленко	143
Вікторія означає перемога Олена Горгадзе	152
Про авторів	164

РОБИМО ДОБРО РАЗОМ

Більшість із нас, змушених покинути домівку та розпочинати нове життя, намагаються спочатку облаштуватися на іншому місці, перевести подих. Вже потім, – якщо залишаться сили, – допомагають іншим. Але є не класичні переселенці, які живуть, здається, поза законом збереження енергії. Вони, власне, і є енергія, що сама себе відтворює та невпинно латає понівечене війною буття.

Пастор з Донецька Сергій Косяк жодного дня не перебував у пошуках спокійнішого для себе життя. Від самого початку війни він рятує людей. Чужих людей. Цивільних і військових. Чоловіків і жінок. Дітей і старих. Їхні тіла й душі. Його дім – не там, де затишок та родина. А там, де біда.

Свідок

«Був свідком усіх котлів, різних боїв та оточень, сліз десятків тисяч цивільних і солдатського болю...» – я не здивуюся, якщо за насиченим подіями щоденником Косяка колись вивчатимуть цю війну. Розкладатимуть оту її підступну «гібридність» на зрозумілі причиново-наслідкові явища, щоб описати їх у підручниках та попередити людство: саме так відтепер маскується зло, саме в такий спосіб воно зараз нищить і вбиває...

Сергій задокументував майже кожен день трагедії на сході – за винятком перших дев'яноста днів молитовного марафону «За мир, любов і цілісність України», який з кінця лютого 2014-го збирав людей різних релігійних поглядів на площі Конституції, в самому центрі Донецька. Погром був передбачуваним, тож напередодні «розмови» з каральними «органами ДНР» Косяк знищив свої записи та вивіз з міста родину. Його молодшому синові на той час було лише два місяці.

«25 травня 2014 року. 91-й день молитовного марафону... На шії та зап'ясті мені пов'язали жовто-блакитні стрічки, пообіцявши на одній з них повісити. Били різні люди, змінюючи один одного або одночасно... Періодично приходили в кімнату і продовжували бити. Між побоями мене звинувачували в сектантстві та допитувалися, скільки людей з «Правого сектору» я привів із собою. Пам'ятаю, як увійшла молода симпатична дівчина років двадцяти п'яти, попросила в моїх мучителів також спробувати мене побити. І під загальне схвалення натовпу завдала мені кілька ударів палицею, просто заради розваги... Вони самі себе розпалювали, переконували себе, що мене потрібно бити»...

Це був самісінський початок «русской весни», окупаційний режим лише куштував першу кров, ще сам боявся наслідків своїх дій і намацував межі дозволеного. Тож Косяка залишили живим, і він повернувся до зруйнованого бойовиками молитовного намету – відновлювати своє служіння проти зла, яке оселилося в місті.

У червні, коли Донецьком уже відкрито роз'їжджала військова техніка з триколорами, Косяк якраз підбив підсумки конкурсу дитячого малюнку «Мій дім Україна». На свій страх і ризик вивісив малюнки прямо на молитовному наметі: «Тоді ми ще вірили, чекали, сподівалися... У конкурсі взяло участь понад 36 000 школярів, а від-

бирали переможців з 7 600 робіт. Пам'ятаю, як директори шкіл таємно передавали мені ці роботи... Тут за слова «Слава Україні» калічать та вбивають, але діти цього не знають і малюють те, що в душі».

Згодом довелося зняти жовто-блакитні стрічки, відмовитись від молитов українською, прапори змінили на банери з жовтою пшеницею та блакитним небом. Спочатку приїжджі «повстанці» на їх тлі фотографувалися («Гля, арігінальна хахли придумалі!»), потім стали руйнувати.

Наприкінці липня, коли в місто вже зайшов Стрелков, знов почалися арешти й довелося піти в підпілля. Але за доносом сусідів накрили й по квартирах. Донецьк занурився в морок – вбивства, стрілянина, комендантська година, викрадення людей... Те ж саме відбувалося в Горлівці й Торезі, Сніжному й Оленівці, Шахтарську та Дружківці: церковні будівлі забирали під казарми або ізолятори для утримання заручників, розпочалися погроми та викрадення священників. «Сектантами» проголошували кожного, хто не розумів, чому вірити треба в те, в що вірить людина на прізвисько «Бєс».

Молитовний майданчик у Донецьку проіснував 158 днів. У полон потрапили ще чотирнадцятеро його учасників, чотирьом погрозували розстрілом, один з прочан досі в донецькій катівні, його доля не відома. Загалом три пастори-євангелісти та чотири церковники з різних куточків Донбасу загинули під кулями та від тортур. Свідчення про злочини окупантів щодо церковних активістів України вже пролунали в міжнародному Гаазькому суді та чекають свого часу на вирок. А коли Сергій розповідав про них під час місіонерської поїздки до Америки – люди спочатку не вірили. Потім плакали...

Дві зими та три літа

Свій власний волонтерський марафон Косяк продовжує дотепер... Скільки він уже триває? Понад 900 днів. Скільки ще триватиме? Відповіді немає. Інколи це одиночний забіг, деколи – естафета. «Робимо добро разом» – під цим гаслом сформувалась надійна команда, яка працює як добре змащений механізм, не зупиняючись навіть за нечастих візитів Сергія до родини, до синів.

Вчитися допомагати не молитвою єдиною довелося майже відразу. Перші волонтерські маршрути прокладали спочатку з Донецька до Слов'янська, а потім – у зворотному напрямку. Про роль держави

в евакуації мирного населення не варто навіть згадувати, тож весь тягар «великого переселення» випав на долю небайдужих активістів. З припиненням стабільного транспортного сполучення кинуті напризволяще люди, божеволіючи від страху, благали волонтерів вивезти їх з-під обстрілів. З однієї лише Горлівки тільки в липні 2014 року Косяк організував евакуацію понад двох тисяч людей.

«27 липня 2014 року. 142-й день молитовного марафону. В Горлівці розпочалася «м'ясорубка», телефон розривається від дзвінків. Дзвонять усі – стурбовані родичі, перелякані матусі, громадські організації... Ведеш кілька десятків перемовин телефоном, координуєш автобуси й автомобілі, вмовляєш водіїв їхати під кулями, зістиковуєш їх з родинами біженців, перераховуєш гроші за послуги перевезення, пояснюєш про безпечні місця переміщення через блокпости, вирішуєш питання розміщення біженців. Знову ж – щоденні викрадення людей, які так само потребують особливої уваги... Все це виснажує емоційно й фізично...Тільки-но відправили п'ять автобусів переселенців лише з Горлівки, на завтра станом на 15-у годину записалося вже 207 осіб, і це при тому, що 40 відсотків дзвінків припадає на вечірній час. Так само по всій Донецькій області. Забираємо людей, які самостійно не можуть дістатися до пунктів збору, часто це літні люди, інваліди чи ті, які вискочили з дому ледь не з однією «мобілкою» в руках. Є випадки, коли людина настільки паралізована страхом, що не в змозі вийти з квартири та сісти в автобус, таких ми теж вивозимо індивідуально».

Довелося перетворитися на диспетчера, менеджера, логіста, вантажника, навіть на вихователя та психолога – взимку 2015-го люди були вже геть знесиленими й відмовлялися їхати невідомо куди. У Дебальцевому під час найжорсткіших обстрілів Косяк ходив по підвалах, роздавав хліб, попри ворожнечу та прокльони, умовляв нещасних залишати смертельно небезпечне місто...

Літо, зима, знову літо... Спека або мороз – однаково погано, бо це хвороби та проблеми з ліками... «Сліпі» будинки, що потребують нових вікон і даху... Бабусі, що намагаються цілувати руки за пакет з продуктами... Черги на блокпостах, у яких вмирають старі та й не дуже старі люди... Діти, які можуть годинами сидіти, замкнувшись у собі та ні на що не реагуючи... Посивілі від гучних обстрілів собаки, що гинуть, рятуючи господарів від мін... Автівки, що розвалюються від численних волонтерських поїздок бездоріжжям... Весь світ, що з

жахом спостерігає за масштабами трагедії в центрі Європи та надсилає гроші на допомогу... З миру по нитці – голому сорочка. Робимо добро разом.

«15 жовтня 2014 року. 226-й день молитовного марафону. На картку знову пішли перерахування для роботи в зоні АТО. Біль людей, що потрапили в біду, став бодем тих, хто жертвує. Отримав посилки з теплим одягом та ліками, комусь це врятує життя. На жаль, сьогодні ми трохи не встигли з ліками для 37-річного чоловіка – вчора їх знайшли, а сьогодні передавати вже було нікому, хворий помер».

Масштаби горя ніяк не зменшувалися з часом. Час змінював лише потреби та географію. Сьогодні це памперси для покинутих дитячих інтернатів у Шахтарську, Дружківці, Горлівці. Завтра – ковдри на бази для переселенців у Слов'янську, Святогірську, Ізюмі, Бердянську. Потім – Піски та Тоненьке, де потрібно взагалі все, бо люди живуть у самісінькому пеклі. Ще за рік – відпочинок для дітей «червоної» зони, на яку поступово перетворилася «сіра» Мар'їнка...

Гра в життя. Без правил

Мар'їнка, власне, стала еволюційним пунктом військової біографії пастора-волонтера. Тут минулого літа Косяк нарешті оселився, і це зробило його трохи схожим на типового переселенця. Ну, зовсім трохи. Його родина, як і раніше, залишається далеко, довідки в нього немає, постійної адреси – теж. Наразі він узагалі приписаний до військової частини, куди пішов служити капеланом.

Як у Жадана – «Даруй нам свою любов, стискай лещата. Тебе ж, капелане, і вчили сповідувати і причащати»... До того, як Сергій Косяк охопив усю Мар'їнку та взяв за неї відповідальність, туди навіть не ступала нога волонтера. Та й потрапити в місто можна було лише контрабандним шляхом, через домовленості з військовими. Спочатку пастори-добровольці просто приїздили й роздавали хліб – буханку на родину. Потім обсяги збільшилися, волонтерські «бусики» почали возити багато й усім. Бійцям – чай, каву, сухі борщі, шкарпетки, аптечки та бензопили. Мирним – картоплю, вугілля, засоби гігієни, дитячі іграшки та канцприладдя. Короткі відрядження змінилися створенням постійної місії.

«Коли ми тільки починали, наш центр у Мар'їнці нагадував мавзолей Леніна в радянські часи – будинок і довга черга до нього»,

– згадує Сергій. Зараз місія немов мурашник: усі щось роблять, кудись поспішають, поруч дещо ремонтується, рухається, змінюється. Поступово, дуже повільно в прифронтовому місті з'являється щось схоже на відновлення. Або, радше, підґрунтя для відновлення.

Торік, коли волонтери вивезли мар'їнських дітей на реабілітацію в святогірський табір, їм запропонували там гру, яка називалася «Життя». Впродовж дня діти мусили жити за принципом «хочеш щось мати – треба заробити це». Табором ходила місцева валюта, якою можна було розжитися, виконуючи різні завдання, а потім ці гроші міняли на іграшки, канцтовари, сувеніри. Все майже так, як має бути в справжньому житті. Дітям сподобалось. Ця доросла гра з наявними правилами та переборними труднощами виявилась для них зрозумілішою, ніж реальне життя вдома. Бо в Мар'їнці взагалі нема правил, за якими можна будувати повноцінне життя. Люди мають встигнути якось пожити лише десь до 15-ої години дня, поки в свій закон гучно не вступить війна – з мінами, зенітками, патрулями, обшуками. І вже точно поза всілякими правилами в місті за час бойових дій загинуло більш як сто мирних мешканців.

У цю імітацію життя тут змушені «грати» понад шість тисяч людей, що залишились, – половина довоєнного населення Мар'їнки. 3-поміж них 70 старих, прикутих до ліжка, та 600 дітей, 224 з яких – віком до двох років, тобто народжені вже за війни, часто з якимись патологічними особливостями. Реальними для них є лише труднощі. В місті немає питної води, газу, опалення, виникають перебої з електроенергією та постачанням продуктів, не працює жодне підприємство. Дехто вже не пам'ятає, як виглядають гроші. Хліб, вода, живе слово – ось така місцева «валюта». Ще памперси – дитячі та дорослі. Взимку – дрова.

Щоб зрозуміти цих людей та заслужити їхню довіру, треба самому жити з ними поруч. Без ротацій – так само, як вони. Тож Косяк так само рубає дрова, миється з чайника, живе в приміщенні, де температура взимку трохи вища, ніж на вулиці, та виколупує кулі на своєму підвір'ї. Якщо закінчується тушонка для волонтерів – лишається голодним. Так само не спить з усім містом, коли вночі йдуть бої. А зранку підіймає місцевих та військових на спільну працю – будівництво пекарні, устаткування безкоштовного стоматологічного кабінету, створення дитячого центру...

До речі, пекарня – це перший інвестиційний (так би мовити) про-

ект, що створив у Мар'їнці робочі місця. Бо благодійність та «гуманітарка» не безмежні, за законами життя люди все ж таки повинні заробляти й самотужки годувати свої родини. Попри страх, відчай і біль, попри жорстокість та несправедливість війни. Тож разом з роботою Косяк повертає їм самоповагу, відчуття відповідальності та мотивацію.

Звичка бути вільним

Щодо мотивації. От йому самому це навіщо? Робочі місця, соціальний хліб, водоочисні споруди, пересувний мобільний шпиталь, що наразі запрошує мешканців на медичне обстеження, все інше? Сергій упевнений, що час – теж ресурс, як гроші та сили. Чим активніше його використовуєш, тим ефективніше він працює на Україну та допомагає створювати нову дійсність. Зупинишся – ресурс скінчиться. Треба досягти системних змін, аж поки він діє, тоді є шанс на те, що процес стане сталим, незворотнім.

«Моя мета – реформувати Мар'їнку. Треба людям виробляти нову звичку – бути вільними. Волонтерський рух має перерости в громадський. Хвиля, що її спричинив Майдан, та активність окремих людей мають еволюціонувати в бік створення місцевих територіальних громад. Громадянське суспільство змусить чиновників змінювати закони на зручні для людей, бо після таких болісних змін ніхто вже не хоче жити в корумпованій країні».

Цю потребу бути вільними найбільш органічно транслюють діти, бо вони ними народилися. Їхнє почуття свободи не затьмарене навіть війною, тож задля перемін на краще «тут і зараз» їм не треба змінюватися самим. Необхідні лише наснага, наполегливість та дещо із знань, якими Косяк їх охоче озброює.

Так у Мар'їнці з'явився дитячий медійний центр. Група підлітків, що торік активно долучилися до роботи юнацького клубу «Не зупиняйся» (теж, звісно, творіння Косяка), нині мають курс уроків та майстер-класів від кращих журналістів України. Власна газета, сайт, відеоканал, сторінки в соцмережах – незабаром життя в місті стане цікавішим не лише для юних авторів. Наприклад, за результатами зустрічі з репортеркою «Української правди» було надіслано офіційний запит до Мар'їнської районної адміністрації. Запитали про питну воду – коли вона нарешті буде в Мар'їнці без перебоїв? Запланова-

но справжнє журналістське розслідування, на його результати вельми очікують і залякані чиновниками дорослі...

Така маленька, в буквальному сенсі дитяча, але помітна й навіть революційна для провінційного воюючого містечка реформа свідомості... Перша, втім, точно – не остання. Бо сю скалу лупає Косяк, а він завзятий: «Треба готувати людей служити народові. Швидко це не станеться, але я не вірю, що ми повернемося до старого. Прийде час, і наша країна стане гідною щастя».

Непохитну віру Косяка в те, що власний приклад, добре слово та спільна справа можуть бути сильнішими за автомат, не змогли зламати ні тортури, ні нелюдська втома, ані людська невдячність і байдужість, що, за його словами, виснажують понад усе.

Він не пам'ятає облич урятованих людей, бо їх були тисячі. Вони його теж не пам'ятають – людям притаманно забувати найстрашніші миті свого життя. За весь час тільки двоє відшукали й подякували. Одна жіночка, що взимку 2015-го вилізла з підвалу багатоповерхівки в Пісках з кліткою з барвистим папугою в руках. Мружилась на світлі, очманіло роздивлялася, поводитись з острахом – там, у підвалі, годинами сидячи в темряві, люди ж палко вірили в нісенітниці про «карателів». Сергій згадав її саме за папугою. Й інша – вже нині, в Мар'їнці. В її будинок влучила міна, поранила дітей, Сергій чудом опинився поруч, вона й досі впевнена, що то його Бог послав їй на допомогу...

Оці дві жінки, команда небайдужих волонтерів, що збільшується щодня, та безтурботний сміх мар'їнських дітей, коли вони забувають про війну, – то і є радість, що рятує цей метал від втоми. А ще на дії спонукають очікування тих, хто змушений жити по той бік лінії розмежування, де й досі панує зло. «Я постійно спілкуюся з людьми в Донецьку. Коли мені випадає виступати десь у прямому ефірі, завжди запитую їх, що передати. І всі просять передати одне – ми чекаємо на Україну. Таких там більшість», – упевнений Косяк.

Той, хто бачить майбутнє, – того й перемога, той і вийде мудрішим та сильнішим з клятої війни, розв'язаної за ганебними пропагандистськими сценаріями. І це ще один фронт, на якому воює волонтер Сергій Косяк. У його картині миру немає ліній розмежувань і ненависті за розподілом на «своїх» та «чужих». Щоб гідно перемогти у війні, треба розпочати з перемоги над собою – над власними страхами й упередженнями: «Якщо ти дійсно за єдність України, то перестань

підкидати дрова у вогонь розбрату, а роби хоч що-небудь, щоб ми були однією країною, одним народом, однією нацією. Унікальність єдності в різноманітті. У нас можуть бути різні мови, різні культури, різні філософські уявлення – різні, але як одне ціле. Як тіло людини, що складається з багатьох частин – рук, ніг, голови, але це один організм. Є безліч прикладів, коли люди, що говорять однією мовою, сповідують одну релігію, мають одну культуру, вбивали й убивають одне одного. Об'єднує не це, а особиста відповідальність за свою землю»...

І знову новий день, і волонтерська карта, пуста з вечора, поповнюється новими надходженнями. І це доводить, що думати про Україну як про єдиний організм, який реагує на біль і лікується, – правильно. Війна викрила в людях багато зла, але інколи з цим ворогом можна боротися навіть найпростішими діями. Найпростішими словами. Робимо. Добро. Разом.

Інна Юр'єва

Від гаїв донецьких до лісів волинських

Він так говорить про волинські ліси й так ними пере-ймається, вона знає стільки луцьких таємниць, з таким натхненням розповідає про стару бруківку і тихі вулички, що ніхто й не здогадується – подружжя лише рік на Волині.

«Нічим ми не особливі. Хіба тим, що в поважному віці мусили приймати складне рішення»

– Хто нас здав? – перше запитання після вітань і знайомства. Вдавано суворим тоном Олена намагається дізнатись, хто розповів мені, що вони з чоловіком можуть бути героями для книги про переселенців.

Бо й справді випадково з'ясувати, що Олена та її чоловік Василь приїхали на Волинь з Донеччини, неможливо. Вводиш у пошуковику прізвище Бородавка – й одразу дістаєш понад десяток публікацій останніх місяців, де Василь Бородавка та лісівники Полісся б'ють на сполох: соснові ліси в Україні – під загрозою знищення.

Небезпека підкралася кілька років тому, разом зі зміною клімату та зміною поведінки давнього шкідника. «Сьогодні йдеться про тисячі гектарів уражених лісів», – цитують журналісти науковця Бородавку. Він – автор понад 70 наукових праць, майже три десятки років керував лісовою науково-дослідною станцією на Донеччині.

Харків'янин Василь та черкашанка Олена познайомилися студентами в Києві. Обоє вчилися в університеті на лісогосподарській спеціальності. Одружилися, і коли настав час розподілу, обрали Донеччину. Кликала романтика незвіданих земель й особливий науковий азарт – пізнавати та досліджувати степові ліси.

Вже за два роки після переїзду Василь Бородавка очолив науково-дослідну станцію, Олена працювала науковим співробітником. У подружжя росли сини, поширювалося коло друзів і однодумців, розсувалися наукові горизонти. Все більше відкривалося лісових і степових урочищ, що ставали улюбленими.

Сини вирости й розлетілися, Олена пригадує, як порожньо тоді стало в домі. Втім, у неї з'явилася можливість активно взятися за свою мрію – декоративний сад. Розповідає, як знаходила в різних куточках України якісь цікаві види – виписувала, купувала, міняла, розмножувала. Коли місця у дворі вже забракло, довелося проситись зі своїм розсадником «у прийми» до сусіда, а пізніше – потрошки переносити рослини й на роботу. Згодом розсадник декоративних рослин науково-дослідної станції під Волновахою розрісся до двох гектарів і приносив підприємству до півмільйона прибутку в рік.

– Доходило до 380 різновидів, а відсотків 70 з них – то діти-внуки-правнуки наших принесених з дому рослин, – жартує Олена.

Домашній сад підростав, збагачувався елементами та формами, звивистими доріжками і навіть деяким рельєфом.

– Бувало, прокинемось у неділю вранці – пора в степ, на «підзрядку!» – сміється Василь. – Їдемо дивитись на голубі від гіацинтів схили балок або на жовті від ауринії скелі над Кальміусом, або на червоні від воронців, або на сиві від ковилу, а по дорозі заглядаємо в лісові байраки – як там дуби поживають, чи дали самосів... Але

завжди привозимо додому машину каміння! Бо Оленка ж не може пройти повз обвітрений пісковик із жовтим лишайником, і повз гладенький вапнячок з мохом у заглибині, і кожен – останній, цуприкує й цуприкує, в нашої бідної «Ниви» аж колеса вигиналися.

Сад уподобали птахи – вони звивали гнізда в кронах колючих ялівців і виткого хвилівника, а в спеку прилітали купатися під маленьким водограєм. Удень з озерця біля альтанки пили воду сердиті руді білки, увечері до нього збігалися їжаки, а вуж на прізвисько Ес-кобар з'являвся, коли заманеться. Поступово сад здобув певну популярність і в людей, котрі вірять лише в те, що бачать, і бажають мати красиве подвір'я.

– Кілька десятків створених нами садів прикрашають землю – від Святогірська до азовського узбережжя, – посміхається Олена.

Чоловік додає, що захоплення дружини підтримувало сім'ю фінансово й навіть дало змогу побачити трохи світу. А рештки домашнього розсадника й досі розходяться з їхнього двору в приватні сади.

«Ми ще не усвідомлювали тоді, що для нас значить Батьківщина, Україна»

– В Донецьку теж був Майдан, – пригадує Олена. – Навесні 2014 року. Близько п'ятох тисяч учасників для цього регіону – то немало. Міліція лише спостерігала, як ростовські й місцеві «тітушки» били битами мирних людей. Ми не їздили туди, бо жили далеченько від обласного центру, та й не були готові до того спалаху ненависті з боку адептів «русского міра». Але щиро раділи величезному синьо-жовтому прапору, розкинутому поверх голів мітингувальників мало не через усю площу.

– Ми ще не усвідомлювали тоді, що для нас значить Батьківщина, Україна, – тихо підсумовує Василь. – Так, територіально – безумовно, вона була нашою, але в серце ввійшла тільки тоді, коли стала об'єктом агресії. У нашому колі людей не поділяли за національною ознакою, всі разом співали й українських, і російських пісень. Ми й нині переконуємося, що рабство, зашореність, тупість – не питання національної приналежності, як і свобода, правда, гідність.

Пізніше ж, після вторгнення російських військ, під час сильних боїв і великих втрат, довелося для себе визначатися – а хто ти є і як

житимеш далі?

– Власне, своїє проукраїнської позиції ми ніколи не приховували, – зізнається Василь, – та настав час, коли мені, як директорові підприємства, прийшлося зважати на те, що у владі залишається багато негідників і від них доволі часто залежить його доля. Але принаймні перед собою, перед людьми, з якими працюєш, потрібно бути чесним. Тобто довелося жити, як усім нормальним людям, – у постійному компромісі між совістю та порядністю й відразливою дійсністю.

– Під «ДНР»-ом ми жити точно не змогли б, – переконана Олена, – але й отам, між блокпостами, в постійному напруженні, серед чуток, очікувань, у сумнівах щодо кожної нової людини – своя вона чи чужа – спочатку тріпочеш, як заячий хвіст, а з часом починаєш потихеньку кам'яніти, – я пам'ятаю той стан. Так, живуть люди... хтось чекає Путіна, багато кому – аби скоріше закінчилась війна з будь-яким результатом, хтось мусить залишатися там від безвиході, а дехто принципово не полишає домівку – свідомий того, що то його земля, а не «мохерових бабусь». Мабуть, якби ми були там місцевими, теж не зрушили б з місця.

Підприємство, загороджене з двох боків блокпостами, продовжувало працювати – у лісі, в полі, на розсаднику, на пилорамі. Щоранку директор проводив «політінформацію» і відповідав на тривожні запитання, підтримуючи в підлеглих віру в те, що наше діло праве і ворога буде розбито. Наукові дослідження майже припинилися, адже половина лісгоспів опинилася «за межею», а решті в умовах війни стало не до науки. Та й працювати в прифронтових лісах стало небезпечно – через присутність у них військ. Не до пробних площ і не до модельних дерев, коли чуєш автоматну чергу, та й одиночні постріли спонукають зовсім не до роботи. «Зависло» й видання ґрунтовної праці колективу науковців – книги «Ліси Донеччини», яку писали близько трьох років на замовлення держдепартаменту екології.

– Звісно, то велика заслуга Василя – концепція, організація, переконування співавторів, потім переписування за кожним... – згадує Олена.

– Але без Олениних фото і нарисів книга не дістала б такого визнання з-поміж небайдужих до степового лісу людей, – додає Василь.

«Донецькі ліси, як ніякі інші, сплатили непомірну ціну за технічний

прогрес... ліси Донеччини були, є і будуть на цій землі, незважаючи на зміну суспільно-політичних формацій, військові дії і природні катаклізми, здебільшого споживацьку ідеологію природокористування та цивілізаційно-техногенне навантаження», – пише Василь Бородавка в передмові до видання.

Книга про донецькі ліси вийшла в світ уже в Луцьку, коли в тих лісах ховалися диверсійні групи терористів, а українські солдати облаштовували в них тимчасові табори та рили вздовж лісосмуг окопи.

Війна. Початок

22 травня 2014 року. На світанку сепаратисти напали на український необлаштований блокпост під Волновахою. 18 українських вояків загинули, ще стільки ж дістали поранення. Волинь і Рівненщина потонули в сльозах, вперше побачивши «вантаж 200». 18 трупів. 18 вбитих горем сімей. Тоді війна стала близькою, як ніколи.

Машини «швидкої допомоги» промчали із сиренами повз наше сонне ще селище, а потім упродовж дня інсайдерські вісті з лікарні – ще один помер... ще один... ще один... І тільки стискалися кулаки від жалю та злості.

– Цілий день на роботі – як натягнуті струни, одна на одну з дівчатами не дивимося, щоб не розплакатися, – згадує Олена. – Увечері чуємо: вибухи, в напрямку волноваського блокпосту! Значить, знову хтось загинув!!! Дзвонимо волноваським – ні, не чули. Хух, не блокпост! Може, навчання? Дзвонимо в сусідній Бугас: та це один наш (...) день народження святкує із салютом, – відповідають. Божевілля...

Василеві та Олені все частіше дзвонили налякані новинами друзі, колеги, однокурсники – кликали залишати охоплену війною Донеччину. Найнаполегливішим виявився студентський друг родини Анатолій, він переконав Бородавков, що має під Луцьком недобудовану дачу, якою не користується. Вперше Бородавки приїхали на Волинь у вересні 2014 року.

– Коли вже бойовики підійшли дуже близько, то ми за півгодини покидали в машину, що вважали за потрібне, зібралися, а потім виїхали за межі області, подивилися одне на одного: «Ой, куди ми хоч ідемо?»

Василь та Олена лише на мить задумалися і, як це було зазвичай, без особливих суперечок, прийняли спільне рішення: на Во-

линь. Щоправда, потім з'ясувалося, що свою дачу Анатолій аж надто любить, що й їздив би туди щодня, але старався друзям не докучати. При цьому не забував і знайомити з Волинню – з її незвичною природою, з історією, з цікавими звичаями.

– То в Берестечко нас вижене, то в Олику, то на риболовлю виштовхає, то по гриби, то в замок, то до театру – не давав нам спокійно сумувати, – вдячно згадує Василь.

За півтора місяці подружжя повернулося додому. Відпустка закінчувалася, кошти на підприємстві також, та й війна з відстані понад тисячу кілометрів здавалася не такою вже й страшною – живуть же там якість люди, до всього можна звикнути...

– Треба було вертатися та робити справу, хоч і літало над головою. Он же влітку навіть огірки консервувала під той залповий «акомпанемент» – навушники начепила, врубала «Пікнік на узбіччі» – і ніби ніякої війни. Але ми вже були хворі Волинню, – посміхається Олена.

– А ще раніше я стала «пані».

«Як я стала пані»

Ще поки сім'я залишалася на Донеччині, в липні 2014 року, за наполяганням чоловіка, Олена на десять днів поїхала відпочити в Карпати. В один з днів «подерлися» нагору. Дощило, але хотіли подивитися на полонину, спробувати сиру, що його роблять там чабани. У групі було чоловік з тридцятіро, серед них чимало луганських і донецьких, запорізьких, дніпропетровських – східняків.

Олена пригадує, як ватаг, кремезний чоловік, пригощаючи гостей баношем, приговорював: «Ось ви до нас приїхали, побачите, як ми живемо. І знайте, що ви там не самі, знайте, що ми пам'ятаємо про вас, наші діти теж боронять Україну на сході. Знайте, що Україна єдина». Ці спогади викликають тремтіння в Олениному голосі. І одразу ж вона посміхається завдяки іншим споминам. Про дорогу додому. Про очікування потяга в Тернополі. Жінка показувала в кафе й пішла гуляти містом.

– Десь година п'ята вечора була, дощик накрапує, моя улюблена погода. Якість народу зовсім немає. І я під своєю малиною парасолькою йду тихенько сквером. Чую – хтось кричить позаду:

– Па-а-ані-і!

А я в джинсах, як завжди, в кросівках, через калюжі перестрибую.

Чую знову:

– Па-а-ані-і!

Ну мало що там сталося: хтось комусь кричить «пані», тож ясно, що не до мене. Коли доганяє вже мене чоловік. Такий – мого віку, з двома сумками, нівроку:

– Па-ані! – показує мені від моєї парасольки чохлик. – Па-ані, якщо то не ваше, то вибачте, але я за вами біжу від самого гастронома. Від зворушливих спогадів – знову сльози в очах. Стримуючи їх, Олена тихенько сміється:

– Чоловік каже мені – якщо не ваше, то вибачте... Тоді я дізналася, що я – пані.

«Мабуть, ми просто не змогли прийняти той спосіб існування»

Осінь 2014-го і зиму 2015-го сім'я провела вдома в селищі Лісове Волноваського району. Василь не приховує, що за три десятки років стомився від відповідальності за великий колектив, давно вже мріяв стати «вільним художником», та й контракт директора закінчувався. Крім того, все частіше непокоїв стан здоров'я. Січень приголомшив страшною новиною – неподалік Волновахи терористи обстріляли з установки «Град» рейсовий автобус, загинуло дванадцятьоро людей, вісімнадцятьоро дістали поранення. Жити так близько до фронту було дедалі важче.

– Спочатку армія наша небрита була, просто махновці якісь, а потім їх почали замінювати такі хлопці, на яких приємно глянути, якими пишаєшся. Вони приходили інколи на наше підприємство. Така собі з'являється група: прочісує ліс і дитячі табори, відпрацьовує територію. Професійні прийшли хлопці. От любо-дорого на нього подивитися: молодий, здоровий, тверезий, поголений, екіпірований, – скоромовкою відчеканює Василь. – Він у ході перевірки ставить наших працівників до стіни контори, а все одно приємно на нього дивитися (Василь і Олена голосно сміються разом). З'явилися ознаки професійності армії, відчули, що нас є кому захистити.

Василь Бородавка наполягає, щоб їхню історію не сприймали як героїчну чи пафосно патріотичну:

– Ми не можемо сказати, що з-під п'яти ворога втекли, з окупованої території, – каже він. – Ми жили й працювали за 8-10 кілометрів від лінії зіткнення. Зараз там, можливо, наші війська відтиснули про-

тивника трохи далі. Втім, у сусідні села падали снаряди, війна палахкотіла поряд. І дуже пригнічувала атмосфера непевності, недовіри. В багатьох знайомих, начебто цілком притомних людях, проявилися далеко не найкращі риси. Ті, хто йшли на референдум і кликали Росію, потім у своє виправдання зненавиділи Україну. І своєї вини вони ніколи не визнають.

Мабуть, ми просто не змогли прийняти той спосіб існування і жити у викривленій реальності.

– У кожного ж свій поріг міцності, – додає Олена, – і в кожного організму свої реакції на постійний стрес. Нас дуже непокоїло Василеве здоров'я, він був геть виснажений і фізично, й морально. Крім того, наукою займатись там стало неможливо, а для Василя це – сенс життя.

– А для Олени статичність – небезпечний стан, її весь час кудись тягне, мабуть якийсь ген «ай-не-не». А там у неї навіть степ забрали, – підсумовує чоловік.

«Як не бадьорись, та без захисту звичних декорацій зразу губишся, витончуєшся і загострюєшся всіма сенсорами»

Бородавки залишили свій дім на друзів. Довелося покинути сад і частину найбільшого скарбу – книг, трепетно зібраних за довге життя.

– Ті люди, які нас перевозили сюди, певно, поза нашими спинами пальцями біля скронь крутили, – не стримує сміху Василь. – Люди мають везти меблі, а ці – горщики з рослинами. Хворі, мабуть, хай їдуть.

Через вісім місяців після переїзду Олена написала в своєму блозі: «От і ключ уже входить у вузький отвір без жодного вагання, й електричні вимикачі зручно підсовуються під долоню, і норовистий високий поріг не ставить підніжки, ноги автоматично обминають обидві скрипучі дошки, а плечі – побілені крейдою стіни. Вже кожен предмет знайшов своє постійне місце на полиці чи в підписаному картонному ящику, необхідний набір кухонних речей призвичаївся до чужих шухляд, й аукуба на вікні зеленіє так само яскраво, як і минулої зими на іншому вікні, за тисячу кілометрів звідси. (Залишається певна напруженість у відносинах з крутими сходами льоху, але не далі дружніх штовханців.) Руки відчули перевагу невеликого помешкання стосовно його прибирання і схвалили обмеження кількості

речей до мінімально необхідної. Звісно, закутані в мішковину звичні картинки просяться на голі стіни, кумедні гноми та раджастанська лялька за відсутності камінної полиці зимують у коробці з-під взуття разом зі сванською вежею, єрусалимським блюдцем, дерев'яними вішаками для парасольок у вигляді слонячих хоботів та іншими милими серцю дрібничками. Потрібні книжки з наявної частинки бібліотеки добуваються на білий світ лише за необхідності й знову пірнають у темряву ящиків. У вікні не видно рожевих стовбурів сосен, в які було так приємно просинатися, а мобільний «сад» у кількох десятках горщиків завмер до весни під товстим листяним кожухом.

Як не бадьорись, та без захисту звичних декорацій зразу губишся, витончуєшся і загострюєшся всіма сенсорами. Але з часом відмічаєш навколо себе все більше цікавих атрибутів, властивостей і прикмет нового середовища: доброзичливість, неспішливість і насмішкватість краян, їхню м'яку й інтоновану вимову, різноманіття цеглин у стінах замку і м'яких мохів – у глибині пралісів, приуроченість лелечих гнізд до центральних сільських вулиць і немотивовані виверти рік на широчезних луках, статичність щільних осінніх туманів і лагідність води в лісових озерах, передбачуваність валоподібних хмар над обрієм і стрімкість наповзання із заходу густо-фіолетового шатра, помітну кількість автівок з іноземними номерами та інформативність грибних і ягідних базарчиків при дорозі, трикутні наріжні «замки» старих хат-зрубів і вишукану простоту дерев'яних поліських церквниць – блакитних, як вода і небо...

На щастя чи на жаль, людина живе не сама по собі, а в оточенні певних предметів, явищ, обставин, і кожен з нас має власні уявлення про взаємні зобов'язання в цих відносинах. Усвідомлюючи, що світ мені анічогісінько не винний (а ще й зважаючи на його геополітичне завзяття на тлі загального божевілля), я щиро вдячна йому за приязність у кожному новому прояві – й у вересових борах та пущах у зоні досяжності, й у можливості спілкування з притомними іронічними людьми, і в духмяній каві від пані Світлани – найсмачнішій у нашому тихому й симпатичному провінційному містечку».

Тепер подружжя винаймає частину будинку на околиці Луцька. Розсадити справжній сад, як то Олена зробила в себе вдома раніше, наразі немає можливості. Але Василь і Олена вірять, що вдасться колись продати їхню господу, яка залишилася на Донеччині, і, зрештою, оселитися тут, на Волині, у своєму невеличкому домі – адже

вже звикли обходитися мінімумом речей. І тоді кожна донецька рос-
линка знайде собі місце в новому волинському саду.

Для людей, що понад половину свого життя присвятили науці,
важливо було й далі займатись улюбленою справою. Наукова доля
посміхнулась. Керівництво Українського науково-дослідного інсти-
туту, в системі якого вони працювали три десятиліття, допомогло.
Науковців перевели на роботу у Волинську область.

І дуже вчасно. Бо тут – своя війна. Із жуком-шкідником, який став
зброєю масового ураження лісів. Проблема тільки-но починають
виносити на загал, але вже зрозуміло, що напівмірами її розв'язати
не вдасться. До того ж, як виявилось, в Україні – великий дефіцит
фахівців у цій галузі.

Хоча до приїзду на Волинь науковці мріяли трохи про інше – хо-
тіли вивчати самовідтворення соснових лісів, дуже поширене на
Поліссі явище. Водночас мають втіху, що їхні знання та вміння ви-
явилися дуже потрібними, і вони можуть і далі приносити користь
роботою, яку люблять.

«Всьому свій час»

Обидва сини підтримали батьків у їхньому рішенні, а після того,
як побували на Волині, ще більше упевнилися в правильності їхньо-
го вибору. Старший син Олександр пішов на війну добровольцем.

– «Бомбив» військкомат кілька місяців, щоб його взяли, – не при-
зивали донецьких, така була вказівка, – каже Василь. Відслужив рік
і три місяці в розвідці, а повернувшись до Волновахи, зрозумів, що
йому там дуже некомфортно. Товариш по лісовому технікуму давно
кликав до себе під Харків – разом займатись ландшафтним дизай-
ном. Робота з каменем – то його улюблена справа, ще з домашніх
водойм і садового каміна. Молодший син Антон обрав інший шлях
– він займається фотографією та кінозйомкою.

– У нас черговий жарт про меншого сина: ми не завжди знаємо,
в якій країні він сьогодні ночує, – з посмішкою каже Василь. – Для
мене неочікувано він виріс у такого доволі затребуваного професі-
онала. За своєю роботою, дисертацією я не зміг бути добрим бать-
ком своїм дітям, не приділив їм належного спілкування та вихован-
ня. Слід визнати, що діти зробили себе самі. Правда, ми примусили
обох вступити на лісовий факультет університету – була така наша

помилка. Старший там промучився півроку, а менший витерпів аж півтора, а далі вирнув у якійсь комп'ютерній академії, потім почав знімати в Чорнобилі й згодом навіть видав два фотоальбоми на цю тему. Нині всі його проекти пов'язані з подорожами. Знімав в Індії, Іспанії, Філіппінах, Грузії, Норвегії й інших країнах.

– Говоримо своїм знайомим, які залишилися з того боку і вперто вірять у казки про снігурів: хай хоча б діти вибираються, не тримайте їх, хай їдуть на волю, – каже Василь. – Важко буде злітати, черкати-муть пузом по землі, але все одно тут у них шанси кращі. Звісно, є й тут певний відсоток схиблених людей і старі порядки залишаються, але ж помітний рух до цивілізованого життя і рівень зрілості суспільства незрівнянно вищий. Не вірять, кажуть: виправдовуєшся.

– Навряд чи найближчим часом ми щось зможемо відчутно змінити, – продовжує чоловік. – Як ото сосни, заражені жуками, – мають відмерти, відійти й бути замінені новим стійким лісом. Так і нам на зміну прийде більш прагматичне, можливо, більш цинічне покоління. А оскільки кров'ю зараз усе омивається, є дуже велика надія, що прийде покоління й більш патріотичне. От ми тільки наприкінці життя уяснили, що в нас є Батьківщина. А до молодих людей це зараз швидше приходить. Всьому свій час.

«Нам пощастило, що в нас така робота і що ми такі непосидючі»

Ми говорили кілька годин. Про час, що минув, підказував лише годинник на стіні «Кава-клубу».

– Ось бачиш? Це трилінка, або шашка Трилінського, така бруківка на бетонній основі – частина історії Луцька. Її почали виготовляти в 30-х роках минулого століття, і невдовзі вона стала популярним видом мощення вулиць, бо ж красива й міцна. А ось тут у 50-і роки зверху на трилінку поклали асфальт, а згодом, коли вулиця стала пішохідною, ще й плитку вмостили, – журиться Олена, показуючи на покриття ширшої вулиці, з якою перетинається попередня. – Але ж найкрасивіша плитка не здатна так прикрасити вулицю і зберегти історичний вигляд Луцька, як ця трилінка... За кілька метрів Олена вже звертає мою увагу на один з найстаріших будинків міста.

І ще я пам'ятатиму, як Оленіні очі стають теплішими, в голосі тремтить ностальгія, низькі журливі ноти жалю змішуються в ньому

з нотами ніжності, коли жінка говорить про свою Донеччину:

– Донеччина – це горизонти за тридцять кілометрів! Як на Савур-Могилі стоїш, то в ясну погоду видно море. Донецький кряж з високими горами, його байраки з древніми лісами, річка Кальміус поміж скелями дивних форм, пташині коси азовського узбережжя, слов'янські й лиманські ліси – їх там справді багато є, Сіверський Донець, крейдяні скелі... Люди, які там живуть, мало що бачать. Як і мало хто з волинян бачив, наприклад, захід сонця на Білому озері – то ж фантастика! Скрізь є багато красивого й неповторного. Нам просто пощастило, що в нас така робота і що ми такі непосидючі.

Антоніна Торбіч

Залишити Крим, аби повернутися

Київ. Лівий берег Дніпра. З-поміж торговельних яток і будівельних крамниць ледь помітна маленька кав'ярня. Проте перехожі все ж звертають увагу на два закріплені на даху яскравих стяги (кримськотатарський та український). Фасад охайного павільйону обклеєний малюнками кримської тематики. Тут і Чорне море, і Бахчисарайський палац, кримські солодощі й фрукти. Якщо підійти ближче, то можна відчути і запах свіжої випічки, кави та смаженого тіста.

Всередині забігайлівки дві жінки в хустинах розкачують тісто. Руки в людей, що працюють із борошном, особливо напрацьовані та сильні. На них давно нема манікюру, проте долоні дуже м'які й тендітні. З-під прилавка з'являється рухлива молода жінка невисоко-

го зросту, з темним волоссям та карими очима з відтінком зеленого. Вона струшує борошно зі щоки та щиро посміхається. Це власниця закладу Леране Хайбуллаєва.

Про зустріч з Леране домовлялися кілька разів, адже вона дуже заклопотана справами в кав'ярні. Заклад відкрито тільки п'ять місяців тому, роботи вдосталь. Леране сама знайшла й оздобила приміщення, сама шукала працівників, сама готувала й досі готує для клієнтів. Одне слово, жінка самотужки «тягне» цю справу.

– Селям алейкум! Хошкелидиниз, – усміхнено вітається Леране. Саме ці слова кажуть кримські татари, коли зустрічають гостей. У дослівному перекладі – «Вітаю! Ласкаво просимо». Одразу після привітання жінка пропонує каву (це так само дуже характерно для представників кримськотатарського народу). Леране зазначає, що кава в неї саме така, як у Криму: дуже міцна і з гущею, така, щоб потім можна було поворожити. Доки вариться тонізуючий напій, озиріаємося. Заклад маленький, загалом дев'ятнадцять квадратних метрів. Безпосередньо в кафе можна зробити тільки замовлення, місця, щоб поїсти, тут немає. Кілька дерев'яних столів, накритих скатертиною, з тапчанами чекають на клієнтів просто неба надворі. Але здебільшого, розповідають працівники кав'ярні, клієнти забирають кримські смаколики із собою.

«Київським чоловікам до вподоби мої чебуреки»

Запашна кримська кава розлита по філіжанках, ми розміщуємося на подвір'ї. Леране пригощає і національними солодощами – пахлавою (східний десерт зі смаженого листкового тіста, политого медом). Те, що цей заклад популярний, видно одразу. Щойно Леране почала розповідати історію свого життя, нас перебили відвідувачі.

«Леране, як ваші справи?» – усміхнено привіталися двоє чоловіків. Господиня кафе запрошує клієнтів зайти. Потім розповідає, що її страви мають попит здебільшого в чоловіків, бо ті полюбляють м'ясні смаколики з тіста.

– Розмір для українця, як виявилось, теж має значення. Клієнтів завжди цікавить саме це питання. Тому мої чебуреки не класичного розміру (з долоню), а величезні – в діаметрі двадцять сантиметрів. Київським чоловікам вони до вподоби, – хвалиться кримчанка.

Коли постало питання вибору назви цього закладу, Леране довго

не фантазувала. «Толу чебурек» – в перекладі з кримськотатарської означає «повний чебурек». Щоб вдало влитися в київський фаст-фудний ринок, довелося ретельно вивчити гастрономічні вподобання українців, каже Леране. Саме тому в асортименті тут наявні не зовсім характерні для традиційного чебурака начинки. Зокрема, картопля, домашній сир і навіть гарбузове пюре.

«Нам дві «бомби» із собою», – лунає з приміщення. В часи, коли мало не щодня у світі терористи підривають себе, таке чути щонайменше дивно, а то й лячно.

– «Бомба» – це так жартома клієнти охрестили один з різновидів чебурака, – заспокоює Леране. Так, каже вона, гості захоплено називають страву, у складі якої яловичий фарш, кілька різновидів свіжої зелені, бринза, сир і помідор. Якщо клієнтам хочеться скуштувати чебурака зі свининою, їм потрібно шукати його деінде. Бо в мусульман їсти це м'ясо заборонено Кораном.

«Окупаційна влада Криму полює на мусульман»

Крім Леране, в «Толу чебурек» трудяться ще дві жінки, її помічниці. Обидві вбрані в кольорові хустки, проте в однієї з них – це лише гігієнічна необхідність, щоб волосся не потрапило до тіста чи фаршу. Друга жінка носить цей головний убір постійно, як і належить справжній мусульманці, що дотримується традиційних вимог.

– Це моя «тізе» (тітка) Хатидже, – пояснює Леране. – Не знаю, що б я без неї робила, вона мій головний радник, помічниця та рідна душа. В неї тяжка доля, знаєте. Вона із синами була вимушена покинути історичну Батьківщину – Крим. Всі члени її сім'ї живуть за законами шаріату, саме це й стало причиною їхньої «втечі». Нині окупаційна влада Криму веде справжнє полювання на вірних мусульман на півострові. Скільки вже було обшуків, арештів, зникнень. Вони закидають їм пособництво терористам. Пробі, така дурість, хоча для вас це не таємниця, – звертається Леране.

Справді, мені, як людині, що присвятила п'ять років життя одному з провідних телеканалів Криму, який після анексії перестав існувати на півострові, добре відомо, про що йдеться. Призначена Кремлем місцева «прокуратура» вже запропоріла чотирьох кримських мусульман за ґрати, начебто за причетність до терористичної організації.

Наразі нема чіткої статистики щодо чисельності переселенців. Неможливо встежити за кожним, хто через ті чи інші причини вирішує покинути Крим тимчасово або назавжди. Допоки Росія пануватиме на українському півострові, переселенців більшатиме, – вважає Леране.

«Все здавалося абсурдом, проте я відчувала, що це надовго»

Леране, ще будучи студенткою в Криму, була змушена працювати, бо була єдиною годувальницею. Доля розпорядилася так, що її життя перетворилося на низку випробувань. Спочатку на батька впала електроопора й скалічила його, потім рідна сестричка ледь не померла в аварії та стала другим інвалідом у родині. Щоб не обтяжувати батьків, неповнолітня Леране почала працювати журналісткою в джанкойській газеті, згодом намагалася знайти себе на радіо й телебаченні. Проте гідного заробітку медіасфера не приносить, тож дівчина вирішує зайнятися маркетингом та PR-бізнесом. Щойно закінчивши університет, їде до Львова. Володіння шістьма мовами дало змогу Леране працювати з польськими компаніями. Активна та цілеспрямована, дівчина мало не з перших днів дістає підвищення – стає бренд-менеджером, продає елітні автівки. На Західній Україні вона зустріла першого чоловіка, проте цей шлюб не приніс їй щастя, окрім її єдиного сина Тимура. Після розлучення жінка повертається до рідного Криму. А згодом Росія анексує півострів.

– Знаєте, все це божевілля, від якого постраждав Крим, нагадувало страшний сон. Скрізь триколори, «казакі», «зелені чоловічки», дуже багато військової техніки. Я не знаю, як усі ці приборічники «руського міра» могли бути такими сліпими. Чи вони не знають історії, чи не знають країни, яка «повернула Крим у рідну гавань»? Все здавалося абсурдом, проте я відчувала, що це надовго, – згадує Леране березень 2014 року.

Тоді жінка була в декретній відпустці. Виховувала сина й одночасно займалася інтернет-маркетингом. Вона й досі згадує один фрагмент дворічної давнини зі свого життя. Весна 2014 року, на півострові тхне «руським міром». Леране сидить на гойдалці на дитячому майданчику, поруч її син Тимур та ще троє сусідських дітей. Вона згодилася доглядати за ними, бо їхня матір переживає найскрутніший час у житті. У березні її чоловіка викрали представники так званої

«самооборони» Криму, а згодом понівечене тіло кримського татарина знайшли закопаним у землю в передмісті Білогірська.

Йдеться про Решата Аметова, який 5 березня 2014-го вийшов на одноосібний пікет під стіни кримського уряду як прояв протесту проти агресії сусідньої держави. Дітям Аметова сказали, що їхнього батька більше нема, що він спочиває з миром. Проте вони запевняли, що їхній татусь поруч. Вони начебто це ясно відчують. Перше викрадення людини після анексії і перше вбивство цього кримського патріота, який віддав життя через принципову позицію, несподівано стали невід'ємною частиною життя Леране Хайбуллаєвої. Завдяки її активності в соціальних мережах десятки, а згодом і сотні небайдужих людей матеріально та морально допомагали родині Аметових. Вбивство викликало чималий резонанс у світі, проте це не завадило кремлівському режимові вчинити низку викрадень, залякувань, а згодом обшуків і кримінальних проваджень проти всіх незгодних та нескорених, розповідає Леране. Полювання здебільшого триває на господарів кримської землі – кримських татар, які відкрито наважилися заявити свою проукраїнську, а ще краще сказати – антиросійську та антирадянську позицію.

***

Крим, 2016 рік. Якщо не брати до уваги переслідувань кримських татар на своїй Батьківщині, то життя після анексії тривало. Паралельно з роботою в інтернет-компанії Леране провадила активну волонтерську діяльність, збирала в Криму гуманітарну допомогу для бійців АТО. Так доля звела її з другим чоловіком Русланом. За два роки анексії гроші у федеральному бюджеті для анексованого півострова стали закінчуватися, різко знизилася платоспроможність кримчан, зросли ціни на послуги та харчі, а з цим і невдоволення поціновувачів «кримнашу», згадує жінка.

Нас знову перебивають відвідувачі, до кав'ярні підходить молода пара, тримаються за руки. Хлопець каже: «Ти тільки скуштуй. Я тобі гарантую, тут готують такі «ніштяки». Леране посміхається їм, поспішає всередину, щоб насмажити дві порції «ніштякових бомб».

Після анексії Крим залишили тисячі незгодних. Кримські татари здебільшого перебралися у Львів та Київ. У мальовничому місті Західної України переселенці облаштовуються по-різному. Частеньо-

ко провадять ресторанный бізнес. У місті Лева відкрили вже кілька кримськотатарських кав'ярень. А в столиці до окупації Криму був лише один кримськотатарський заклад, згадує Леране. Проте тепер ситуація змінилася докорінно. Під тиском російської влади кілька кримських татар перенесли свій бізнес з Криму на «материк». Хтось реанімував свою справу й уже досяг успіху в Києві. Інші мають починати з чистого аркуша. Щоб з нуля запустити справу життя, Леране знову вирішує поїхати з Криму. Зібравши маленьку валізу з усім необхідним для себе й чоловіка Руслана, подружжя вирушило в чергову мандрівку.

– У мене впродовж усього життя так: час від часу я їду з Криму. Не через те, що там погано, – інші причини. У теперішньому «російському» Криму я не можу заробити достатньо для своєї родини. Тому, зібравши всі сили, заручившись підтримкою коханого чоловіка й благословенням батьків, ми поїхали до Києва. Тимурка я забрати тоді не могла, пообіцяла синові зробити це якомога швидше, – зауважує Леране.

***

Весна, 2016 рік. Родичів у столиці Леране не мала, але були друзі. Одна з її близьких колежанок запросила пожити в неї. Вона має старий, але великий і затишний будинок у передмісті Києва, туди й приїхали Леране та Руслан з кошиком смачних кримських солодоців. Наступного ж дня жінка почала шукати приміщення під чебуречню.

– Ідея чебуречної належить Русланові. Саме чоловік мене вмовив. Хоча я наполягала на кав'ярні. Він тоді сказав, що треба розпочати з чогось простішого та невеликого. Хоча, знаєте, Руслан дуже підтримував мене в усьому. І кава для нього була чимось чарівним. До зустрічі зі мною він пив розчинну, якщо її взагалі можна кавою назвати. Я його навчила пити справжню східну каву, – посміхається Леране.

«Я знаю рецепт, як плакати краще»

Лише за місяць після переїзду до Києва доля знову влаштовує для цієї жінки тяжке випробування. Раптово помер Руслан, він застудився й дістав пневмонію, яка стала останнім його недугом. Леране на-

віть не мала змоги попрощатися з ним, бо останні свої дні він пролежав у реанімації столичного шпиталю.

– Як я з цим справилася? В мене не було вибору. Я вчергове зрозуміла, що бути слабкою – не моя доля. Це неможливо описати словами. Мене зрозуміє тільки той, хто втрачав. Мене зрозуміє Заріна Аметова, адже вона також втратила коханого чоловіка. Це було настільки несподівано й надзвичайно боляче, проте я намагалася заблокувати розпач. Єдине, чого я не могла стримати, – це сльози, – очі Леране миттєво почервоніли, зі щокі скотилася сльоза. – Знаєте, це так складно пояснити – ось ти живеш, а людини вже немає. Потім бачиш знайомий силует – плачеш. Найкраща моя подруга – подушка. Я навіть знаю рецепт, як плакати краще: лягаєш на спину й реवेश, сльози стікають у вушні раковини, очі не червоніють так, і не схлипуєш. Можна плакати й у метро, й у ванній, і навіть коли нарізаєш цибулю на чебуреки, – співрозмовниця витирає змокрілі очі, намагається посміхнутися.

Навіть ця страшна трагедія не змогла збити Леране з ніг. Вона каже, що на той час уже мала борги, адже мусила позичати на лікування чоловіка. Втім, не могла зрадити мрії Руслана й опустити руки. Панацеєю в той час стала робота.

Протоптала кілометри в пошуках приміщення, мала різні знайомства й розмови з таксистами, працівниками ринку чи просто перехожими, згадує Леране. Все це було зроблено немарно, адже за три місяці вона знайшла цей куточок для національного кримськотатарського кафе.

– Руслан завжди мене чогось навчав, мудрий був у мене чоловік. Він був перфекціоністом і дуже порядною людиною. Я пам'ятаю, як він мені казав, якщо все вийде і я відкрию чебуречню, то маю зробити все з чистим сумлінням. Він казав, щоб я не подавала клієнтам їжу на картонці, бо можна обпектися. А щоб руки не пропахли олією, обов'язково потрібні пергаментні аркуші. Це він мені порадив повісити два прапори: наш кримськотатарський і український. Тепер, коли його нема, я часто уявляю, а що б на це сказав Руслан, – ділиться власниця «Толу чебурек».

Чоловік багато чого навчив Леране, а вона його зробила справжнім поціновувачем кави по-кримськи. Із вдячності Руслан тоді написав коханій вірша:

«Горячий черный кофе, черный шоколад.
Изысканное горькое блаженство...
Эмоций, чувств, желаний водопад,
Гармония и совершенство.
Мужчина, женщина и столик на двоих,
В уютном крымском дворике нешумном,
И музыка, и тишина для них,
И кофе аромат безумный.
Вьется дымок моих сигарет...
Развернутая плитка шоколада,
Две чашки кофе на столе...
Чего ж еще для счастья надо?
А надо ведь почти что ничего:
Чтоб мы там вечно так сидели.
Вокруг себя не видя никого,
От счастья без вина пьянели.»

P.S. Спасибо, любимая, за то, что ты есть,
за то, что ты мне подарила в этой жизни,
и за любовь к настоящему кофе. Руслан.

«Переселенцам так не щастить, як мені»

Наразі чорна смуга в житті позаду, сподівається Леране. Вона з головою поринула у свою справу. Проте не обійшлося й без помічників, а щирість та чуйність людей, які її тепер оточують, викликають у неї захоплення.

– Українці дуже добродушні, відкриті й навіть дещо наївні. Батьки та Руслан мене вчили: те, що ти віддаєш, те й отримуєш навзаєм. Це така банальність неймовірна, проте справді працює, чесно. Біля кафе багато будівельних магазинів. Мене шокувала ця жага допомогти чужій для них людині. Коли мені «сусіди» стали приносити дріль, драбину, викрутку, – я була шокована. Я їм віддячила так, як умію. Насмажила чебуреків, заварила запашного чаю й запросила до себе, – згадує власниця кафе.

П'ятирічний Тимур виріс із батьками Леране. Дідуся хлопчик любить як рідного батька. Бо він єдиний чоловік, який постійно поруч. За п'ять місяців роботи в Києві жінка більш-менш «стала на ноги». Згодом батьків і сина забере до себе. Батьки Леране народилися в

Узбекистані – не з власної долі, а в місцях заслання. Під час сталінської депортації кримських татар 1944 року весь народ звинуватили в пособництві фашистам і вигнали з рідної землі. Серед тих, кого запроторили в «скотовози» й вивезли, неначе тварин, були бабусі й дідусі Леране. Роками вони боролися за повернення до Криму, й в кінці 80-х їм це вдалося. Тепер, коли Росія окупувала півострів, кримські татари опинилися в ситуації, коли деякі знову мусять лишити Батьківщину.

– Найбільше на переїзд чекає мама. Вона каже, що в Криму наразі нестерпна гнітюча атмосфера. Проте дві мої сестри принципово залишаються на півострові. Зрозуміло, що їм тут було б легше з роботою, й узагалі тут більше можливостей. Проте вони безкомпромісно вирішили залишитися в Криму й не збираються нікуди переїздити. Вони в мене такі, знаєте, дуже вольові, – пишається сестрами Леране Хайбуллаєва.

Нашу бесіду перебиває дзвінок мами з Криму. Вибачається, каже, що мусить відповісти, бо рідні хвилюватимуться.

– Ана (з кримськотатарської – «мамо»), все добре у вас? Як Тимурко? Більше не плакав за дідусем? Я зараз не можу довго говорити, в мене гості з Криму, я тобі потім усе розповім, – посміхається Леране.

Батько Леране вже кілька місяців перебуває в доньки. Він робить ремонт у київській оселі, щоб Тимур і мама змогли якнайшвидше приїхати. Трикімнатну квартиру задарма залишили Леране її друзі.

– Переселенцям так не щастить, як мені. Головна наша проблема – це житло. Де жити, на які кошти орендувати, всім доводиться розв'язувати ці проблеми. Я в цьому сенсі щасливиця. В мене голова болить тільки про те, де взяти гроші на ремонт та на сплату комунальних послуг. Друзі мені сказали, що принаймні років десять я можу в них жити, – щиро радіє жінка.

«Ми все одно повернемося додому»

Щодо планів на майбутнє жінка ділиться нині тільки мріями. Леране не забуває про своє прагнення відкрити в Києві автентичну кав'ярню, де подаватимуть винятково каву з гущею та авторські кримськотатарські солодоці. Власниця чебуречної розповіла про ще одне заповітне бажання.

– Ми з Русланом мріяли викупити старесенький будинок і зробити з нього затишний готель. Це має бути в Судаку, звідки колись депортували моїх пращурів. Там можна буде навчитися смажити чебуреки, пекти янтики, готувати плов і добувати пені (домашню бринзу). Навіть можна буде на галявині відчути себе чабаном і випасати отару овець. Тобто цілковито поринути в старовинну буденність кримських татар, – мрійливо розказує Леране та активно жестикулює руками.

Проте у втілення цієї мрії у життя найближчим часом Леране не вірить. Запевняє, що такий готель має право на існування тільки в українському Криму. Каже, що наразі на півострові викорінюється все кримськотатарське й українське.

Ми допили східний напій з гущею, на дні філіжанки з'явилися візерунки з кавових зерен грубого помелу. Як на мене, суцільна чорна пляма, Леране ж бачить у наших горнятках «дорогу».

– Моя бабуся була знатна ворожка на кавовій гущі. До неї завжди шикувалися черги з охочих дізнатися про своє майбутнє. Вона дуже хотіла, щоб я успадкувала її вміння. Проте людина має в це вірити, а я скептик у цьому питанні. Єдине, що іноді я бачу, – це дорога. І, знаєте, завжди це маленьке пророцтво здійснюється. Ось і тепер у нашому випадку це означає тільки одне: ми все одно повернемося додому, – на оптимістичній ноті завершила свою розповідь Леране Хайбуллаєва.

Сафіє Абляєва

І донецькі троянди зацвітуть на Поліссі

Дорога... Вона супроводжує нас усе життя. Та й саме життя – це дорога. Її можна спланувати, коли життя спокійне. Вона може покликати, коли захочеться нових вражень. А як звичний життєвий устрій раптом перевертається «з ніг на голову», – дорога може стати єдиним порятунком, надією на новий шанс. Протягом останніх двох років для багатьох українців зі сходу країни дорога не була радісною й повною сподівань на нові враження, радше стала вимушеним шляхом у невідоме й невизначене... І супутником у цій дорозі було беззахисне й гірке, ніби вирваний з коренем степовий полин, слово «переселенець»...

Дорога перша

Історія сім'ї Михайлових не типова для переселенців зі сходу, хоча б тому, що такими вони себе не вважають і статусу ВПО досі так і не дістали. І дорога, яка врешті привела їх з приморського Маріуполя на забутий поліський хутір, була не такою, як в інших... Кілька років тому Лариса та Сергій Михайлови вже приїздили на Житомирщину в гості до давнього приятеля, який запросив їх у село на свято Івана Купала. Дика краса поліської глибинки ще тоді зачарувала дружину Ларису. «Якби колись довелося змінювати місце проживання, то тільки на це...» – вражена лісовими краєвидами та озерами сказала тоді друзям. Ніхто й не сподівався, що ці слова так швидко почнуть збуватися. Бо в родині Михайлових все йшло второваним шляхом. Аж поки неспокійний листопад 2013-го не сколихнув усі українські міста масовими протестами.

У подружжя в Маріуполі був свій бізнес – оптова торгівля «секонд-хендом», який забезпечував непоганий прибуток. Була квартира в місті, облаштована дача в Гнутовому, де Лариса опікувалася чималим розарієм дивовижних троянд, а Сергій вирощував сортовий виноград, який щосені радував щедрим урожаєм. Хто б міг подумати, що врожай винограду 2013 року виявиться останнім... Ніхто. Як і про те, що кривава зима 2014-го закінчиться анексією Криму, а більша частина Донбасу перетвориться на арену воєнних дій.

Можна не вірити в «шосте відчуття», а то й узагалі сумніватися, що людині щось таке властиве. Але, як свідчить досвід, краще до нього дослухатися... «Шосте відчуття» – це, власне, інтуїція, якою більшою мірою наділені саме жінки. Наприкінці листопада 2013-го Лариса почала відчувати щось недобре – воно було скрізь: у спохмурнілих обличчях і сторожких поглядах маріупольців, у суперечках, які розділяли навіть друзів і родичів на «своїх» та «чужих». Ще не рвалися снаряди в донецьких степах і ніхто ще не бачив «зелених чоловічків» у прикордонних селах. Але в Києві вже стояв Майдан... Щось ніби впало, та ще не розбилося, а підступна тріщина вже пішла тонким павутинням...

Саме тоді вона сказала чоловікові: «Мені здається, що нічого доброго тут уже не буде». І він повірив їй, як робив це завжди. Відтоді, як йому, випускникові місцевого металургійного інституту, якому так і не судилося стати металургом, але довелося в часи перебудови та

розвалу Союзу освоювати зовсім інші професії, а потім зайнятися бізнесом і втратити все. Коли зустрілися з Ларисою, весь його «капітал» складався з побитої автівки та трьох сотень «зелених» у кишені. Лариса ж керувала будівельним кооперативом, хоч за освітою була хіміком. Але то були вже 90-ті й на освіту мало хто зважав. Лариса, як підмітив Сергій, мала хист менеджера й завжди «бачила» на кілька років уперед. Так сталося й цього разу.

Дорога друга

Восени 2013 року Сергій Михайлов знову приїхав до знайомого на Полісся у віддалене село Рудня-Вороб'ївська Малинського району й таки придбав стару хатину. В той час, коли здійснював купівлю-продаж господи, наприкінці листопада якраз і почався Майдан.

Сіл із назвою «Рудня» на Житомирському Поліссі чимало – десятків зо два точно набереться. Їхнє ж, як свідчать історичні хроніки, засноване у XVIII столітті, його вважали хутором до 60-х років минулого століття, аж поки воно не здобуло статусу села. Проте його й тепер навіть завдяки автомобільному навігатору знайти не просто. Прямуючи розбитим, як після мінометних обстрілів, шосе, водій обов'язково промине поворот до вулички на кілька хат, у яких добра половина господарів вже померли чи переїхали до міста. І хоч офіційно тут налічується вісімдесят мешканців, насправді не набереться й п'ятдесяти. Нинішні жителі Рудні-Вороб'ївської – переважно пенсіонери, яким далеко за сімдесят.

Подібні села тепер називають такими, що вимирають. Однак про цю безлюдну тиху місцину поруч з лісовою галявиною дедалі частіше згадувала Лариса в «прифронтовому» Маріуполі. Хоч подружжя Михайлових і далі жило на Донбасі, масові протести й неспокій у країні внесли корективи в їхні сімейні плани – років за два-три облаштувати свою поліську господу. Довелось починати раніше.

– Удруге я сюди приїхав 14 лютого 2014 року, якраз у день закоханих, – пригадує Сергій. – Але приїхав сам, Лариса ще лишалася в Маріуполі. Почав робити ремонт. Хотів знайти місцевих, аби допомогли. Не вийшло. На жаль, працездатних тут мало – переважно старі люди. А молоді, що лишилися, випивають потроху й працювати не прагнуть. Малинські ж майстри виявилися надто «дорогими»... Та й до нас, прибульців з Донбасу, поставилися з неабиякою

пересторогою. Мабуть, думали, що сепаратисти. Хоча в себе вдома ми допомагали теплими речами хлопцям з батальйону «Азов», адже наш бізнес давав змогу це робити. Але ж не будеш кожному про це розказувати... Тож довелося запросити бригаду будівельників з Маріуполя. Я проектував, а вони робили все, що тут тепер є. Те, що ми пізніше назвали «Зеленою садибою «Полісся».

Натхненником цієї, на перший погляд безнадійної, справи, звичайно ж, була Лариса. Можливо, й цинічно звучить, але її давня мрія зайнятися колись сільським зеленим туризмом, напевне, так і не здійснилася б, якби не війна на Донбасі. На початку 80-х Лариса випускницею вишу приїхала за розподілом до міста українських металургів, тоді ще Жданова, з подібного «металургійного» російського Магнітогорська. Жити в промисловому центрі, хоч і біля моря, їй не надто подобалось. Клімат не підходив. Від задушливої спеки та вічного диму заводських труб хоч трохи рятувала дача в Гнутовому. А от чисте лісове повітря, тиша, яку порушує лише спів птахів, чисті прохолодні водойми, що їх побачила на Поліссі, було саме тим, чого так бракувало всі ці роки.

– Ми не планували відразу отак кинутися в цей бізнес. Думали, зробимо все поступово. Однак закрили поспіхом свою справу й усі кошти перекинули сюди, на будівництво. Хоч гарантій у нас не було жодних. Підє справа чи не підє... Які гарантії, якщо в країні йде війна? – каже господиня садиби «Полісся» Лариса Михайлова. Вона пригадує, як навесні 2014 року вулицями міста почали їздити БТРИ, часто йшли колони військової техніки. Як одного разу, вночі, прокинулася в своїй маріупольській квартирі від страшного гуркоту й інстинктивно кинулася затуляти вікна подушками та ковдрами. Чоловік саме був на Житомирщині. Але, на щастя, то була лише перша травнева гроза.

Коли Лариса тієї ж весни остаточно переїхала на Полісся, на неї чекала майже облаштована садиба. Все було зроблено з дерева, в сільському стилі. З підручних, як любить говорити її чоловік, матеріалів. Чудернацькі світильники з гілок і канатів, саморобні дерев'яні ліжка... Багато що збирали по старих горищах і реставрували – старі дивани, кухонні меблі. Так створювали своєрідний інтер'єр гостинного сільського затишку з місцевим колоритом і максимальною зручністю для майбутніх гостей. Але електричні водонагрівачі, автономні водогін і каналізація швидко «з'їли» всі кошти. А на квартиру в Марі-

уполі ніяк не знаходилося покупця. Подальше будівництво «зеленої» садиби довелось призупинити.

Щоб привезти необхідні будівельні матеріали, Сергій Михайлов вирушив тоді у досить ризиковану дорогу на Донеччину. Селище Гнутове, де знаходився дачний будинок Михайлових, на той час уже потерпало від постійних артилерійських обстрілів. Дещо з речей вдалося вивезти раніше, а за останнього приїзду Сергієві буквально під вибухами снарядів довелось розбирати й вивозити будматеріали зі зруйнованого будинку.

– Там вцілів тільки каркас від будинку, майже всі наші троянди та виноградна лоза знищені, лише кілька рослин вдалось викопати, – з гіркотою згадує Сергій.

Вивезені будматеріали тоді знадобилися для подальшого облаштування садиби – дитячого майданчика й альтанок. Та основний будівельний матеріал садиби – дерево. Воно тут скрізь.

– Дерево тут дешевше, ніж у Маріуполі, – каже Сергій. Там, навпаки, метал дешевший. Коли я ходив по лісу й збирав гілки та суччя, місцеві дивились на мене так, ніби я несповна розуму. Але саме з цього лісового «непотребу» зроблено багато деталей інтер'єру. Дерево – це живий матеріал, який створює атмосферу родинного тепла й затишку. А це те, що треба для шанувальників сільського відпочинку. Доступний комфорт і місцевий колорит. Ми ж орієнтуємося не на туристів з «тугими гаманцями», а на звичайних містян, які не мають замських дач чи родичів у селі. Дуже раді приймати й своїх, донеччан, яких тепер доля розкидала по країні...

Дорога третя

Такі місця часто називають «дірою». Вони нагадують про старі радянські часи, а радше про їх занепад. Обдерта, не фарбована років з десять автобусна зупинка, яку лише зрідка балує приїздом місцевий пасажирський автотранспорт. Ще, мабуть, з минулого століття зачинений на поржавілу залізну штабу сільмаг край дороги. В 60-х роках минулого століття це було чи не головне публічне місце села. Тепер нема і його. Ні аптек, ні магазинів, ні кафе. Все це лишилось десь далеко. Щось ще в минулому сторіччі, а щось за десяток кілометрів, ближче до райцентру. По вузькому вже «по-сучасному» роздвоєному шосе йде похоронна процесія. Люди поволі ступають

за кількома кінними підводами, вози вистелені сухим сіном, прикритим пістрявими килимками... Де цивілізація? Таке люблять сучасні «сталкери» та інші екстремали. Трохи далі, за поворотом, уже немає й натяку на асфальт.

Отака дорога привела нас до «зеленої» садиби Михайлових, яку вже встигли «розпіарити» місцеві журналісти за активного сприяння тутешніх чиновників. Ті ж, своєю чергою, встигли занести «зелений об'єкт» до своїх досягнень у розвитку сільського туризму. Насправді ж на Житомирщині, що славиться своїми лісами, заповідниками, природними водоймами та навіть природними дивами, сільський зелений туризм розвивається досить «туго». Сільських садиб, які могли б прийняти любителів відпочинку на рідній природі, на всю область набереться бодай з десяток. До таких об'єктів занесли й мистецько-культурний центр українського побуту та деякі заміські готельно-ресторанні комплекси, куди приїздить з певної нагоди щонайбільше на один-два дні. «Зелена садиба «Полісся», яку заснували донеччани, з-поміж усіх найбільше наближена до дикої природи, зберігає хутірський дух поліської глибинки. Тут можна ходити на «тихе полювання», по гриби чи ягоди, а за сезону зайнятися мисливством чи риболовлею. Або ж просто засмагати й купатися на озері серед лісу. Місцеві мешканці, можливо, й не розуміють такої «романтики», а от для городян – ліпше за все.

Господарі зустрічають прибулих на початку вулички, щоб не заблукали. Бо скільки не звертались до місцевої влади дозволити встановити вказівний знак, та, як кажуть, «а хура й досі там». Чиновники і так знають, куди їхати, а туристи на те й туристи, щоб самим шукати дорогу. Та найгірше, бідкається Лариса, з освітленням вулиці – жоден ліхтар не працює. Якби не освітлена садиба, то вночі невеличка вуличка зовсім розчинялася б у темряві. Попри це, Рудню-Вороб'ївську все ж якось знаходять туристи. Особливо садибу вподобали кияни. Від столиці сюди всього сімдесят чотири кілометри «варшавською» трасою та ще три – до самого села. У вихідні в будиночках буває «повний комплект». Сергій згадує про те, як нещодавно тут зупинились байкери. Навіть місця не вистачило, бо їх було майже п'ятдесят, а ліжок усього тридцять п'ять. Довелось розбивати їм намети. Проте такі великі компанії приїздить сюди рідко й не надовго. Частіше сімейні пари чи от, як тепер, бабуся з онучкою – теж переселенці з Донецька, які мешкають нині в Києві.

За два роки зелена садиба в Рудні-Вороб'ївській розрослася. Минулої весни Михайловим таки вдалося продати свою маріупольську квартиру, щоб і далі втілювати «наполеонівські плани», – збудували лазню на дровах і сауну, майстерню для виробів з дерева, переносні мангали, та це ще не все. Місцева природа постійно підказує господарям нові ідеї. Особлива їхня гордість – мисливський будиночок зі спеціально обладнаною сушаркою для грибів, яку змайстрував Сергій. Каже, що всього за дві години можна висушити двадцять кілограм грибів, як тут називають, «поліського м'яса». Назбирані в лісі гриби та ягоди туристи за бажання можуть просто тут приготувати для себе в будь-який спосіб – засмажити, законсервувати, насушити. Однак і господиня Лариса може запропонувати ягідні джеми чи консервовані грибочки власного приготування, а господар – спеціальну настоянку на поліських травах. Всі ці смачні «сувеніри» везуть звідси на згадку відпочивальники.

А ще тут можна скуштувати екологічно чисту їжу. Молоко, сир та сметану беруть у місцевої селянки. Це поки чи не єдиний взаємовигідний контакт з місцевим малочисельним населенням. Лариса задоволена якістю продуктів, а молочарка – постійною клієнткою. Овочі – огірки, помідори, кабачки – Лариса вирощує в діжках та на шпалері. Фантазія та практичність штовхає до оригінальних рішень – у хід іде підручний матеріал, звільняється багато місця на подвір'ї, а рослини дістають потрібний захист і обігрів. Діти, які відпочивають тут з батьками, можуть побачити, як ростуть овочі, і зірвати їх просто з кущика. Імпровізований город – як репетиція справжнього. Бо в Михайлових тепер вистачає землі і в їхніх планах – й овочівництво, й розведення птиці та домашніх тварин.

Крім екотуризму, родина вбачає ще й можливості для розвитку агротуризму, для якого потрібне фермерське господарство. Тільки помічників не вистачає. Бо все, що тут робиться, поки що в «чотири руки» і двадцять чотири години на добу. На вихідних до батьків приїздить з Києва донька Валерія, й тоді стає на дві руки більше. Валерія не є винятком у своїй творчій родині – гарно малює, займається прикладним мистецтвом. Допомогає сімейному бізнесу розвиватися – створює рекламні листівки, адмініструє сайт «зеленої» садиби. Вона кілька років прожила в Данії та Швеції, де навчалась і працювала. Дівчина відмічає, що побачила, як у цих європейських країнах цінують кожен клаптик своєї землі. В Україні, яка справді багата природ-

ною красою, чомусь цінують своє менше. Українців зазвичай більше приваблюють турецькі та єгипетські курорти, а місцевий туризм тим часом занепадає. Хоча зелений сільський туризм прищеплює любов до своєї землі, повертає людей до природних витоків, відновлює національну самосвідомість краще, ніж будь-які патріотичні гасла та промови. А ще дає шанс таким, як Рудня-Вороб'ївська, зниклим селам, не щезнути назавжди з карти України.

Представники спілки сприяння розвитку сільського зеленого туризму в Україні визнали садибу «Полісся» кращою серед подібних туристичних об'єктів Житомирщини. І нічого дивного в цьому немає, бо за два роки садиба Михайлових виросла до повноцінного туристичного комплексу й далі розвивається як селянська господа, не збиваючись на помпезну імітацію поліської автентичності. Дивно, як люди з південно-східного російськомовного промислового міста змогли так полюбити й відчути древлянську душу місцевої природи, щоб відтворити її в кожній деталі інтер'єру та вжиткових предметів? Та й чи просто на «180 градусів» поміняти життя, змінити місто на село й опанувати нову для себе справу? Та ще й у віці, коли більшість людей думає лише про пенсію. Та це не про Михайлових...

– Насправді не легко було в п'ятдесятип'ятирічному віці покидати все, що надбали за життя, – зізнається Лариса Михайлова. Ми в Маріуполі вважали себе забезпеченими людьми і не думали, що знову доведеться починати все з нуля... Що нам найбільше допомогло? Мабуть, як завжди, віра в те, що у нас все вийде.

– І, звичайно, любов. Ми вже понад двадцять п'ять років разом, – додає Сергій. – Щоправда, – жартує, – Лариса тепер закохана в Полісся. А я й надалі люблю її.

Дивлячись на дружну сім'ю «поліських новоселів» і на їхній успішний бізнес, може здатися, що порівняно з іншими переселенцями зі сходу в них менше проблем. Але це не так. Сусідські стосунки з хуторами досі не складаються так, як хотілося б. Сільські люди завжди з більшою пересторогою ставляться до прибульців, ніж міські. Однак Сергій сподівається, що згодом і це мине: «Адже місцеві бачать, як наша родина працює щодня з раннього ранку й до вечора. Поки що здороваємося, але ще не обіймаємося», – жартує.

Головна проблема – брак робочих рук. Тому Михайлови за першої-ліпшої нагоди запрошують переселенців, які мають бажання жити в селі й працювати в туристичній садибі. Вони готові купити для них

тут одну з покинутих хат. Хтозна, може, ще одна дорога до забутого села Рудні-Вороб'ївської, яке взялися відродити переселенці зі сходу, стане ще для когось щасливою?

На подвір'ї садиби Михайлових і біля неї завжди зелено. Одні рослини відцвітають, починають квітнути інші. До тих плодових дерев і кущів, які вже тут росли, нові дбайливі господарі досадили ще саджанців, які за два роки вже зміцніли й стали молодими деревцями. Недарма ж невеличка сільська вуличка, де розташоване обійстя, зветься Садовою. Єдине, що засмучувало ці роки Ларису та Сергія, – на піщаній поліській землі ніяк не приживались троянди та виноград, вивезені з-під обстрілів у Гнутовому. Проте цьогоріч кущики донецьких троянд теж випустили листочки. То ж є надія, що скоро зацвітуть.

Ірина Новожилова

«Я відповідаю за себе»

На стіні коло її столу висить аркушик із зошита. На ньому – старанно намальоване дитячою рукою кругле личко. Малювали червоним чорнилом – явно, щоб красивіше. Виділено пухлі вуста, густі довгі вії – всі дитячі уявлення про вроду. Синім чорнилом підпис – «Наталя».

Наталя посміхається: «Коли до нас приходять відвідувачі з дітьми, малих треба чимось зайняти. То я для них і приготувала книжки, олівці, аркуші, – щоб не заважали працювати дорослим і не нудьгували».

Вона напевне притягує дітей, бо сама має в обличчі щось привабливо дитинне. Навіть уявляєш її малою, таку собі дівчинку-принцесу. Проте, спілкуючись із Наталею Єсіною, розумієш: зовнішність, як не дарма твердять, оманлива. Ця молода жінка має внутрішню силу,

яку відчуєш не в кожному чоловіку. Говорячи з нею, я мимоволі розмірковую над проблемою вибору. Так, він, вибір, складний для всіх, але для кожного не буває раптовим. Це зазвичай свідчення того стержня, що або є в людині, або його немає. Тим, у кого він є, хто розуміє себе й свою цінність, поважає в собі особистість і живе за власними принципами, зробити вибір легше. І він переважно буде на користь людяності в собі. У тих, хто стержня не має, хто плаває, як тріска в ополонці, шукаючи зиску, переваг, хто виправдовується «моя хата скраю», «я маленька людина», «я – як усі», вибір, звісно ж, важчий...

«Так приємно, коли тобі кажуть «дякую»

У сумській громадській приймальні Української Гельсінської спілки з прав людини, де працює Наталя, їх троє. Володимир – координатор, В'ячеслав – юрист, Наталя – помічник координатора, відповідальна за зв'язки з громадськістю.

Ми знайомі кілька місяців, власне, з презентації приймальні в Сумах. Зустрічалися на вулиці, на різних заходах.

За півроку приймальня підсумовувала результати своєї роботи на прес-конференції. Серед присутніх я побачила й Оксану Іванцову, радника Міністра соціалістики з питань внутрішньо переміщених осіб у Сумській області. В розмові з нею поцікавилася добрими прикладами життєвладштування переселенців. Оксана подивилася трохи здивовано й кивнула: так от же – Наталя, Володя, В'ячеслав. І тоді здивувалася я: оця впевнена в собі команда, люди, які не лише не просять для себе, а й допомагають іншим?.. Професійні, самодостатні, без жодної стигми невлаштованості – принаймні зовнішньо.

Коли познайомилися ближче, виявилось, що історія кожного далека від легкої оповіді, а на пам'яті чимало шрамів і шрамиків, які навряд чи зникнуть з роками. Бо коли хтось примусово переkreоє твоє життя, це важко просто забути.

Починати заново кожному було непросто. Адже їхали й думали: ось-ось усе скінчиться, українська влада відновить законність і вони повернуться додому – ну хай через місяць, два, три... Чотирнадцятий рік минув у такому очікуванні. «Ми тоді навіть не реєструвалися як переселенці. Якись заощадження були, й нам здавалося: хтось потребує більше, ніж ми. Лише восени це зробили. А п'ятнадцятий рік уже показав: наше житло, наше місто, наш рідний край у нас вкрадено...»

Володимир почав шукати роботу ще в чотирнадцятому. Це виявилось нелегким, попри три виші й два «червоні» дипломи. Сайти, оголошення, розсилка резюме... Коли показник настрою вже схилився в бік відчаю, знайшов повідомлення: чернігівська громадська організація, яка здійснює проект з надання безкоштовної правової допомоги переселенцям, шукає свого майбутнього представника в Сумах. Чергове резюме, і нарешті – так!

Він почав працювати з цілковитою віддачею: план заходів, неординарний підхід, прагнення реально допомогти... Це був довгоочікуваний шанс, і Володимир знав: має ним скористатися. Згодом у Сумах вирішили відкрити приймальню УГСПЛ, і його кандидатура була вже далеко не останньою для розгляду на посаду координатора. А коли став ним, запропонував роботу Наталі. Пізніше, розмовляючи з В'ячеславом, поділився: як добре бачити результат своєї праці ось так, майже зразу. І той виявив бажання також зайнятися правознавством.

Так вони, троє вихідців з Красного Луча (теперішнього Хрустального, що на Луганщині), стали разом працювати в Сумах. І досягли успіхів. Саме їхня громадська приймальня створила прецедент в Україні, за яким було ухвалено перше в країні судове рішення про задоволення позову переселенки до органів соціального захисту щодо невиконання адресної допомоги.

Катя, молода мама двох дітей, яка ще влітку 2014-го виїхала з Луганська, від січня 2016-го перестала отримувати щомісячну адресну допомогу. І так – майже півроку. Проблема полягала в тому, що через хворобу дитини мати не змогла поставити штамп територіального підрозділу Державної міграційної служби на зворотному боці своєї довідки. На жаль, для когось із чиновників той штамп переважив благополуччя дитини.

Коли приймальня почала вести цю справу, Катя не дуже на щось сподівалася. А після суду її родина отримала допомогу в повному обсязі. На згаданій прес-конференції жінка щиро дякувала людям, які захистили її права. Бо ж захистити себе сам може далеко не кожен.

«До нас тепер звертаються навіть з інших областей, розпитують про цей досвід, – розповідає Наталя. – Тамтешні юристи кажуть, що люди приходять, посилаються на конкретну практику Сум і прагнуть дій. Бо, справді, часто в таких ситуаціях все обмежується словами «треба щось робити». А наша приймальня звернулася до суду і дістала результат».

Так Сумщина стала першим регіоном, де переселенці почали активно боротися за свої права в судах і вигравати справи. За доволі короткий період на рахунку УГСПЛ уже понад сто позитивно вирішених таким чином справ, а судові рішення апеляційної інстанції, попри відповідні скарги органів соціального захисту за кожною справою, залишають незмінними рішення судів першої інстанції.

«Дуже приємно, коли тобі кажуть «дякую», – всміхається Володимир.

«У приймальні є реальна емоційна віддача від твоєї роботи, – впевнена Наталя. – Я звикла останнім часом працювати вдома, а тут вийшла з домашнього світу й у цьому знайшла себе».

«Я зрозуміла: не хочу, щоб це переживав мій син»

Вона звикла бути успішною. Цьому сприяло оточення. Любляча бабуся, яка так гарно розмовляла українською. Двоюрідний дідусь, яким у сім'ї пишалися: він писав книжки! Мама, яка очолювала краснопольську міську газету. Хрещена, яка працювала разом з мамою, а нині живе в Тбілісі... Писати щось «своє» Наталя почала років в одинадцять. З дев'ятого класу вже активно дописувала до газети. Й хоча батьки наполягали на педагогічній освіті, сама певний час мріяла стати юристкою, та все зрослося як зрослося. І Наталя почала навчатися журналістики.

На курсі познайомилася й незабаром одружилася з Іллею. Так само працюючий, він став не просто чоловіком – другом, і разом вони почали реалізовувати себе в обраній професії.

«Для нас не було питання, як знайти роботу, – пригадує Наталя. – У нас вона була ще в студентстві. І коли я захищала диплом магістра, – до речі, отримала «червоний»! – то вже мала три-чотири пропозиції працевлаштування».

Працювала на обласному телебаченні. Потім народився Артем. А коли настав час повертатися на посаду, зрозуміла: канал заполітизувався й віддав перевагу одній політичній силі. Працювати там не схотіла. Займалася копірайтерством, фрилансом. Жили в Щасті, на роботу – поруч – їздили до Луганська. А потім до їхнього Щастя, як і до інших східних міст, прийшло нещастя.

...У день так званого референдуму вона їхала з Красного Луча, де жили рідні, додому, до чоловіка й сина. Шлях був недовгим, 89 кілометрів. І коли проїхала перший, другий блокпости, це було хоч і прикрим, та звичним. Проте, коли проїздили шістнадцятий, у Наталі вже тремтіли руки.

Так, вона могла проаналізувати свій стан і пояснити його комусь іншому, але позбутися того тремтіння не могла – людина є людиною... Так, ніби безглуздо, але цілком сплановано й кимось продумано чинився психологічний тиск на Луганщині. Стоїть блокпост: гальмуйте! Спиняєте машину: відчиніть багажник! Відчиняєш, «ополченці» кинуть оком: їдьте! І зрозуміло, що їм нічого не треба й нікого вони не шукають. Але коли людину спиняють раз, вдруге, вп'яте озброєні, часто нетверезі, особи; коли починаєш відчувати, що безпорадний перед ними, хоча ні в чому не винний, мимоволі в тебе вселяються тривога, пригнічення, страх. І не кожен здатний тому протистояти.

...Вони пам'ятають перші блокпости. Не українські прапори, відверте нехтування правами людей. І – жодної реакції на це правоохоронців. Зачастили мітинги, на яких було багато росіян. Ті приїздили автобусами з Ростовської області й створювали масовку для картинки «невдоволення сходу України». Навіть коли приїжджі намагалися злитися з місцевими мешканцями, їх легко впізнавали: досить було комусь запитати, скажімо, котра година, – невиправлена різниця на годиннику та говірка видавали чужинця.

У квітні-травні почали масово завозити зброю. Місцеве керівництво не відреагувало й на це, ба навіть згодом багато хто схвалив і очолив...

«У Луганську в день ушанування Тараса Шевченка люди прийшли до його пам'ятника з квітами – пенсіонери, жінки, діти, – пригадає Володимир. – Із сусідніх будівель, де зосередилися «ополченці», спочатку почулося гудіння, потім вибігли озброєні чоловіки й людей просто змели. Міліція не реагувала. Я запитав потім знайомих міліціонерів, чому вони дозволили таке. Один мені каже: «Вони підняли перед нами тент своєї машини, а там – два кулемети націлені. Як тут прореагуєш?» І що вже було запитувати, а як же – їхня присяга?!»

«Знаєте, – промовляє Наталя, – це дуже страшно, коли тебе не захищає ніхто...»

Що більше зброї накопичувалося, то більше зростала напруга. Поширювалися чутки: їде «Правий сектор», будуть руйнувати пам'ятники Леніну! І знаходилися ті, хто йшов їх захищати. «Правий сектор», звісно, не приїздив, зате ж настрої який створювався...

Почали ходити квартирами: «Виходьте! Є тут мужики?» Відловлювали для «мобілізації» на вокзалах. До речі, наголошують мої співрозмовники, всупереч усіляким сюжетам та інформаціям, шахтарі на заклики не велися. Й жодного шахтарського загону тоді створено

не було.

Після дванадцятої на вулиці краще було не з'являтися: чергували «казакі». Тому, якщо затримувався, перебігав дворами, гаражами, щоб не зустріти патруль. Бо без пояснень забирали до комендатури й не випускали, поки не отримували викупу.

Забирали машини. Просто зупиняли, витягували власника з-за керма й обіцяли: повернуть автівку «після перемоги».

«А найстрашнішою виявилася неможливість висловлюватися, – говорить Наталя, – ідеш розмовляєш і голос притишуєш, озираєшся навкруги... Принизливо».

Незабаром накопичену зброю почали застосовувати. В одному з міст Донбасу снайпер-не снайпер, якийсь стрілець із даху розстріляв звичайних людей. «Згодом мама мені каже: знаєш, я гуляю з Тьомою, а сама на дахи озираюся – чи не стрілятимуть», – пригадує Наталя. Тоді вона зрозуміла: не хоче, аби син усе це бачив і жив у страху. Й навряд чи варто хвалитися, що «діти переночували задля безпеки у ванній», адже від ураження психіки у ванній не сховаєш...

...У той день «референдуму», після шістнадцятого блокпосту, відчула: це крапка, далі чекати не можна. Вдома поговорили з Іллею й того ж дня замовили квитки в Інтернеті. 21 травня виїхали з Луганська: їх троє, два рюкзаки й ноутбук. 22-го були в Сумах, де живе Ілева рідня. Зайшли в Інтернет і прочитали: залізницю обстріляли, рух потягів тимчасово припинено...

«Ми хотіли показати, що не всі на Донбасі однакові»

Втім, їхати з Луганська Єсіних змусив не лише страх за сина та його майбутнє. Так, було дуже тривожно, коли вперше їхню машину зупинили на блокпосту й біля дитини опинився агресивний чоловік з автоматом. Але ж врешті-решт із таким режимом багато хто змірився. Вони не змогли. І реальна небезпека загрожувала їм самим, бо вже тоді зробили свій вибір і знали: він не до смаку «визволителям».

«Коли все почалося всерйоз, Іллі вдома не було, – пригадує Наталя. – Він у цей час із другом плавав на байдарці Західною Україною. Ясно, про все, що відбувається, не знав. І от вони повідомлять, що повертаються, а я їм: спалить відразу квитки, бо знайдуть і заберуть вас як бандерівців. ...У Кості ще «оселедець» на голові. Кажу: хай голову замотає». Реальність змушувала боятися. Але вони боятися не хотіли.

Наталя та Ілля стали учасниками луганського Євромайдану. «Наш майдан був мирним – проти війни, – розповідає Наталя. – І сьогодні переконана: добре, що він був. Так, нас приходило небагато. Нас намагалися образити, на щастя, мене не били, хоча загалом всяке було. А нам важливо було засвідчити: не вся територія «заражена». Нам дуже хотілося, аби щось змінилося. ...Пригадую, був мороз до двадцяти градусів, ніхто того дня на майдан не прийшов, крім однієї дівчини. І вона там, на тому морозі, стояла так одна... Ми вже розуміли, що не зможемо підняти Луганськ. Але приходили на майдан, щоб показувати Україні: не всі тут однакові...»

Справді, в той час, переглядаючи новини, багато хто «на матеріку» зі щемом і гордістю сприймав оті повідомлення, сюжети про «інших» на сході. Це було важливо – знати, що не всі там будуть терпіти російські прапори. Не всі сприймуть карикатурно-образливе, так і не втілене врешті, утворення «Новоросія». Не всі гратимуться у влаштований цирк під назвою «референдум», бо добре бачать, як досягають «масовості» й «одностайності» фальсифікованого заходу. Черги до дільниць – бо залишили одну-дві, а решту закрили. Фальшиві «соціальні картки» – тим, хто прийде голосувати й потім зможе купити за них дешеві продукти. Чутки про те, що на дільниці завезуть банкомати, де можна буде зняти гроші. Голосування однієї людини за всю сім'ю. І купи озброєних людей на дільницях. «Та скрізь – в Антрациті й Красному Лучі, Краснодоні й Дяковому – були ряджені, які створювали масовість референдуму...»

Після «волевиявлення» тиск зріс іще більше. Наталі повідомили: вона в списку журналістів, не бажаних для нової влади. Це ще не надто налякало: подібних списків ворогів «руського міра» склали чимало. Але й не втішило: вже були випадки, коли журналістів забирали й знущалися над ними. «Знаєте, є такі ящики з-під патронів, снарядів. От у такий вкладали людину й тримали досхочу – ніби в домовині...»

Останнім дзвіночком став сюжет ICTV з Луганська. Ілля не побоявся дати інтерв'ю київським колегам; вони, своєю чергою, не побоялися дати повний титр – Ілля Єсін, активіст луганського Євромайдану. Відлік часу пришвидшився, що також спонукало їх до від'їзду.

І от – Суми. «Приїхали, попили чаю в рідних і відразу пішли шукати квартиру. Нам пощастило – знайшли швидко».

Якщо вже взагалі вживати в такому контексті слово «пощастило», то якимось пощастило врешті-решт їм усім.

Володя приїхав до Сум з вагітною дружиною. Допіру спішив ремонтувати квартиру, де планував жити поповненою родиною. Відремонтував. І вирушив у дорогу – вже не до Луганська, автобусом до Алчевська, звідки ходили потяги. «Червень, ранок, «казакі» сонні... Але на вокзал іти не можна, там чергували патрулі, – розповідає Володимир. – Знайшли кафешку, пересиділи там, очікуючи відправлення потягу... Знаєте, якщо переглянути наш родовід, то там до якогось коліна – всі росіяни. А коли донька тут народилася, ми попросили записати її українкою. І хрестили в українському храмі. Це для нас було принципово! Бо надивилися на московських попів, які там, на сході, благословляли сепаратистів на всі безчинства...»

В'ячеслав задоволений, що донька, яка після вишу працевлаштувалася в Луганську, встигла з подружкою виїхати до Києва. Вже знайшла роботу там... Він виїхав зі сходу пізніше за Наталю й Володимира. «Не хотілося виїжджати, поки була надія, що все повернеться як було. Але почалися обстріли, сусідні будинки пошкоджено осколками, наш, добре, не зачепило. Але в підвалі довелося посидіти». – «Як, – не втримуюсь я, – у підвалі? Вас катували?» – «На щастя, ні, – всміхається В'ячеслав. – Але ж подивіться, як ця ситуація змінила наше ставлення до слів. Раніше, коли казали «підвал», уявляли солоні помідорчики, а зараз я вам сказав, а ви про що подумали... У підвалі ховалися від обстрілів. Тоді досить активно працювала артилерія. І в кожній родині був складений «тривожний чемоданчик», щоб швидко можна було піти в сховище...»

Знайшов роботу за фахом Ілля. Наталя спочатку була працевлаштована за власним «ноутом», який носила повсюди, де гуляли з Артемом, і прилаштувалася писати, де випаде: в «МакДональдзі», в парку, біля ставка... Тепер у неї – своє робоче місце.

І Тьома цілком пристосувався до нового середовища. «Без проблем улаштували до дитсадка. Там Тьомі довелося трішки напружитися. Бо ми вільно спілкувалися українською, але принципового значення питанню мови не надавали. Тож Тьома читав і розмовляв більше російською. Але, завдяки сумському дитсадкові, дуже швидко вже й мені зауваження почав робити, якщо я русизм використаю, – сміється Наталя. – Потім пішов до школи. Я дуже задоволена. Клас із вивченням англійської, продовжений день, хороша їдальня. Мені син каже, що там готують краще, ніж я... Знаєте, я в Сумах відчуваю себе вдома».

А чи немає образи? Адже кинути все, змінити все, в дорослому

віці почати заново – випробування не з легких. І не раз доводилося чути, як дехто з переселенців вважає, що їм геть усі винні.

«Я взагалі в житті не звикла ні на кого розраховувати, – каже Наталя. – На державу особливо. Звичайно, батьки завжди допомагали. Але ми з Іллею мали дві свої підвищені стипендії, підробіток, потім – роботу. Ми не звикли просити, бо це – наше життя... Образа ж... Так, вона була, бо ми розуміли, що схід можна було звільнити, але всі ці міждержавні й не міждержавні домовленості... А ти – статист у чужій виставі. Ось це образливо».

«Щоб не вмерла надія»

Вони добре розуміють, що переселенці є різними, як і загалом усі люди різні. Сумчани в тім числі. Десь їх не хотіли брати на роботу, бо переселенці, і не можна було переконати, що вони – «нормальні». Десь відмовили в житлі, бо «переселенці – ненадійні». А інший господар здав квартиру охоче, й лише згодом у розмові зрозуміли: здав саме тому, що переселенці; думав, мають проросійську позицію, і розчарувався, коли з'ясував, що ні – цілком українську.

Так, хтось заслуговує негативного ставлення; хтось справді не хоче працювати, очікуючи, що йому «повинні дати». Далеко не всі мають таку чітку й стійку життєву позицію, як у Наталі: відповідати за себе. Але ж часом варто розуміти й різницю між місцевим мешканцем і переселенцем, переконаний Володимир. І пригадує цілу кампанію, коли в ЗМІ обговорювали, що переселенці не хочуть працювати за маленьку платню. «Але ж просто порахуйте: який сенс улаштуватися на роботу за півтори тисячі, якщо тільки за квартиру треба платити більше двох? Звичайно, люди шукають платню, за яку можна хоча б якось прожити».

Надаючи правові консультації, багато разів зіткнулися з тим, якими несправедливими можуть бути окремі чиновники й загальні закони. «Ми були на семінарі в Грузії, – говорить Володимир, – там розповідали, як допомагають переселенцям з Абхазії. Зовсім інше ставлення! У них є реальні пільги. А ми поки не відчуваємо перспективи. Втім, – усміхається, – коли маєш роботу з людьми, про власні переживання не думаєш».

«Нам дуже потрібна надія на якісь позитивні зміни, – говорить В'ячеслав. І розтлумачує мені як юрист: – Буває, засудженого звільняють раніше, умовно достроково. Але він має з'являтися до від-

ділку за першим викликом міліції; з двадцять другої до шостої ранку бути вдома й подібне. Певною мірою ми почуваємося саме так, коли проводять перевірки місця проживання».

Втім, не можна не розуміти, що за сьогоднішньої доби надії в Україні потребують не лише вони – багато інших груп і категорій. Це засвідчує робота в громадській приймальні.

«Ми, відповідно з вимогами, маємо приймати 63 особи за місяць. Реально за останній місяць прийняли 153, – розгортає робочий журнал Володимир. – В іншому проекті, що передбачає допомогу лише переселенцям, максимально доводилося приймати за місяць 275 людей... Зараз до нас активно звертаються учасники АТО – у них теж багато проблем сьогодні... Різні люди, різні питання. Ще ні разу ми нікому не відмовили».

***

Мабуть, багато хто пам'ятає дещо пафосний вислів «я відповідаю за все». Можливо, й не потрібно – за все? Може, якби кожен реально відповідав за себе, свою родину, своїх дітей, свою роботу, загальом життя стало б легшим і комфортнішим?..

«А Тьому ми вивезли з Луганщини вчасно, – каже Наталя. – Він нічого не знав про те, що відбувається; не відчув, що змінилося. Ми його зберегли. А приїхали сюди, тут у дитсадочку жаліти почали: хлопчик приїхав з краю, де війна. І він почав нас запитувати. І часом важко йому відповісти. А чого ми не їдемо до Криму? А чи поїдемо в Луганськ? А мій друг поїхав з батьками в Росію, як же вони там живуть, адже там небезпечно, погані люди? Як йому пояснити все?..»

Я чомусь переконана, що Наталя знайде відповіді для Артема. Бо вона зробила найважливіше: дала відповіді на найскладніші запитання для себе.

Алла Федорина

Лелітки в Сашиних очах

Бувають люди – як сонячні зайчики! Вони випромінюють тепло і радість, даруючи їх усім навкруги. Саме таке відчуття – щирості та взаєморозуміння – виникає, коли спілкуєшся з Наталею та Ігорем Бур'яненками, а також їхньою донькою Сашею. Переселенцями, які через війну переїхали в місто Кропивницький з Антрациту Луганської області.

Серед волонтерок об'єднання «Кулінарна Сотня Кіровоградщини», яке готує сухі борщі для воїнів у зоні АТО, героїня нашої розповіді Наталка Бур'яненко не вирізняється нічим, окрім постійної посмішки на обличчі. Вона так само вправно, як і місцеві дівчата,

зважує спеції та суху моркву, так само майстерно фасує крупу в пакети чи складає готові сухі пайки в коробки для передачі на фронт. І тільки за кілька місяців, майже випадково, я дізнаюся, що Наталка – переселенка з Луганської області і мешкає в нашому місті майже два роки. Кілька разів ми зустрічаємося в «Прес-клубі реформ», де за великим столом щонеділі волонтери готують сотні порцій, аби нагодувати земляків-військових. Наталя завжди привітна, повсякчас у гарному настрої. Вирізняється вона хіба що мовою, але в нашому місті ніколи не було проблем з тим, хто якою мовою розмовляє, тож половина господарок «Кулінарної Сотні» спілкуються українською, а половина – російською. Головне, що їх об'єднує, – це бажання допомогти всім, чим можуть, хлопцям на сході країни.

Наталя не тільки вміє смачно готувати та працює волонтеркою – вона ще й чудова мама. Це стало зрозуміло, як Наталя, пишаючись, познайомила мене зі своєю донькою та попросила залучити Сашу до громадської роботи, бо дівчина вміє гарно фотографувати й хоче створити власне репортажне портфоліо. Сонячні зайчики на Сашиному обличчі – ніби відсвіт маминої посмішки. Вони схожі й приязним ставленням до людей, і відкритістю до світу, з усіма його викликами. Олександра досі навчається в школі, але її захоплення фотографією, музикою та психологією відкривають перед дівчиною цілий світ, реалізовуватися в якому вона почала ще змалечку.

Навесні в тому ж «Прес-клубі реформ», під час одного із засідань, що було присвячене припиненню соціальних виплат переселенцям, помічаю високого чоловіка, який, на відміну від ватаги галасливих жінок, спокійно ставить питання доповідачам. Не панікує, не погрожує, не жаліється. Уважно слухає, очевидно, розмірковуючи над відповідями радника очільника області, секретаря міської ради, юристів. І вже влітку, побачивши всю родину разом – Наталку з Ігорем та їхню доньку Сашу, – розумію справедливість вислову, що щасливі люди та щасливі родини схожі один на одного.

Саша прийшла і сказала: «Привіт! Я житиму з вами!»

Початок дев'яностих років був непростим для всіх українців, що вже казати про промисловий Донбас, де за часів Радянського Союзу працювали потужні заводи, які або раптово закрилися, або там перестали платити людям гроші. Як сталося на Антрацитівському заво-

ді збірних теплиць, де працював начальником Бюро програмування у відділі ІТ Ігор Бур'яненко.

Здобувши в 1991 році вищу освіту інженера-системотехніка, він міг розраховувати на цікаву роботу за фахом і гарні заробітки. Натомість брак грошей змусив чоловіка податися в торгівлю. Власне, в ті часи, опинившись у скрутних обставинах, не пробував торгувати хіба що геть хворий чи зовсім лінивий. Разом з друзями вони організували фірму, яка купувала й продавала все, на що був попит. Але ресурсів на розвиток не вистачало катастрофічно, не кажучи про оренду пристойного офісу, тому новоспечені підприємці вирішили винайняти одну з кімнат у Наталиній квартирі.

Жінка сама була родом з Антрациту, але разом з батьками тривалий час жила на Забайкаллі. Там зустріла своє перше кохання, народила сина і повернулася з родиною додому, в Україну. Але незабаром чоловік помер, а Наталка залишилася з дитиною, трикімнатною квартирою та допомогою, яку вряди-годи пересилали батьки з далекої Росії. Тому жінка була рада здати в оренду одну з кімнат та ще й виконувати нескладну роботу секретаря – відповідати на дзвінки, залагоджувати офісні справи.

Придивившись одне до одного, Ігор та Наталка вже за півроку одружилися. Вони вирішували складні питання, які поставали в роботі фірми, вчилися основ ведення бізнесу, а весь вільний час проводили разом. «Для нас соціум ніколи не був надто важливим – нам завжди для щастя вистачало нас двох», – розповідає Наталка. Але обоє дуже хотіли народити дитину, й за п'ять років на світ з'явилася Саша. «Прийшла і сказала: «Привіт, я житиму з вами!», – досі жартує дівчинка.

Україна – Росія: Пошуки себе

Довгоочікувана дитина народилася в непрості часи – Наталці довелося вийти на роботу, коли малій було шість місяців, і найняти няню, тому що працювати, заробляти і навіть платити жінці, яка допомагала доглядати за дівчинкою, виявилось вигідніше, аніж сидіти вдома й чекати, поки гроші заробить Ігор. Для нього це було непростим рішенням, бо чоловік притримується погляду, що жінка, якщо й має працювати, то винятково для власного задоволення, і стільки, скільки того хоче, аби не втрачати зв'язку з навколишнім світом і

спілкуватися з людьми.

Тепер, коли родина живе в Кропивницькому, Наталя працює на себе. Переїхавши до міста, родина найперше купила стіл для масажів. Адже саме робота масажиста в Наталки буквально «горить у руках». Хоча наприкінці дев'яностих, працюючи в «Укртелекомі» і закінчуючи курси бухгалтерів, вона й гадки не мала, що колись зцілюватиме людей.

Але на початку 2000-их років, коли народилася Олександра, а часи в Україні залишалися непростими, родині довелося шукати будь-яких можливостей для заробітку. Ігор, на тоді програміст, працював на чотирьох роботах. І хоча ця професія вважається такою, яка дає гарний прибуток, грошей ледве-ледве вистачало на нормальне життя. Наталя закінчила Східноукраїнський університет імені Даля за напрямом «економіст-міжнародник», і згодом родина вирішила в пошуках кращої долі переїхати до Москви. Якраз столиця сусідньої держави змінила і їхні професії, й ставлення до світу та до себе. Вся родина – хтось менше, хтось більше – займалася в психологічному клубі Миколи Козлова, який називається «Тренінговий центр «Сінтон». Відомий, без перебільшення, в усьому колишньому Союзі автор цікавих книжок з психології й організатор курсів для дітей та дорослих, Микола Іванович об'єднав навколо себе команду, котра допомагала людям розкривати свої таланти.

Самостійний хом'ячок

Ігор вчився в клубі ораторської майстерності, бо відкрив у собі прагнення викладати. Наталка, закінчивши курси в Інституті відновлювальної медицини, займалася масажем та адмініструвала роботу одного із салонів краси, опанувала навички менеджера – роботи з людьми. Її син, як і більшість підлітків, проходив складний, але такий цікавий процес знайомства зі світом та пошуку свого місця в ньому. А Саша – просто насолоджувалася теплою атмосферою й спілкуванням з однолітками. У клубі «Сінтон» кожен міг вішати на себе бейдж з будь-яким ім'ям, котре йому до вподоби. Тож Саша написала «Хом'ячок». Можливо, тому, що посеред заняття завжди була перерва на чай і солодощі, які приносили всі учасники занять. І цю перерву дітки дуже любили – можна було не тільки поласувати смаколиками, але й висловити іншим гарні побажання: «Якщо ви з'їсте

печиво, яке спекла моя мама, у вас весь день будуть метелики сміху в животику!»

Саша вже навчалася в школі, причому експериментальній. «У нашому класі були одні дівчатка, майже тридцять учениць, і жодного хлопчика», – згадує дівчинка. Школа була спеціалізована, названа на честь Федора Достоєвського, в ній багато уваги приділялося вивченню російської мови та літератури, тож Саша довгий час страждала через насмішки... над її акцентом і занадто м'якою українською вимовою окремих слів. І все ж шкільні часи в Москві героїня нашої розповіді згадує радісно, бо вони навчили її, крім іншого, самостійності. Їй довіряли і відпускали саму до школи, тоді як решту дівчаток батьки проводжали від дверей авто до дверей закладу.

«Я сама їздила до клубу на інший кінець міста, якщо в батьків не було часу мене проводити. Тому, коли моїх однокласників рідні запитували, з ким вони йдуть гуляти, і чули, що зі мною, то відпускали без проблем», – пишається своєю самостійністю Саша. Хоча й моменти, коли тато чи мама супроводжували її, згадує з теплом, бо любила, притулившись до рідного плеча, почуватися безпечно й дрімати під час поїздок у метро.

Заняття психологією подобалися всій родині, а Саша, яка досі зважує всі за та проти щодо майбутнього вступу до вищого навчального закладу, вагається з вибором професії психолога чи музиканта.

Вінчальна сукня та ікони залишилися окупантам

Про вишивку, якою захоплюється Наталя, варто розповісти окрему історію. У них вдома всюди були вишивані картини. У чоловіка над робочим столом – кінь, який заглядає у вікно, в кожній кімнаті – пейзажі, вишиті хрестиком, бісером. «Найбільш образливо для мене – це те, що всі мої залишені в рідному домі на Луганщині роботи, іконостас з вишитими іконами, наше вінчальне вбрання – можуть дістатися бандитам», – сумує Наталя. Вони з чоловіком довго йшли до того, щоб придбати власний будинок у тихому куточку, збудувати стайню, завести коней. «Скільки себе пам'ятаю, стільки й хочу заробити достатньо, щоб звести будинок і займатися кінями», – розповідає Ігор. У 2012 році, здавалося, всі зірки стали саме так, як треба: Бур'яненки повернулися в Антрацит, знайшли дві ділянки землі в великому містечку й розпочали будівництво на тих вісімдесяти сот-

ках – планували баню, поливали сад, ходили милуватися на ставок. І тут настав, як кажуть, кінець світу...

На початку травня 2014 року на вулицях містечка з'явилися бродячі банди озброєних «казаків», яким районна адміністрація віддала своє приміщення. Вони тоді написали на стіні: «Будівля знаходиться під охороною Війська Донського». Насправді ж влаштували собі там базу, лежбище, завозили машинами зброю, обклали будівлю та територію навколо мішками з піском. Загалом стало зрозуміло, що все йде тільки до гіршого. Тоді ж відбулася «колотнеча» в Слов'янську. Ігор та Наталя зрозуміли, що стрільба і під їхніми вікнами може початися будь-якої миті.

«З нами тоді вже жив онук, якого ми влаштували в дитячий садочок. Нам Бог не давав після Саші діток, тож ми вирішили «ставити на ноги» внука, забрали його до себе, але війна все зруйнувала, і ми вивезли дітей до Росії», – розповідає Наталя. У Москві досі живе Ігорова сестра – щира українка, патріотка, яка поїхала туди на заробітки у 2002 році й досі із задоволенням виконує свою роботу... водія тролейбуса! Недавно вона приїздила до Кропивницького, допомагала волонтерам, і їй від «Кулінарної Сотні» подарували український прапор.

«Ми все чекали, що прийде українська армія й звільнить від цих озброєних людей наше місто. Я ні тоді не розумів, ні зараз не збагну, чому так змінилися деякі з оточення. Є люди, яких я поважав, які мають вищу освіту, які все життя були при посадах, а коли трапилася біда, стали кричати «Росія, прийди, українці – фашисти!», – дивується й досі Ігор. Все літо 2014-го було для нього й Наталі страшним. Ігор вирішив переїхати в село, де сховав їхню автівку, а Наталя їздила туди вряди-годи автобусом, возила продукти, бо машини тоді відбирали просто так, а людей – вбивали. Програміст, бухгалтер, Ігор навчився працювати в саду й пекти собі коржі, бо треба було щось їсти, поки дружина привезе харчів.

«Єдиний шанс уціліти – ходити, опустивши очі...»

Коли живеш там, на території «ЛНР», де немає ні закону, ні справедливості, де будь-яка тварина з автоматом може зробити з тобою все, що завгодно, тебе огортає відчуття беззахисності та безвиході. До Ігоря додому одного разу все ж прийшли два «казака», обвішані зброєю, як ялинки – іграшками: автомати, пістолети, «муха» на плечі.

Щоправда, були ввічливі – розпитували, хто він і чому там живе, обійшли навколо автівки, прикритої від зайвих очей брезентом, оглянули. А Ігор якоїсь миті зрозумів, що будь-хто з них може зараз або забрати машину, або витягнути пістолет і застрелити його, і нікому до цього не буде діла. Скажуть: «Укроп фашистський, гранату в мене хотів кинути!», – і поїдуть геть на його машині.

«Це жахливий стан, коли ти розумієш, що нічим не захищений, що єдиний шанс уціліти – ходити, опустивши очі, голову не піднімати й нікому нічого не говорити», – ділиться Ігор. І розповідає страшний випадок, свідком якого було все місто, коли навесні біля блокпосту «казакі» вбили місцевого хлопця.

Чоловік підійшов до блокпосту, зупинився в десяти метрах і запитав: «Хто ви такі й що робите в нашому містечку?» «Ми вас захищаємо!» – почулося у відповідь. «Від кого нас захищати?» – не здавався хлопець. «Від українців!» – «Навіщо нас захищати від українців? Ми самі українці, ми не просили захисту!» Ось так вони розмовляли хвилин з десять, поки «казакам» не набридло: пролунав постріл – і хлопець упав убитий наповал. Ще за десять хвилин приїхала якась «газель», юнака взяли за руки-ноги, закинули в машину й вивезли в невідомому напрямку. Закопали в степу? Втопили в ставку? Ніхто не знає.

Відчуття незахищеності, небезпеки прийшло не відразу. Попервах люди вільно ходили на мітинги, які збирали в Антрациті прихильники «ЛНР». Просто цікавилися – приходили, посміювалися над учасниками, збираючись купками осторонь, шпиняли тих, хто закликав «Росія, прийди!». Та й як їм було не сміятися? Адже збиралися на мітинги або геть маргінали, в лахмітті, або люди дуже добре вдягнені, давні партійні працівники, чиї діти зараз спокійно живуть у Києві. І ці люди з трибун розповідали, що нова влада в Україні (дослівно) «їсть трупи». Як було не крутити пальцем біля чола, слухаючи такі нісенітниці? Як було не коментувати, нехай навіть на них і озиралися? Чого було боятися? Але вже в травні, коли над міськвиконкомом і райвиконкомом вивісили російські прапори та прапори донського козацтва, ситуація змінилася.

«Звідки їдете?» – запитав камуфльований солдат українською

Якщо пам'ятаєте, в середині липня та в серпні 2014 року українські війська швидко просувалися окупованою територією та визво-

ляли міста й села. Бур'яненки думали: ну, нехай кілька днів, ну, нехай тиждень – і нас звільнять, але настав кінець серпня – і все відкотилося назад. Тоді вони вирішили не чекати, поки їх уб'ють, і з двома сумками поїхали до Харкова.

На численних блокпостах їх ретельно перевіряли – на кожному військовій виводили всіх чоловіків з автобуса й оглядали, змушували знімати футболки – шукали синці від прикладів, які виникають, коли стріляєш. І кожен пройдений блокпост був ніби маленькою перемогою, ніби ще одним кроком з пекла до Батьківщини!

«Я тоді просила чоловіка: «Будь ласка, просто стій, опусти очі й мовчи! Нам головне – доїхати до Харкова», – досі переживає ті моменти Наталя. Бо Ігор такий, що не промовчить, свою думку висловить, свою позицію продемонструє. І ось на черговому блокпості чоловіків виводять, шикують у шеренгу, підходить військовий, весь у камуфляжі, перевіряє документи. А одразу не зрозумієш, хто він і звідки, ніхто ж не відрекомендовується. «І тут я почув питання «Звідки?». Рідною мовою, українською! Вона пролунала як райська музика! Озираюся й бачу над блокпостом український прапор. І таке полегшення в мене, така радість, що доїхали до своїх – стою й посміхаюся, немов дурень», – каже Ігор. Але що цієї миті бачить Наталя з вікна автобуса?! Всі пасажири стоять собі, опустивши голови, а її чоловік – посміхається, головою крутить, поглядає гордо навколо. У жінки ледь серцевий напад не стався, і вона вирішила, що точно його приб'є, якщо той цілим і неушкодженим повернеться в автобус!

Коли автобус далі безпечно попрямував до Харкова, з такою радістю вони помічали то тут, то там пофарбовані в національні кольори перила на мосту, чи прапори на балконах. Раділи, коли бачили українських міліціонерів, військових та навіть українське морозиво!

Родичі гарбузові? Родичі цибулеві!

Приїхавши до Харкова, наші герої немов знову повернулися в цивілізацію, а до цього на окупованій території жили, як печерні люди. Втім, Харків – дуже дороге місто для життя, і став ще дорожчим, коли туди кинулися в пошуках житла тисячі переселенців з окупованих територій. Крім того, наприкінці літа – на початку осені до міста повертаються студенти, і знайти нормальне житло за адекватною ціною було просто нереально. Наталя та Ігор кілька днів пожили в давньо-

го друга, але знайти окреме пристойне й недороге помешкання їм не пощастило. І вони згадали, що в Наталки є коріння в Центральній Україні.

«Мій тато – зі Знам'янського району в Кіровоградській області, із села Цибулеве. Ми раніше кілька разів приїжджали туди до бабусі Віри, хоча з родичами в Знам'янці, двоюрідними та трююрідними братами й сестрами, спілкувалися мало. Далеко, все-таки, було від Антрацита, часто не поїздиш», – розповідає Наталя. Але, коли почалася війна, знам'янчани дуже приязно запрошували родичів приїздити, обіцяли допомогти і з будинком, і з роботою. Ця щира людська підтримка, це прагнення допомогти майже незнайомим людям, нехай і родичам, яких бачили раз чи два в житті, дали Ігорю й Наталі впевненість, що в Центральній Україні можна спробувати будувати своє життя заново, забирати дітей, хоча ще й досі вірили, що повернуться на схід до холодів.

«Ми хочемо жити в рідному місті, коли звільнять східні області. Хоча це буде складно, тому що в людей, які залишилися там, у мізках гідота всяка, яка з голів швидко і сама собою не вивітриться», – переконаний Ігор. Він розповідає, що досі спілкується телефоном з тими, хто лишився на окупованих територіях і хто стоїть за Україну, але їм дуже важко. З іншого боку, чоловік вірить, коли виженуть бандитів, коли повернеться українська влада й патріотів там буде більше, можливо, разом буде легше змінити думки прихильників окупантів.

Поки ж Бур'яненки приїхали в Кіровоградську область, але вирішили жити в обласному центрі. Звернулися до агентства, винайняли приватний будинок – і ось уже два роки живуть, працюють, вірять у краще майбутнє й будуть його своїми руками.

Облаштували місце, щоб Наталя могла робити людям масаж. У жінки талант до цієї справи. «Щось там є у них у родині чи то циганське, чи то єврейське», – сміється Ігор і згадує, як свекор міг знімати біль, просто потримавши над людиною долоню. Та й на новому місці Наталя знайшла колег і однодумців: господиня їхнього орендованого будинку – відомий у місті біоенергетик. На ній «виснуть» металеві предмети, вона знімає біль, а після таких сеансів люди йдуть до Наталі – на масаж. Не можна сказати, що це для жінки великий заробіток, але бодай на щось вистачає.

«Це місто мене врятувало!»

Коли Саша їхала в Кропивницький, то переживала, як воно буде. Звичайно, новеньку в будь-якому класі спочатку сприймають насто-рожено, але в Саші швидко з'явилися друзі, які почали її підтримува-ти. Проблем з навчанням українською мовою в дівчинки не було – їй дали змогу поступово звикати й адаптуватися. Потім Саша згадала, що вміє грати на гітарі, батьки купили їй звичайнісіньку акустичну гі-тару й разом пішли в обласний Центр дитячої та юнацької творчості – записуватися в групу.

«Нам продавець гітар порадив, куди звернутися. Він разом з моїм викладачем грає в музичній групі, тож і направив за потрібною адресою», – згадує Саша момент знайомства з Русланом Федосєє-вим. Вони з Русланом Валерійовичем відразу знайшли спільну мову, і відтоді Саша займається під його керівництвом. Більше того, Руслан Валерійович не тільки навчає Сашу, але й довіряє їй іноді пояснюва-ти меншим діткам певні ази гри на гітарі. Дівчинці це надзвичайно подобається! Вона навіть збиралася податися на навчання в музич-не училище, втім, все-таки вирішила закінчити школу і вступати до вищого навчального закладу.

«Тільки тут я зрозуміла, яка насправді «діра» моє рідне місто Антрацит. Звичайно, не можна порівнювати районний центр у Лу-ганській області та обласний центр у Центральній Україні, але коли мені місцеві казали, що «Кіровоград – це дно», я їм відповідала: «Ви не були в Антрациті!», – патріотично відстоює нове для себе місто Саша.

«Наша донька з народження була творчою особистістю і зали-шається такою досі. Мало того, що вона була дуже довгоочікуваною дитиною, так ще й разом з нами пережила безліч переїздів, непро-стих емоційних ситуацій», – розповідає мама. Наталя довго чека-ла пологів, майже два тижні лежала в лікарні, аж у чоловіка, який планував бути присутнім при пологах, всі медичні довідки-дозволи позакінчувалися. Але разом вони подолали труднощі, й Саша наро-дилася чудовою дитиною зі своїм баченням світу та ставленням до нього. Зараз це проявляється в захопленні фотографією. Це сталося, коли родина вирішила восени, після переїзду, купити фотоапарат. Це був ніби подарунок Саші на день народження, який влітку і його в сім'ї не відзначали, бо були далеко одне від одного, а в жовтні ви-

рішили надолужити згаяне. Нині Саша ходить у Школу цифрового фото до Сергія Синьоока, вчиться робити знімки, обробляти їх.

«Я стільки всього люблю – і танці, й малювання, і фото, і психологію, й музику, і спорт. Чим не займуся, мені все подобається і все виходить! Багато чим займалася в Антрациті, але все одно хочу почесному сказати, що Кропивницький мене врятував!» – вірить Саша. Батьки називають її сонечком, до якого тягнуться люди, котре обігриває тих, хто поруч. А мені в Сашиних очах завжди ввижаються блискітки, лелітки, сонячні зайчики, які множать світло й радість у навколишньому світі.

Вікторія Талашкевич

У пошуках гарного світла

Ця тендітна дівчина з глибокими зеленими очима часто прогулюється вуличками Львова. Зазвичай у руках тримає фотоапарат. Мабуть, крізь призму об'єктива світ стає виразнішим. На знімках завмирають миті, що їх люди, як правило, не помічають. Вона оминає шумні туристичні площі, подалі від метушні та натовпів, знаходячи справжній Львів – спокійний, поважний, теплий. Гуляти любить одна, розміреним кроком проходити провулок за провулком у пошуках гарного світла. Заради лише одного вдалого кадру дівчина може блукати годинами, доходючи до околиць міста.

Це місто колись сховало її від війни. Воно врятувало від обстрілів, захистило від непевності в завтрашньому дні. Подарувало їй затишок, якого позбавив рідний Слов'янськ, запалавши мінометним вогнем весною 2014 року. Понад два роки тому Лана Трибус покинула домівку, будучи впевненою, що їде на пару тижнів. Покинула зі стиснутим у лещатах серцем, невеличкою валізою та жменькою надій.

Після довгих місяців життєвих блукань ми сидимо в маленькій кав'ярні. Вона гріє руки об велику керамічну філіжанку, часто посміхається та ще частіше опускає очі. Наша розмова зачіпає спогади, які Лана воліла б сховати за шаром показового оптимізму, але не виходить – голос часом тремтить.

Слов'янськ був її маленьким всесвітом. Раптово звичайне сіре містечко на півночі Донецької області потрапило на перші шпальти всіх українських видань. Та хіба тільки українських... Слов'янськ став початком та епіцентром так і не оголошеної війни. Війни, в реальність якої тоді ще мало хто вірив. Війни, яка перевернула догори дригом усталене життя Лани, закинувши її в чужі місця, відірвавши від дому, батьків, друзів.

У пошуках себе

У Слов'янську вона народилася та прожила чимало літ. Саме там вона шукала себе, бо тоді ще не усвідомила, чого прагне. Дівчина навчалася в рідному місті на перукаря. Їй завжди подобалося створювати красу. Проте перукарське мистецтво не було її покликанням – Лана зрозуміла це майже одразу. Врешті звільнилася й з магазину, де певний час вимушено працювала, пішла у вільне плавання, ще не знаючи, куди гребти. Напрямок обрала майже випадково, але він став її орієнтиром на довгі роки. В Інтернеті натрапила на світлини прикрас ручної роботи, які вразили оригінальністю й витонченістю. Це був виклик для Лани: я теж так зможу! Вона була впевнена, що має творчу жилку, тож наполегливо взялася до роботи. Так дівчина ступила на шлях дизайнерки прикрас, заснувавши свій бренд LanaTribus. Це було шість років тому.

Вона починала з виробництва обручів для волосся. Потім спробувала створювати браслети, кольє, сережки... Ця робота повністю захопила дівчину, ставши її хобі. Чи навпаки: хобі стало роботою. Розібратися вже складно, адже сама Лана не може розв'язати цю

дилему та й не дуже намагається. Послідовність подій не важлива, коли вони приводять до бажаного результату. Його позначають слова Конфуція: «Обери собі роботу до душі, і тобі не доведеться працювати жодного дня в своєму житті».

Реалізовувати прикраси допоміг Інтернет. Поступово клієнтська база розширювалася, попит на творіння дівчини збільшувався, і вона зважилася на вихід за межі Інтернет-продажів. Попри побоювання й сумніви, Лана з подругою ризикнули відкрити невеличкий магазинчик прикрас у Слов'янську. В такому форматі працювали близько року, але з того нічого не вийшло. Слов'янськ – занадто мале місто: клієнтів було не так багато, як хотілося б, а ось в Інтернеті оздобили Лани купують жителі всієї України.

Коли створює прикраси, дівчина керується двома принципами: вона робить тільки те, що їй подобається, і тільки те, що не можна знайти в магазинах. Це й виокремлює її роботу з-поміж сотень схожих один на одного брендів – унікальне завжди затребуване.

Близько року тому я побачила на зап'ясті подруги незвичайний, якщо не сказати дивний, браслет. У мені прокинулося бажання мати щось подібне – так ми й познайомилися з Ланою. Кілька нових сережок і місяці спілкування на абстрактні теми додали мені усвідомлення: прикраси цієї майстрині – дзеркало, в якому відображається її внутрішній світ – яскравий, мрійливий, подекуди дитячий, проте обрамлений залізом. Як і її витвори, вона стильна, хоча й не женеться за модою. Ніколи не боїться виокремлюватися з натовпу, але воліє його оминати. Лана називає себе оптимісткою, проте реалістично дивиться на життя. Вона – квінтесенція суперечливості, як загалом і будь-яка людина, тим більше – творча. Ця суперечливість втілюється в її роботах, які балансують між витонченістю та зухвалістю, між класикою та індіанськими мотивами.

Якщо почнете обережно розпитувати, що її надихає, то знатимете, що це небо і море. Перше – своїм спокоєм. Друге – своєю силою. Картинки майбутніх робіт приходять до Лани несподівано, затягуючи у вир уяви. Ескізи прикрас окреслюються в голові дівчини, змушуючи братися за олівець навіть посеред ночі. Трохи шаріючись, вона розповідає, як може несподівано зіскочити з ліжка, щоб замальовувати обриси, які заповнили думки. Ці обриси закривають очі димовою завісою, яка ховає всі проблеми, побутові турботи та занепокоєння. Інколи Лані здається, що картинки приходять з космосу.

Звідки пролягає їхній шлях насправді – ніхто не знає. Але дівчина вже давно зрозуміла, що ігнорувати їх не можна та й не вийде.

«Ідеї приходять раптово та наполегливо, стоять біля дверей і стукають, поки не відкриєш і не посадиш поруч із собою пити каву... Іноді навіть печиво з собою приносять. Люблю, коли вони приносять печиво», – лукаво посміхається дівчина та замовляє ще одну каву.

Війна, яку вона зненавиділа

Незадовго до початку війни Лану поглинуло нове захоплення. Разом з подругою вони запропонували оформлення весіль й організацію майстер-класів для наречених. Крім того, дівчата організовували весільні фотосесії. Наша майстриня відповідала за декор, її подруга робила фото, і замовлень у них вистачало. Коли ще в Слов'янську все було спокійно, послугами дівчат зацікавилася наречена, яка мешкала у Львові. Сама вона також була родом зі Слов'янська, тож планувала приїхати в рідне місто на фотосесію. Проте дівчину вдалося вмовити на зйомку у Львові. Навряд чи Лана розуміла тоді, що вибір локації для фотосесії багато в чому визначить її подальше життя. Довго вона вважала свою поїздку випадковістю, проте зараз впевнена: Львів давно її кликав, і між ними існує якийсь містичний зв'язок. Так чи інакше, дівчата домовились, що фотосесію проведуть у травні. І все б добре, але вже у квітні до Слов'янська прийшли бої. Обстріли Лана згадує неохоче – вона починає частіше дихати та нервово смикати волосся: «Я мало застала, тому що досить швидко поїхала до Львова. Але пам'ятаю, як сиділа в коридорі на підлозі, коли обстрілювали відділення Служби безпеки України. Воно знаходилося недалеко від нашого будинку. Вертольоти, вибухи...»

Четверта ранку... Предсвітанкову тишу розриває потужний гуркіт. Снаряди осягають небо над містом. Люди машинально зіскакують з ліжок і досипають у вузьких коридорах – подалі від вікон та осколків. Слов'янськ зустрічає новий день...

Щоранку дівчина заходила в місцеву групу в соцмережі, щоб дізнатися, де був обстріл цієї ночі, чи всі вціліли... Це був моторошний час – найважчий період у її житті. Вона зізнається: цілковито не усвідомлювала, що відбувається. Коли звичне життя перетворюється на божевілля, тобі ще довго може здаватися, що все йде, як ра-

ніше. Хоча скоріше ти сам себе в цьому переконуєш, щоб хоч якось відгородитися від реальності, яка лякає з кожним днем усе більше. Проте це заздалегідь програний бій, адже реальність завжди настає та б'є, як обухом по голові. Так сталося й з Ланою, до якої врешті прийшло усвідомлення: це війна, і вона її бачила. Бачила та зненавиділа.

Дівчина затихла на кілька хвилин і подивилася у вікно. Я мовчки спостерігала за нею та пила капучино, а вона, здається, забула про моє існування. «Знаєш, ніколи не могла зрозуміти, чому люди роблять це одне з одним», – раптово промовила Лана.

Два роки тому вона так само розгублено озиралася навкруги. Дивилася на посічені осколками будинки, змарнілих людей, які здригалися від щонайменшого шуму. Слов'янськ перетворився на місто-привид. Лана його більше не впізнавала, хоча ще пам'ятала, що за сірістю периферії колись ховалося по-своєму прекрасне місто, зі старими цікавими будинками. Проте тут чимало пили й багато говорили про здоровий спосіб життя. Часто відвідували церкви й могли проклинати Бога. Такий різний Слов'янськ усе ж був утіленням спокою, а не насилля. У подіях весни-літа 2014 року дівчина не бачила ні сенсу, ані здорового глузду.

Вона завжди вірила людям і вірила в людей. Але те, що відбувалося навкруги, існувало всупереч її вірі. Обстріли наче насміхалися над нею осколковим вищиром. Дівчина не хоче це визнавати, але її сприйняття світу змінилося. Попри все пережите, вона все ще намагається вірити людям. Проте в цієї віри тепер гіркий присмак. Ніби вгадуючи мої думки, Лана зітхає та додає до кави цукру.

– Як думаєш, хто розпалив це полум'я? – запитує.

– Кремль і його імперський комплекс, хто ж іще? – недовго думала я.

– Мені здається, що влада та гроші. Люди завжди їх прагнули та завжди за них убивали. А в руках тих, хто живе поза мораллю, це велике зло. Чим більше в них є, тим більшого вони жадають. Шкода, але так було й буде завжди. Їхні химери стають виразнішими та невловимішими водночас. Розумієш, про що я?

– Здається.

Між людьми на Донбасі розверзлася прірва. Дівчина впевнена, що вона існувала вже давно, але війна її оголила. Агресія «братського» народу стала землетрусом, який поглибив цю прірву настільки,

що її вже не вдасться ігнорувати по обидві боки розлому. Лана не знає, як її заповнити, і це досі її пригнічує. Проте дівчина, як мало хто, розуміє, що люди на Донбасі жили на межі цивілізаційного стику. Вони не усвідомлювали цієї роздвоєності, допоки вона не перестала бути лише предметом політики. Допоки з категорії загальнонаціонального вибору вона не перейшла в розряд особистого. Тоді тріщини перетворилися на прірви. Тоді друзі стали ворогами, вороги – тимчасовими союзниками. Розділилися сім'ї, порвалися стосунки, розпалися зв'язки. Водночас утворилися нові – ще слабкі, ледь відчутні. Тоді в мішанині ідей, лозунгів, істеричних заяв, у вирі смертей хтось загубився, а хтось самовизначився.

– Знаєш, міст через прірву можна побудувати лише тоді, коли цього будуть хотіти люди по обидва боки розлому. Стукатися в наглухо зачинені та забарикадовані двері немає сенсу – не відчинять. Люди або самі усвідомлять свої помилки, або залишаться вірними їм до кінця життя, – незвично глухим голосом промовила Лана.

– Хвороблива вірність, – сумно посміхнулася я.

Місто, яке вона полюбила

Цей день Лана добре пам'ятає – 14 травня 2014 року. Тоді вона з подругою під обстрілами виїздила з рідного міста. Їм казали, що краще не ризикувати, що проїхати не вдасться, що їх просто не випустять – Слов'янськ уже обгородили блокпостами. Проте дівчата все ж наважились. Допоміг друг, який на своїй машині заледве вивіз дівчат, попри небезпеку. Вони видихнули, досягши Харкова. Там подруги сиділи, очікуючи на автобус до Львова, думаючи про те, що залишили позаду, і про те, що чекає їх попереду. Ланою оволоділи змішані почуття: страх, туга та водночас очікування чогось нового й прекрасного.

Отак понад два роки тому вона приїхала в незнайоме місто: гостинне, затишне та гарне, але все ж чуже. Тоді на душі шкребли кішки. Її батьки залишились в охопленому війною Слов'янську. І це зрозуміло, адже там у них була робота, дім, хатні тварини.

– Молодим людям простіше кинути все та поїхати шукати щастя. Люди ж у віці своє щастя будували роками. Їхнє життя – у Слов'янську, – відзначила я.

– Так, але все ж важко, коли не знаєш, що буде з твоїми рідними

завтра. Постійний страх за них, нехороші сни... Це дуже морально виснажує.

Проте Львів прийняв Лану з розпростертими обіймами. Місто приголомшило красою, і мінлива закоханість швидко переросла в любов. Вузькі вулички, атмосферні площі, старовинні будівлі, колоритні маленькі кав'ярні тепер стали її частиною, міцним корінням вросли у внутрішній світ і проросли небувалим цвітом натхнення. Але для дівчини Львів – це не просто гарні фасади, запашна кава та смачний шоколад. Львів став для неї домівкою, яку вона раптом втратила не зі своєї провини.

І все ж місто – це лише бруківка, цегла й тесане каміння. Міста мертві, а живими їх роблять люди. Саме вони – одна з головних причин, чому Львів перестав бути для Лани приголомшливо гарним чужим містом, швидко ставши рідним і звичним, хоча від того не менш прекрасним.

Утікачі від війни часто скаржаться на косі погляди та гіркі докори. Без зайвої драматизації слід визнати, що ставлення до переселенців подекуди дійсно дещо насторожене. Проте для дівчини такі проблеми дивина – львів'яни радо прийняли Лану. Вона швидко знайшла роботу в зарубіжній компанії й адаптувалася. Від корінної мешканки її вже давно не відрізнити. Лише одного разу Лана стикнулася з упередженнями – їй відмовили в оренді квартири через місце реєстрації. Але дівчина прийняла цей випадок з філософським спокоєм: «Стосунки – це траса з двостороннім рухом: люди ставляться до вас так, як ви ставитеся до них. На такі дрібниці ніколи не звертала уваги».

Спочатку Лана з подругою жили в тої самої клієнтки-нареченої, завдяки замовленню якої дівчата й виїхали зі Слов'янська. Вони дуже зблизилися й досі не поривають зв'язку. Гарне місто та привітні львів'яни полегшували тягар розлуки з рідними та близькими. І все ж важкий психологічний вантаж висів за спиною. Кілька разів подруги поривалися поїхати додому. Проте щоразу їм щось перешкоджало, наприклад, особливо інтенсивні обстріли. Дівчата двічі здавали квитки. Як і багато хто тоді, вони щиро вірили, чи хотіли вірити, що цей жах не може тривати довго, що людяність врешті переможе тваринні інстинкти. Але з часом необґрунтовані надії поступилися місцем помірним реалістичним очікуванням. Лана вже давно зрозуміла, що цей конфлікт надовго оселився на Донбасі. Тож дівчата вирішили об'їждуватися у Львові: назбирали грошей, винайняли квартиру.

– Як не дивно, я тоді трохи закинула свій бренд прикрас.

– Жартуєш? – мало не похлинулася я.

– Так, – розсміялася Лана. – Колись серйозно замислювалася над тим, щоб цілковито присвятити себе декоруванню весіль, адже це приносило непоганий дохід, але доля вирішила інакше.

Одного разу Лану запросили на корпоратив. Дрес-код – український стиль, але в дівчини тут не було навіть вишиванки. Вона не розгубилася та знайшла вихід: зробила кольє в українському стилі. На вечірці дівчата обступили Лану – прикраса викликала справжній фурор. І тоді на неї «посипалися» замовлення. Вона не жалкує: значить, це справді її.

Лана «реанімувала» свій Інтернет-магазин. Поки справляється сама, проте в планах – розширення. Вона не хоче стояти на місці та навіть пробує виходити на міжнародний рівень. Посилки з її творіннями отримують уже в Білорусі, Німеччині, США...

Коли самотужки організовуєш робочий процес, залишається багато вільного часу на інші, не менш цікаві проекти та захоплення. Дівчина не обмежує себе дизайном прикрас: разом із мамою вона заснувала бренд «Свяжи мене, мама, свитер». Лана взяла на себе маркетинг і сферу продажів, а її мати тим часом в'яже теплі та «веселі» светри й шарпетки з оленями. У цього проекту також є Інтернет-магазин. Минулої зими вони ввійшли до сімки найкращих українських дизайнерів за версією «zakupy.lviv». А зараз спільно зі львівським брендом одягу «Флямма» шують топи та сорочки.

Певний час дівчина поєднувала дизайн прикрас, розвиток «Свяжи мене, мама, свитер» і роботу в іноземній фірмі. Проте коли замовлення на прикраси та светри потекли рікою, Лана вже не могла повноцінно виконувати обов'язки штатного працівника в чужій компанії. Тож вона звільнилася й повністю присвятила себе двом брендам.

– Мабуть, часу на себе зовсім не залишається?..

– А от і не вгадала. Вдома стоїть мольберт. Я часто малюю. Це заспокоює мене, допомагає зібрати до купи думки – так само, як і фотографування. На полотні та фотопапері ти наче створюєш інший, кращий, світ. Шкода, що в цих сферах я теж самоучка.

Дівчина півтора року разом з подругою орендувала квартиру. Потім в її життя прийшли стосунки, які надихають і наповнюють. Зараз Лана живе з коханим хлопцем і намагається не озиратися назад. Вона точно знає, що не повернеться до Слов'янська. Війна вигнала її

з дому, але їй пощастило знайти новий.

Після звільнення Слов'янська Лана все ж кілька разів приїздила до міста, навідувала рідних. Ці короткі нечасті зустрічі наповнюють її теплом. Проте її місце не там – тепер дівчина це точно знає.

– Уже треба бігти. Візьмемо рахунок?

Вона оминає шумні туристичні площі, подалі від метушні та натовпів знаходячи справжній Львів – спокійний, поважний, теплий. Гуляти любить одна, розміреним кроком проходить провулок за провулком у пошуках гарного світу.

Аліна Купцова

Грудочка любимої землі

Розмови з донеччанами про Україну, час і про себе

«Знаєш, ми попрощалися з нашим домом у Донецьку, зі своїми стінами, вікнами й одвірками, на яких позначали зарубками, як росте наш син. Прощались і плакали. Хто очима, а хто тільки серцем. Так, переїжджаємо, але не відступаємо! Куди відступати? Скрізь наша Україна!»

Бувають люди, які неначе значущі віхи в твоєму житті. І зустрічаєшся з ними нечасто та якось поспіхом. І говориш небагато. Але ж які цінні ті зустрічі й ті слова!

З Ігорем та Наталкою Зоцями доля звела мене ще на початку 2000-их.

Це було ще до Майданів – одного пронизливо вільнолюбного, іншого болоче кривавого.

Тоді, за спокійних загалом років, навіть не думалося, що по долях моїх знайомих стрілятимуть – у прямому й переносному сенсі.

Хоча... Чутлива журналістська душа, неначе радаром, ловила і принизливу русифікацію, й нахабну зверхність тодішніх «господарів», і викривлену та спотворену дійсність.

– Уявляєш, ми сьогодні були на урочистостях з нагоди Дня незалежності України. У залі в Донецьку українською звучав тільки Гімн! З-поміж присутніх у вишиванках тільки з десяток осіб і ми з Наталкою! – схвильовано говорив телефоном Ігор.

Це було в 2001 році. І в цьому словесному пориві весь Ігор Зоц – небайдужий, вразливий, незмінний у прагненні відстоювати Україну та все українське.

Треба було мати неабияку мужність, аби, попри фінансову блокаду, прямий чи непрямий тиск, десятиліттями випускати газету «Донеччина» – єдину обласну україномовну, найкрупнішу на сході України.

Це в ті часи, коли формувалася й міцніла лакейська, прислужницька преса, коли журналісти легко, «нараз», змінювали видання, партії, господарів і навіть спрямованість своїх статей.

Хіба мало було тих, хто «по-дружньому» радив головному редакторові «Донеччини»: мовляв, навіщо тобі ця газета, чи не краще піти працювати на якогось товстосума або принаймні випускати російською? Сказати, що під час таких розмов Ігореві Зоцу було легко й просто, – значить нічого не сказати.

Але тепер, коли ситуація стала принципово іншою, коли Ігор та Наталка були вимушені виїхати з Донецька, колишні проблеми здаються не такими вже й серйозними на тлі нинішніх випробувань.

Два роки тому, коли події на сході України розгорнулися в широкому масштабі, а Ігоря почали переслідувати за «українську пропаганду», ми зустрілися на Полтавщині. Спочатку родина хотіла знайти житло саме тут, в одному з райцентрів – у краю, звідки почався родовід дружини Ігоря. Наталка розповіла, що сім'я її діда в далекі часи, коли знищували справжніх українських господарів, – майже вся вимерла під час Голодомору. А дід, врятувавши малу сестру-немовля, подався на Донбас і все життя розповідав про красу квітучої землі, де народився.

Ось так крутнувся маховик історії: минуло кілька десятиліть – і тепер уже онуки вимушено покинули домівку на Донбасі.

Я їхала на зустріч допомагати друзям шукати житло і думала, що побачу розгублених, відірваних від свого дому людей, схожих на листочки, які зарано, ще зеленими, покинули гілку рідного дерева. Покидати свою малу батьківщину зажди нелегко...

Але почула від Ігоря: «Знаєш, ми попрощалися з нашим домом у Донецьку, зі своїми стінами, вікнами й одвірками, на яких позначали зарубками, як росте наш син. Прощались і плакали. Хто очима, а хто тільки серцем. Так, ми переїжджаємо, але не відступаємо! Куди відступати? Скрізь наша Україна!» І я зрозуміла, що скоріше земля крутитиметься в інший бік, ніж ця родина почуватиметься в Україні просто перехожими, які простують собі – не важливо, шляхами яких країн, аби до власної вигоди.

Пригадалися щемні рядки Василя Симоненка:

З нею я ділити завжди буду
Радощі, турботи і жалі,
Бо у мене стукотить у грудях
Грудочка любимої землі.

Це про Україну і точно про них – Ігоря та Наталку Зоців!

Минув час, родина знайшла роботу й житло. Тепер Зоци мешкають у Києві. Допомагають облаштуватися й землякам-переселенцям. Їхня невелика квартирка по духу нагадує оті кухні 80-90-их років, де були дружні розмови й де народжувалися натхнення та творчість. Бо тут, у цій квартирі, діє й імпровізована редакція «Донеччини», і прихисток для приїжджих зі сходу. А також місце для збору «гуманітарки», яку так не називають, а просто й буденно говорять: «Це для пенсіонерів у Донецьк передамо, вони чекають...»

Спілкуємося в їхньому такому «багатопротифільному домі». Ловлю себе на думці, що Ігор і Наталка, мої однолітки, здається, постаршали навіть не на одне, а на кілька життів...

***

Тут, у Києві, їм все одно болить Донбас. Що з ним буде? Знелюднить? Проукраїнське населення зникне?

– Знаєш, я бачу, що в рідних домівках залишається значно менше людей, ніж було раніше, – з сумом каже журналіст. – Відтік із зони бойових дій триває. Адекватні люди з Донбасу, які відразу виїхали з окупованої території, тепер або займаються власним бізнесом у Києві та інших обласних центрах України, або воюють за Донбас на

боці українських військ. Або ж намагаються якось позитивно впливати на ситуацію і роблять усе, що в їхніх силах. Мабуть, до останньої категорії належимо й ми. Бо що можуть робити журналісти в окупованому Донецьку, коли їхні офіси зруйновані? В редакції газети «Донеччина» бойовики взимку 2015-го зробили свою базу... Спаплюжили все! І це вкрай боляче! Дуже шкода, що залишилося там багато цікавих книжок з автографами відомих людей, там був великий архів «Радянської Донеччини» (від 1945 року й до наших днів) і ще багато надзвичайно цінних речей... Але в нас не було особливого вибору – залишатися чи виїжджати.

Гортаю новенькі числа «Донеччини», яка вже «родом» з Києва, і запитую, чи важко було організувати випуск газети в столиці?

– Три номери «Донеччини» видав фактично за власний кошт, – розповідає Ігор, – трішки допомогли спонсори... І коли ця газета знову вийшла в світ, то мене (про це повідомили друзі) в Донецьку десь із тиждень шукали озброєні бойовики. Я не думаю, що пошуки велися для того, щоб подякувати мені й підтримати фінансово. А ось співзасновники (тобто облдержадміністрація, яка останнім часом жодної участі у виданні газети не брала) сказали таке: це добре, що редакція «в екзилі» змогла випустити кілька номерів, добре, що частина тиражу пішла на звільнені території... Але тут же вони дали зрозуміти, що регулярне фінансування газети поки неможливе.

Згодом ми домоглися певного фінансування на підставі угоди про висвітлення діяльності влади, але не відомо, як довго це триватиме. Намагаємося заробляти на оголошеннях, але в прифронтовій зоні це складно. Про яку рекламу можна тут говорити?

Звичайно, наша «Донеччина» – це тільки окремий випадок... Але ж тут вимальовується загальна картина: держава досі програє інформаційний сектор війни. Я не перебільшую впливу моєї газети та інших патріотичних видань. Втім, прикро, коли майже зовсім нехтується їхня діяльність. Треба ж, щоб їх стабільно фінансували й активно поширювали! Адже коли йдеться про наші території, то навіть газети з невеликим накладом відіграють певну символічну роль.

Добре, що на звільнених територіях є й газети місцевої влади. Але вони могли б значно активніше провадити проукраїнську політику. Бо це не приватні видання, а державні! Адже є про що писати! Про справжнє життя в окупації: викрадення людей, випадки бандитизму, крадіжок майна – з одного боку, та про здобутки України (їх важко

зараз побачити неозброєним оком пересічному громадянину, але знаю, що вони – є). Все це відомі речі, але писати треба, бо конкретні факти необхідні. Звичайно, газета повинна гуртувати й тих людей, які виїхали.

До речі, уже за новою тимчасово умовною «пропискою» газеті «Донеччина» виповнилося 80 років. Дуже значуща для Ігоря Зоца дата, адже його трудовий журналістський стаж становить більш як третину від віку газети – понад 30 років!

– Головне, що після всіх випробувань, що випали на долю газети та наших читачів, з «Донеччиною» залишилися більшість авторів, які й тепер роблять газету своїми публікаціями цікавою і не схожою на інші. Деякі з них, допрацювавши газетні статті цих останніх років, видали на-гора книги. Назву лише «Війну в Донбасі» вчителя Петра Гайворонського з Покровського і «Слов'янськ у війні 2014-го» ветерана журналістики Віктора Скрипника, – каже Ігор Зоц і додає, що ледь не в кожному випуску є розповідь про земляків-донбасівців, які захищають Україну в АТО. Написали в газеті й про колишнього журналіста видання Віктора Масловського, який добровольцем воював на Луганщині, став інвалідом...

Для «Донеччини», на відміну від деяких жителів її територіальної тезки-області, слово «Батьківщина» – не просто набір звуків чи букв. Газета розповідає про справжніх героїв, про патріотів рідної землі та кожним своїм нинішнім числом пише істинну сучасну історію донецького краю.

Ігор надзвичайно пишається героями публікацій. А ще – працівниками редакції, от, наприклад, тими, які виїхали з Донецька й, придбавши хату в селі, звідти – з прифронтової зони – надсилають свої репортажі. Ось так гартується мужня донецька журналістика!

Кілька місяців тому Ігор та його однодумці створили цілком пристойний сайт «Донеччини». Тепер газету можна почитати й в Інтернеті.

Хоча бойовики зробили все, аби знищити «Донеччину» та її історію, в бібліотеці імені Вернадського в Києві все ж залишився великий архів нескореної газети, і щотижня він поповнюється новим випуском, що його друкують у Краматорську.

Прийде час, і це буде раритетний архів. Зібрання номерів газети, яка берегла українське слово, культуру, духовність тоді, коли Донбас – край Сосюри, дисидентів-шістдесятників і правозахисників Івана

Дзюби, Василя Голобородька, Олексі Тихого – став асоціюватися тільки з бездумним свавіллям та «образами» бандитських неуків.

***

Журналістська вдача не спокійна. А якщо в родині – подружжя журналістів, то це неспокій, помножений на два! Те, що нині відбувається на Донеччині, тут, у невеликій київській квартирі, відлунює болем...

– Вони писали навіть свою «конституцію», – говорить Ігор. – Знаю, що на зорі «ДНР» там «яскравів» колоритного вигляду дід – не доброзичливий український Панас, а схожий радше на якогось проїдисвіта. Будучи якимось там «віце-спікером», він працював над створенням «конституції». Дід цей обіцяв, що в ній буде закріплено мовну рівність. Державною буде російська, але й українська матиме рівні права. Втім, це тільки в розмовах та, може, на папері, бо, спілкуючись українською, громадянин так званої «ДНР» зараз ризикує потрапити в категорію «бандерлогів» і «укропів». З усіма сумними наслідками, що звідси випливають.

Ігор Зоц розповідає, що українських книг у «ДНР» майже не залишилося, а над найбільшою бібліотекою імені Н. Крупської, яка знаходиться біля пам'ятника Шевченкові, спочатку майорів прапор «русской православной армії», а тепер «республіканський». В самій бібліотеці, до речі, колись були музей Шевченка і музей Василя Стуса, Канадсько-український центр. Окрема тема – освіта: в табелях успішності є предмети «язык народов Донбасса» та «литература народов Донбасса».

– З книгами й газетами ситуація сумна... Відомо ж, що державний статус зовсім не гарантує вільного використання української мови, а «ДНР» і «ЛНР» важко назвати цивілізованими утвореннями. Під керівництвом посланців Кремля православні фанатики й бандити спільними зусиллями будують «русскій мір».

Ігорю та Наталці, як і їхнім однодумцям, дуже прикро, що деякі земляки запали на ці божевільні ідеї...

– Нормальні люди підсвідомо розуміють, що не варто співпрацювати із сепаратистами, які не гребують нічим... Ось приклад від нашого давнього приятеля, досвідченого педагога. Останнім часом він працює в інтернаті, де навчаються розумово відсталі діти. І коли почався новий навчальний рік, то за звичаєм на перший дзвоник при-

йшли колишні випускники. Цього разу він побачив близько двадцяти осіб в одностроях з автоматами. Звичайно, директор занепокоївся, але, підійшовши ближче, побачив, що це його колишні вихованці... На превеликий жаль, вони знайшли своє місце у «збройних силах ДНР». І ці люди мають зброю, реально стоять на блокпостах!

Треба, між тим, розуміти, що ці хлопці лише виконують роль мавсовки або м'яса. Можливо, частина з них уже загинула, бо вони ж справді хворі, марно ж навчалися в такому інтернаті. Але для «влади ДНР» і вони є контингентом.

***

В одному з видань статтю про Наталку Зоц назвали «Господиня. Донеччанка. Українка». А ще можна б додати «Дружина журналіста». Саме так, бо це особлива категорія. Колись у західних коледжах була така спеціалізація «дружина фермера». На журналістських дружин не вчать. Та й неможливо це! Просто треба жити однією професією, мати душу, яка відгукується на людський біль, яскравий життєвий факт, разуючу історію, а також – на влучне слово та вклюдистий абзац.

Не уявляю, як би в інших родинх могли годинами редагувати текст чи творити верстку наступного числа, радіти надісланій через треті руки статті про те, що насправді відбувається на Донбасі, захоплюватися долею героя чергової публікації, не спати добу, аби випуск вийшов у світ... А потім тримати в руках свіжу газету, тішитися їй... думати, що буде в новому номері.

Наталка каже, що їй не важко бути й журналістом, і коректором, і друкаркою.

Не важко їздити на Донеччину, аби відвезти знайомим пенсіонеркам харчі, одяг чи ліки...

Не страшно було й коли вона поїхала в Донецьк спеціально за кішкою, яка залишилась у квартирі сама й чекала на господарів. Тоді Наталя тричі лежала на асфальті біля дому, бо потрапляла під обстріли...

– Найстрашнішими були для мене приміщення нашої редакції, в яких гуляє вітер, вибиті вікна, снайперська «льожка» в колишньому кабінеті Ігоря та постелені скрізь на підлозі архівні номери «Донеччини». Усе знівечене і спалюжене: меблі, техніка... Коли я повер-

нулася й розповіла Ігореві про все це й про те, що газетний архів скоріш за все знищено повністю, він замовк на кілька днів. От просто мовчав і дивився поперед себе... Він збирав той архів десятиліттями, то було дітище, історія журналістики нашого краю... Такого болю в його очах я не бачила ніколи. І це було справді страшно й важко.

Те, що нас не вбиває, робить нас сильнішими – істина, доведена не одним поколінням.

Мине час, зарубцюється біль. А Наталка та Ігор уже зараз допомагають землякам – колегам, знайомим чи знайомим знайомих – подолати біль утрат і страх перед першим кроком у життя на новому місці. Когось завантажували роботою в редакції, комусь шукали роботу, давали прихисток у своєму домі, зігрівали добрим словом.

Наталка розповіла, що інколи в їхній квартирі земляки жили по кілька днів.

– А ще тут, у Києві, я переконалася, які чудові в нас на Донеччині є люди! От їх наче не видно було за всілякими так званими «господарями» життя. А потім раз – і змела історія цих «господарів», як пішаків із шахівниці. І виявилось, що справжні донеччани зовсім не вони, а ми!

У їхній квартирі, звичайно ж, живе дух залишеного в Донецьку дому. Можливо, в автентичній кераміці, яку Наталка бережно перевозила ледь не через лінію обстрілу, можливо, в книжках чи в стосику газет...

І кішка, привезена з донецької квартири, нарешті перестала жатися гучних звуків і ховатися під меблі та стала талісманом їхнього нового помешкання.

– Ігор часто жартує, що мене треба нагородити медаллю. За врятування кішки. Жарти жартами, а вивозила я її й справді під обстрілами, з великими труднощами. Але хіба можна було інакше?

Українська жінка – просто унікальна. Вся історія нашої держави пройшла крізь її серце. І вилилась словом, піснею, рушниками... Випробування болем, випробування гнівом, випробування вогнем – що б не посилала доля, наша українська жінка ніколи не втратить себе. Якщо колись символом сучасної української історії визначать якусь нинішню Марусю Чурай, то, на мій погляд, це буде жінка з Донеччини.

***

Моє покоління, покоління Ігоря та Наталки Зоців – тих, що народжені в 60-их, мабуть, як жодне інше, відчуває фальш і неправду. Бо, власне, воно й прийшло у світ неправди. Більшості моїх ровесників здавалося, що все «справдешнє» не має теперішнього часу. Що воно живе тільки в книгах про війну колишню, де є «наші» і «німці» та чіткий бар'єр між добром і злом...

А потім були ідеологічні війни на зламі епох – праведні чи фальшиві. І здобуття болючого досвіду: біблейське поняття «не вбий» – то не просто слова, то вистраждана історією істина...

Хтось із мудрих сказав, що людство завжди живе, долаючи й усупереч. Саме тоді приходить істинне розуміння життя та здобуття найціннішого для кожного – власного досвіду. Саме так – долаючи й усупереч усім обставинам – живуть Ігор та Наталка Зоци.

Долають усе складне, що випало на долю.

І не черствіють, не втрачають здатності бачити добро й дарувати його людям.

І надіються.

Що «Донеччина» виходитиме в світ на рідній землі.

Що синові Саві – офіцеру-прикордоннику, який, не зрадивши України, вийшов з окупованого Криму, – не доведеться більше воювати за Україну, а тільки пишатися власною державою та її історією...

Що збудеться побажання «Миру!», яке в них, вихідців з Донеччини, нині найсвятіше й найзаповітніше. У це слово вкладають стільки надії, щирості та віри, що зичення просто не може не збутись!

Миру вам, нескорені донеччани!

Ірина Курочка

Ми – дім.

Буденний героїзм Марини Курапцевої

«Тільки не треба робити з мене героя», – каже Марина й, напевно, плаче. Я не бачу її сліз, тому що здебільшого ми спілкуємося в месенджерах, а не особисто, хоча живемо тепер дуже близько одна від одної. Марині ніколи, вона працює на двох роботах, працювала б і на трьох, якби в добі було більше 24 годин.

Вона вважає, що не зробила нічого героїчного. «Лише» поїхала з окупації та вивезла родину. Вона «лише» допомагає тим, хто потребує її підтримки. «Лише» намагається принести якомога більше радості знедоленим. Хіба ж це героїзм? От якби вона вивезла з окупованого міста завод. Або почала б якийсь зухвалий бізнес! А так ні – вона «просто» переселенка.

Як і сотні тисяч інших переселенців, що покинули рідний дім, живе у винайнятій квартирі.

І ніби все так, втім, я, знаючи Марину й багатьох інших, вважаю, що саме в цьому й полягає непомітний, але справжній подвиг. Бо там, де ламалися долі, де опускалися руки, душу стискали туга й біль, Марина та її родина вистояли. Точніше – не перестали жити. Це неабиякий приклад. Для всіх. Для мене також.

Окупація, звільнення й... окупація

Із цим стикаються багато переселенців, але не кожному під силу встояти. Вижити – не таке просте завдання, коли в багажі – лише валіза з речами «на два тижні»... Ці горезвісні два тижні, на які ми всі виїжджали зі своїх донецьких домівок улітку 2014-го... Нещодавно мати одного колеги сказала: «Пішов третій рік нашого двотижневого перебування в Бердянську». Але Марина усвідомлювала, що їде надовго, чи не назавжди. Та ще спогади. Починати з нуля бізнес – дуже важко. Починати з нуля все життя, просте, звичне життя – ще важче. Марина Курапцева з міста Єнакієвого й уся її родина змогли. Саме тому я хочу, щоб цю історію знали.

Марина з Єнакієвого, але до окупації вже кілька років працювала в Дзержинську (нині Торецьк). Покинула вона це місто після його звільнення українською армією. Чому? Бо патріотам жити там несила й тепер.

Марина – одна з тих, хто вже після звільнення, в буремному 2014-му, організував у Торецьку перші проукраїнські мітинги. До окупації та під час неї це було просто неможливо – в маленькому шахтарському місті патріоти були змушені зачатися, аби не наразити на небезпеку себе та своїх рідних. Але потім, коли в місто повернулася Україна, люди стали збиратися на такі події. Вони зносили українські прапори, збирали учасників акцій, а Марина знімала все, що там відбувалося. Тоді й виявилось, що після звільнення в Торецьку сепаратистів не стало менше, вони залишилися. Й вони продовжували погрожувати патріотам та залякувати їх.

Тоді на допомогу прийшов Герман Приступа – героїчна людина, а не просто правоохоронець, на той час – начальник Дзержинського міськвідділу міліції. Він давав поради щодо проведення акцій та вирішував питання безпеки. Але все одно влаштовувати громадські

заходи ставало щоразу складніше. Більше того, поплічники та прибічники бойовиків залишаються там і досі. «Серед них, зокрема, ті самі люди, з якими я працювала. Тож повернутися неможливо», – розповідає Марина.

Під час однієї з таких акцій, коли в учасників не було навіть апаратури, щоб якось зорганізуватися (місцева влада, що гостинно зустріла бойовиків у 2014-му, відмовляла в найменшій допомозі патріотам після звільнення Торецька), вона просто завантажила на мобільний телефон Гімн України – і люди тісною купкою голосно співали його під акомпанемент старенької «Нокії».

Є й інші причини, що заважають навіть просто відвідати Торецьк. Адже чимало знайомих, «друзів» та сусідів все ще можуть нести загрозу життю патріотів. «Вони дзвонили нам по телефону й відправляли смс-повідомлення з погрозливими текстами. Вони штовхали нас у під'їздах й до смерті лякали в інший спосіб. На відкритих сторінках у соцмережах вони пропонували одне одному запам'ятати наші адреси, «зустріти» нас, спалити абощо», – згадує Марина.

Вона лишилася б, щоб боротися за місто, навіть за таких обставин, але зовсім неподалік, у Єнакієвому, жила її родина. Мама, тато й сестра. Торецьк обстрілювали (й тепер ще іноді продовжують). Єнакієве не просто обстрілювали – його «утюжили». Бували дні, коли Марина не знала, що з її рідними. У Єнакієвому дуже часто «лягав» мобільний зв'язок. Щоб подзвонити, її тато вилазив на дах будинку й там ловив сигнал. «Нікому, ніякому ворогові не побажаю слухати робота, знаючи, що моє рідне місто під обстрілами, й не відаючи – чи це зв'язок нетривкий, чи вже нікому відповісти... Я лежала вночі, здригалась від вибухів і думала, чи чують їх зараз мої. Чи чують взагалі – в цьому сенсі. Це було дуже страшно, не люблю згадувати», – все ж таки згадує Марина.

«Но зная, что они – сегодня живы»...

Потім, уже після евакуації з окупованих земель, вона пригадуватиме ці миті знов і знов. З них народиться щемливий Маринин вірш, у якому буде все – і біль, і ніжність, й очікування, й любов.

Нет-нет, и снова в памяти воскреснет:
как под обстрелом – что благая весть –
в прифронтовом аду звучало песней:

«Алло, ты слышишь?.. Доченька, мы здесь!»
И пульс гремел, пронзал виски, запястья,
и голос прыгал, плыл, кипел, дрожал...
Живое, всеобъемлющее счастье
горело в сердце. Лезвием ножа
короткие гудки вгрызались в жилы,
проклятый оператор ныл про связь.
Но, зная, что они – сегодня живы,
ложилась спать, бессильных слёз стыдясь.
И до сих пор, хоть больше не пророчит
шальной снаряд слепую, злую смерть, –
а всё же, даже летней мирной ночью
встаю порой – на спящих посмотреть.

Але це буде потім. А тоді треба було рятувати родину.

Вони виїхали 5 вересня 2014 року. До моменту евакуації Марина прожила в новій квартирі лише п'ять днів (довелося буквально тікати з помешкання, господар якого виявився знайомим бойовиків, що перебралися до окупованої Горлівки 21 липня 2014 року – в день бою за тодішній Дзержинськ). А потім її попередили: треба бігти.

«У ніч з 3 на 4 вересня 2014 відбулася найважливіша в моєму житті телефонна розмова. Саме вона врятувала моє життя. Жінка, яка була зайнята лише однією місією – допомогти солдатам, що перебували в смертельній небезпеці, знайшла кілька хвилин, щоб вислухати моє питання й дати на нього вичерпну відповідь. Ключовим словом у неї було: «Їдь!» (тільки грубіше, але переконливо). Я послухалася поради. Виїхала протягом доби», – розповідає Марина.

У Єнакієвому тато якраз закінчив працювати над новою ванною в їхньому домі. Родина навіть чути не хотіла про від'їзд. Переконати їх залишити, власне, все своє життя потребувало неймовірних зусиль. Врятувати людину – подвиг. Вмовити її врятуватися – майже героїзм. Особливо якщо це не пустий клопіт: за рік після того, як родина залишила дім у Єнакієвому, в нього влучив снаряд. Частина будівлі була зруйнована, все, що лишилося, – розкрадене. Й неможливо навіть уявити, що було б, якби родина тоді не подалася звідти.

Але спасіння замало. Треба ще потім навчитися жити. Марина Курапцева навчилася. І її родина теж.

Шлях з дому. Додому

З транзитного пункту для переселенців у Красноармійську (тепер Покровську) Марина з родиною 7 вересня 2014 року вирушила на Львівщину. Починати спочатку – вперше – довелося саме там. У цьому місці історія Марини стає подібною до інших. Різні люди. Нові місця. Замість рідного дому – кімната в гуртожитку. Замість заробітку – гуманітарна допомога й підтримка від місцевих. Робота?

На жаль, на Львівщині для Марини не знайшлося роботи за фахом. «Усюди, куди приходиш у пошуках роботи, – скорочення... У центрі зайнятості мені запропонували вчитися на санітарку чи покоївку. Була ще вакансія прибиральниці», – розкажує вона.

Багато хто переживав те саме. Людей це обурювало. Марина Курапцева не любить згадувати цей період, але вона не уникала випробувань. Прибиральниця? Нехай буде так. З наповненого цікавого життя – в коридор гуртожитку мити підлогу. Це своєрідний символ втрати, яку пережили всі переселенці. Всі люди, що втратили свої домівки. На цьому символі дехто зламався назавжди. Але деякі витримали.

Марина витримала.

Єдине, що було дуже складним, – брати допомогу харчами. Видавалося, ніби її родину годують інші люди. Виникало почуття вдячності, але й приниження водночас. Щоб переступити через нього, Маринина родина просто ділилася з іншими. І раптом у цьому вони побачили своє призначення. Ділитися.

Так, вони не могли створити щось глобальне – дати робочі місця, відкрити підприємство, перевернути світ. Але могли поділитися тим, що давало їм життя, хоч не так уже й багато. Не маючи великих статків, вони віддають те, що можуть. Це родина, де кожного нагодують, завжди будуть раді, й кожному випаді хоч і не великий, але подарунок.

Так було на Львівщині, так стало й на Київщині. До переїзду ближче до столиці було одинадцять довгих місяців у гуртожитку. В промерзлих кімнатах із загальним душем у коридорі, де доводилося збивати кригу зі стін, перш ніж помитися. В ліжках, де можна було спати, лише вкрившись кількома ковдрами. Зараз про це вони розповідають із сумом, але тоді не жалілися. Адже жили. Бо мусили – й було варто. Чому? Тому що головне, заради чого люди живуть, – ро-

дина. Ця сім'я втратила все, але вони зберегли себе одне для одного. Насправді в них залишилося найцінніше.

Тож поїхали знову, щоб ще раз почати спочатку. І почали. Оселившись ближче до Києва, Марина знайшла роботу за спеціальністю, потім ще одну, і так працює нині на двох одразу. Її батьки змогли оговтатися й робити те, що люблять. І так, незважаючи на вік, вони теж знайшли собі заняття. Бо це лише тільки кажуть, що переселенці нічого не можуть і вони не потрібні. Насправді потрібні всі, хто хоче працювати. І ця сім'я це довела.

Гніздо

Маринина мама любить землю. Вона багато років поспіль захоплювалася органічним землеробством, і вдома в неї були просто розкішний сад, город і теплиця, яку батько зварив з металу й закрив власноруч. Люди витрачають шалені кошти й роблять таке на замовлення, але їхній голова родини завжди й усе майструє самотужки, бо в його рідних має бути найкраще. Город і сад давали неймовірні врожаї. «У мамі енергетика така. Звичайний прутик стане яблуною, якщо вона посадить його в землю. Сказати, що вона любить землю, замало: земля для неї – жива істота, годувальниця», – розповідає Марина. І залишивши свою рідну землю на Донеччині, її мама тепер плакає нову. За сотні кілометрів від дому. Крихітний клаптик, яким просто дозволили користуватися, родина має за щастя – а мама продовжує збирати врожаї, ходячи на цей теперішній «город» по п'ять кілометрів в один бік.

Це просто? У чомусь так. Але водночас неймовірно складно. Адже втративши одну живу істоту (а земля – це саме така істота), треба перекроїти все серце, щоб полюбити іншу. Це величезна щоденна праця. Кажуть, що така доля переселенця під силу лише молодим, які не накопичили ще багато любові й пам'яті. Але Маринина мама це спростовує. Сили на любов можна знайти завжди. Вік – не аргумент.

Те саме демонструє її тато. Ця людина особлива бодай тим, що створила мужню родину, яка вміє, хоч і плачучи, проте йти далі. «Тато – наш герой, наша опора», – стверджує Марина. А татове життя – це приклад, як можна не зламатися тоді, коли вже не стає сил протистояти. Вважається, що люди похилого віку просто не можуть

покинути рідні стіни, вони не виживуть без них. Маринин тато показує: вижити можна. І жити можна також.

Він утратив більше, ніж дім. У Єнакієвому залишилися не стіни, а все життя, кожную цеглинку якого поклав сам. Він створив не будинок, а створив родинне гніздо, а потім втратив усе за мить. Міг би після такого зламатися й скласти руки. І ніхто б не став засуджувати. Але було не до цього.

Так не можна? Я теж так думаю: це неможливо, особливо в 68 років. Але ця родина легко це спростовує. Вона навчає жити навіть тоді, коли, здається, немає шансів.

Загалом мені здається, що я знаю, в чому їхній секрет. Як каже сама Марина, їхня родина – це єдиний живий організм. Для неї мама, тато, молодша сестричка – це не просто три окремі людини, це «сплетіння повних збігів», яке живе одне одним. І сама Марина навіть не підозрює, що й вона не окремо, вона теж – такий же «збіг». Це дуже легко побачити, коли вони всі разом. Це не родина, це струмись світла, і кожен промінь у ньому окремий, бо в нього є власне життя, але світить він саме тому, що поруч є інші промені. Разом вони дають світло такої сили, що стає затісно в грудях.

Ця родина може жити не поруч одне з одним, вони можуть навіть бути в різних містах, але й тоді їхня сила буде непереможною. Непереможною настільки, що кожен вистоїть, навіть якщо доведеться втратити все. Але тепер, дізнавшись, що таке вимушено бути окремо, вони розлучатися не збираються. Тож після евакуації в 2014-му родина завжди разом.

Ми

На сьогодні Марина забула лише одне слово. «Дім». Тобто вона пам'ятає його – як те, чого в неї нема. Але ніколи не використовує. «Особисто я за весь цей час жодного разу не вимовила: «Підемо додому», «Ми вдома», «З дому». Дім один, і він залишився в Єнакієвому. Плакати та побиватися за ним ми припинили, але думаємо про нього постійно, а частіше – про неможливість туди повернутися й жити там навіть після нашої Перемоги й припинення бойових дій», – розповідає Марина.

А потім додає: «У нас немає дому». І ще: «Ми – дім».

Так і є. Дім для переселенців – це вже не стіни. Не просто якісь

цеглини, майно, речі. Дім – це вони самі. Тож наразі Маринина родина намагається не встигнути полюбити свою винайняту квартиру, бо ж доведеться з'їхати коли-небудь. Втрачати ще щось буде дуже важко. А от зосередитися на своїй родині – це найважливіше. Найголовніший урок, який Марина та її рідні винесли для себе й дають іншим: чимало може залишитися позаду, багато що можна відпустити, але не свою сім'ю. Варто не думати про те, що було втрачене, варто жити сьогодні.

Це проста істина, але вона й робить їх непереможними. Непереможні – значить ті, що не скорилися. Не здалися перед обставинами. Непереможні – значить ті, що готові починати спочатку. Працювати на нижчій посаді? Можна. Заробляти вдвічі менше, ніж раніше? Витримаємо. Стикатися з проблемами? Подолаємо.

Непереможні – ті, хто навчився виживати й не стоїть осторонь чужого болю. Переїхавши на Київщину, Марина дуже швидко стала допомагати іншим. Вона захищає знедолених, пише про проблеми переселенців, допомагає тим, кого скривдили в соціальних службах. Вона знає різні історії й ніколи не відмовляється допомогти. Іноді її слово робить більше, ніж суди й скарги. Її саму одного разу скривдили в якомусь із численних УПСЗН, де вона реєструвалася як внутрішньо переміщена особа. Вона вистояла, добилася правди й тепер допомагає це робити іншим.

Як волонтер Марина продовжує допомагати українським воїнам. Тут не лише словом (іноді треба приділити увагу якійсь проблемі в армії, захистити скривдженого й оприлюднити його біль, вона не відмовиться!). Тут вона допомагає ще й конкретними та матеріальними справами. Взимку Марина брала участь у проекті «Блокпост «Милосердя», учасники якого готують обіди для воїнів, що знаходяться на реабілітації в Головному військовому шпиталі м. Києва. Щонеділі рано-вранці вона їхала й вручну нарізала овочі, готувала різні страви й купувала гостинців солдатам. Заробляючи не дуже багато, вона завжди знаходила можливість викроїти щось та порадувати тих, хто віддавав життя, зокрема й за її розтерзані рідні краї.

Вона допомагала, й, можливо, саме тому людям хочеться допомогти їй. «З'явилися друзі. З'явилося багато прекрасних, чудових людей. Напевно, вони прийшли в наше життя, тому що просто не могли не прийти, ми створені одне для одного», – здається Марині.

Моя Марина

Придивляючись до цієї родини, я розумію, що найголовніше завдання переселенця – не просто вижити. Бо це загалом можливо навіть у скрутних обставинах. Головне завдання – жити. Тобто не переставати відчувати, любити, допомагати тим, кому гірше, бути опорою, бачити в рідних людях своїх маленьких героїв... А ще сміятися.

Коли моя дворічна донька Таня познайомилася з Мариною, вона назавжди запам'ятала її посмішку. «Моя Марина прийде й буде сміятися», – каже вона. Каже спочатку з подивом, тоді із задоволенням, а ще потім – з любов'ю.

Є люди, які можуть сміятися, коли природно було б плакати й скаржитися. Але вони стоять незламно на рубежах цих своїх посмішок. Не вимушених, не вимучених, а живих і чистих. Бо якщо вони посміхаються, хтось іще обов'язково посміхнеться у відповідь і нарешті стане жити. А таким людям, як Марина та її рідні, лише того й треба.

Жити, щоб бути людиною, незважаючи ні на що. Жити, щоб живим залишався Донбас. Бо Донбас – це вони. Справжні, світлі й нездоланні.

...Разглядите мою печаль. Так за что мне просить прощенья?
На сутулых моих плечах сто проклятий и сто сомнений,
в потемневших моих глазах – сто рассветов и сто закатов,
на разбитых моих часах третий год как весна и слякоть.

Я не жалости вашей жду – больно ранит чужая жалость.
Под прицелами тысяч дул шли донецкие, не сдаваясь.
На свободной земле – кафе, дискотеки и магазины,
сплетни свежие натошак – у подъезда от «тёти Зины».

Где единство? Идёт по шву треск... но флаг наш пока не рвётся.
Я – Донбасс, я в степи живу, украинской, залитой солнцем,
перепаханной плугом лжи, оглушенной волною взрыва.
А на детях моих лежит крест вины, крест войны, крест мира.

Равнодушно вершит судьба цикл привычный, и мир вернётся,
и осядет печаль-журба горьким ядом на дне колодца,

и изгнанников череда возродится из пепла судеб.
...Лишь бы только не шла вражда
рука об руку с нами,
люди.

Так пише Марина Курапцева з Єнакієвого, яка не хоче, щоб її хтось вважав героєм. Бо що ж тут такого – просто жила, просто залишилася людиною, просто не відвернулася ні від кого, кому була потрібна допомога. Це ж так просто, справді? Ну що з того?

Але я називаю це буденним героїзмом. Не глобальним, але, можливо, важливішим за кричущі подвиги. Так, можливо, із загально-прийнятних міркувань Марина Курапцева – не герой. І багато хто не назве її так. Але ж є ще я.

Я назву.

Анна Хріпункова

«Мій номер – це телефон довіри та гаряча лінія водночас»

Кілька років тому ще в Луганську номер телефону Антоніни Агеєвої став «гарячою лінією» для людей, що опинилися в складній життєвій ситуації, передусім – бездомних. Цей номер знали в органах влади й міліції. Коли дзвінків стало багато, до справи долучилися й інші волонтери, чергування тривало цілодобово... Вже майже три роки пані Антоніна живе в селі під Черніговом і продовжує допомагати тим, хто до неї звертається. Це і переселенці, й атовці, і люди, які залишилися в окупованому Донбасі. Схоже, для неї не існує чужої біди та чужих проблем. Звідки ж у цієї зовні такої тендітної й уже немолодої жінки стільки сил, терпіння, співчуття, любові, бажання допомогти всім і кожному? Так колись жили її батьки-діди-прадіди, а сьогодні – переважна більшість друзів.

«Ноїв ковчег» для знедолених

– Мої батьки завжди були активними. Батько проявляв неабиякі ініціативність і завзятість у роботі. Маму можна цілком назвати сучасним словом «волонтер», адже зазвичай неодмінно простягала руку допоміжності кожному, хто опинявся в скрутному становищі. Важлива для мене людина – бабуся – була віруючою, навчала мене жити по совісті, дотримуючись заповідей Божих, – розповідає про те, що вплинуло на її світогляд, моя співрозмовниця. – У нас завжди було чимало книжок, газет і журналів, все обговорювали, батько був обізнаний щодо літературних, науково-популярних новинок, слухали радіо «Свобода», «Німецьку хвилю», «BBC», і я з дитячих років це всотувала. А жили ми тоді в Луганській області, я там і народилася, хоча мої прадіди походять з різних сторін світу. Одна з ліній, до речі, з Чернігівщини, зі спільноти старообрядців, які були змушені залишити Московію, напевно, ще за царських часів. Один з дідів навіть був священиком. Наша інша гілка – із Сумської області, де від народження розмовляли українською.

За словами Антоніни Агеєвої, їй дуже пощастило з батьками, адже вони були мислячими людьми, поталанило зі школою, де панувала демократична атмосфера, діяло шкільне самоврядування, вчителі з повагою ставилися до учнів, прислухалися до їхніх думок, пропозицій, навчали думати, аналізувати. І пощастило з вищим навчальним закладом: пані Антоніна закінчила Полтавський педагогічний інститут, що його в той час вважали одним з найкращих педагогічних вишів колишнього Радянського Союзу. По закінченні певний час працювала за фахом – учителем математики в школі.

Пізніше перейшла на іншу роботу, але так чи інакше її заняття були пов'язані з дітками. На громадських засадах опікувалася «важкими підлітками», що перебували на обліку в міліції, створювала один з перших «телефонів довіри» в колишньому СРСР, намагалася бути корисною. І, до речі, стала справжньою мамою для трьох діток-безбаченків. Тому й не дивно, що згодом активно долучилася до діяльності одного з благодійних фондів.

– Упродовж кількох довоєнних років у Луганську активно працювала «Служба порятунку «Ноїв ковчег» від благодійного фонду. Цю службу я й очолювала, – розповідає про своє колишнє життя Антоніна Агеєва. – За кілька місяців до війни ми вийшли з-під опіки фонду та зареєстрували благодійну організацію «Теплий дощ». При цьому продовжували виконувати ту ж роботу. Загалом «Службу порятунку «Ноїв ковчег» створювали для допомоги безпритульним, але до нас потягнулися самотні люди похилого віку, інваліди та просто дуже бідні люди – соціально знедолені. У важкий момент свого життя вони розгубилися й стали безпорадними, як діти. Ми нікому не відмовляли, працювали як кризовий центр. Завданням-мінімум для нас було нагодувати, вдягти-взути, надати медичну допомогу. А завданням-максимум – допомогти людині «відродитися» в нормальному житті, знайти житло, роботу, друзів.

Щоб повернути «клієнтів» до соціуму, на кожному благодійному обіді лунала проповідь Божого слова та молитва. Дуже важливими для всіх підопічних організації була не лише юридична допомога, а й просте людське спілкування, співчуття. «Теплий дощ» влаштовував свята, концерти, кінопокази, конкурси з подарунками. Найрадіснішим святом, за словами Антоніни Агеєвої, завжди був День незалежності України. А одного разу, уявіть, усією спільнотою відзначали День незалежності Нігерії, тому що серед волонтерів були навіть студенти-нігерійці, й їхня церква часто надавала благодійну допомогу. Волонтери допомагали бездомним відновити документи, знаходили безкоштовних адвокатів. За необхідності носили їм передачі в лікарні чи в'язниці, відправляли в центри реабілітації. Нарешті довелося створити свій реабілітаційний центр...

У діяльності організації брали участь люди різних національностей, віросповідань – православні, протестанти, – а хтось взагалі не ходив до церкви. Всіх об'єднувала спільна справа, й ніколи не виникало проблем з порозумінням. Кожен робив посильний внесок. Хтось працював щодня по 12-14 годин, а дехто приходив лише раз на місяць на кілька годин. В ці дні деякі люди з організації «Теплий

дощ» все ще лишаються в Луганську. Одна з них – інвалід, – коли потрібно було всіх обдзвонити, передати повідомлення, виконувала роль зв'язкової. Іноді готувала страви, а хтось інший відвозив пакунок, наприклад, у лікувальні заклади, місця позбавлення волі... І ця робота тривала навіть тоді, коли почалися воєнні дії. Один з останніх благодійних обідів проходив уже під гуркіт канонади.

– Нині «Теплий дощ» дещо переформував свою діяльність. Переважно надаємо допомогу переселенцям, багатьох знали ще в Луганську, з деякими познайомилася пізніше, в транзитному наметовому пункті для переміщених осіб, але часто буває, що дзвонять зовсім незнайомі люди, – розповідає Антоніна Леонідівна про своє сьогоднішнє. – Мій номер телефону – знову «гаряча лінія». Комуś ми допомагаємо знайти житло або роботу, декотрим потрібні одяг, взуття, ліки. Буває, дзвонять люди, які через якісь причини не змогли виїхати з Луганська. Приміром, хтось не може залишити стареньких німецьких батьків; у декого дуже хворіє чоловік або дружина; інші не мають змоги покинути будинок, якого зводили все життя. Часто їм потрібна навіть не матеріальна, а моральна підтримка.

«У Луганську все добре, а в Україні – жахіття»

За словами Антоніни Леонідівни, нормальні адекватні люди, що вимушені жити в Луганську, перебувають у пригніченому стані, бояться навіть розмовляти одне з одним. Вони залякані, вірять у різноманітні байки про «хунту», «карателів», які їм розповідають з теле-радіоефіру та на сторінках газет. Причому це залякування почалося задовго до Євромайдану.

– Там у Луганську в мене є приятелька-інвалід, і я до неї приходила вечорами, щось допомагала, – пригадує вона той час, коли все тільки починалося, – телевізор був ввімкнений, транслювали російські канали, і я вже тоді усвідомлювала: відбувається залякування людей, навіювання, що Росія в небезпеці, що росіян за національністю та російськомовних людей прагнуть знищити. Потім почалася

російська окупація, а влада на місцях ще залишалася українською. Це була якась фантазмагорія: всі державні українські установи, підприємства працюють, люди ходять на роботу, і тут же на околицях бачимо російські танки, «Гради». Згодом почалися обстріли Луганська. Стріляли по житлових кварталах, а потім людям розповідали: «Це Україна вас знищує, наступають карателі». Недалеко від мого будинку стояли такі установки, і я на власні очі бачила, хто стріляє й куди. А потім ті, хто стріляв, безкоштовно роздавали людям харчі, борошно, масло. Мовляв, ми про вас турбуємося, ми добрі.

Так було тоді й триває дотепер. Як розповідає Антоніна Леонідівна, люди живуть у зовсім іншому інформаційному просторі. Вони нічого не знають про Авдіївку, але певні, що українці бомблять Донецьк, і що там страшна розруха, люди страждають. Постійно нагнітається страх, масова істерія: ось-ось Україна почне наступ і відвоюватиме Луганськ. Навіть помірковані люди, з якими спілкується моя героїня, її друзі, приятелі, які не бояться України й не вірять у байки, кажуть, що неабияк налякані, дуже тривожаться, що знову почнуться вибухи, постріли, гинутимуть мирні жителі.

– Їм довго навіювали, що російських військових там нема, що діють місцеві добровольці, але, гадаю, вони вже роздивилися, що до чого, – продовжує Антоніна Агеєва. – З іншого боку, їх переконують, як їм тепер добре живеться. В Україні постійні негаразди: замовні вбивства, диверсії, політичні скандали, ціни постійно зростають, а тут, у «ЛНР» – усе тихо-мирно-спокійно. Все прекрасно. Хліб удвічі дешевший. Комунальні послуги теж дешевші порівняно з іншими містами України. Тобто створюється приваблива картинка, красива «вітрина». Ремонтують житловий фонд, замінюють вікна, двері, під'їзди, дахи – й усе це завдяки «ЛНР». А жителям навіюють, що такого ж «визволення» чекають й інші регіони України, а ще й деякі держави, наприклад, Прибалтика, Білорусь, Польща. І багато хто вірить, що це дійсно так.

Найбільша проблема переселенців – робота

Коли я прошу пригадати, кому і як вдалося допомогти вже тут, на цьому новому етапі її життя, Антоніна Агеєва згадує, як посприяла виїзду з Луганська двом друзям з особливими потребами, що нині живуть у Ріпкинському районі на Чернігівщині. Десь два роки тому пролунав дзвінок одного з них: «Допоможіть! Жити ні на що! Гину! Їсти нічого! Топити нічим, замерзаємо!» В той період він, як і багато інших пенсіонерів, інвалідів, майже рік не отримував пенсії, й справді не було на що жити. Людина зовсім зневірилася. «Колись ми допомагали йому оформити інвалідність, тому він і звернувся до мене, – розповідає моя співрозмовниця. – Я запропонувала йому виїхати. Через знайомих по телефону вийшла на волонтерів з Харкова, домовилася, що чоловіка заберуть. Крім того, зв'язалася з лікарями, щоб він пройшов перекомісію в Луганську. Йому потрібно було там лише переночувати, і він згадав, що має знайомого, прийшов до нього, і той чоловік теж вирішив з ним виїхати».

Так по телефону Антоніні Агеєвій вдалося скласти всі «пазли»: чоловіків перевезли з Луганська до Харкова, а потім уже сюди, в Чернігів, тимчасово поселили в гуртожитку МНС, допомогли оформити документи, одному з них – зробити протез. Інші переселенці знайшли їм житло, допомогли переїхати. «Я підтримую з ними зв'язок, вони облаштувалися непогано, – продовжує Антоніна Леонідівна. – Але ж вони інваліди, одному треба вирішувати питання з обстеженням, другий потребує складної операції... Один трохи спритніший, все робить по господарству, навіть висаджує грядки, займається городиною, а другий – слабший, пересуватися йому важко, переважно сидить, якусь хатню роботу може виконувати. Вчасно не пройшов перекомісію, залишився без пенсії, купа проблем у зв'язку з цим».

Ще одній родині моя співрозмовниця та її помічники знайшли житло. Вони виїхали спочатку до Дніпропетровської області, але там не склалося з роботою. Перебралися на Чернігівщину. «Ми з ними давно дружимо, в цій сім'ї троє діточок, – розповідає моя співроз-

мовниця. – Вони в одному селі пожили, ремонтували там будинки, заробляли. Зараз перебралися в інше село в Прилуцькому районі, ближче до міста, шукають роботу. У місті є робота, але житло дуже дороге, їм не під силу платити. А в селі житло доступніше, є город, але немає постійної роботи. Взагалі найбільша проблема для всіх працездатних людей-переселенців – це робота. А в пенсіонерів – дуже маленькі пенсії, вижити на них неможливо, тому теж шукають можливості для підробітку».

Антоніна Леонідівна вважає, що їй пощастило, адже живе майже в місті, добрі люди й благодійні фонди допомагають, одягли-взули. А ось тим, хто опинився далеко від міста, складніше, частенько потрібно все: від ложки, миски й каструлі до постільної білизни, подушки та ковдри. «Їм бракує грошей навіть щоб приїхати до міста. Тож таким, було, я підбирала одяг, взуття приблизно за розміром, зверталася до благодійних фондів, вони виділяли все необхідне, збирала й відправляла посилки», – ділиться своїми щоденними турботами Антоніна Агєєва.

Якось вона готувала передачу до Семенівського району, де мешкає родина з трьох інвалідів. Вони переїхали з Макіївки років десять тому, живуть у селі, в будинку, де постійно протікає дах, грубку не можуть топити, бо в ній щілини, мерзнуть. Мають проблеми з ліками. Пані Антоніна телефонувала до сільради, цікавилася, чи справді ситуація така критична. Там це підтвердили й повідомили, що будинок можуть відремонтувати, але потрібні будматеріали. Врешті-решт після звернення до різних інстанцій, листів на адресу голови ОДА, обласної ради вона домоглася, щоби цій родині запропонували інше житло. На жаль, воно теж виявилось доволі проблемним.

«Повертайтеся, ви нам потрібні!»

Ясна річ, одній людині охопити такий «фронт робіт» дуже складно. Запитую, хто в Антоніни Леонідівни в помічниках? Відповідає, що всі члени Луганської організації «Теплий дощ», хоч розсіяні сьо-

годні по всій колишній СНД. Коли потрібно переглянути або уточнити якісь нормативні документи, а комп'ютера в неї немає, – дзвонить до Києва, де живе луганчанин Роман. Він знаходить це в Інтернеті, читає їй по телефону. Ще одна волонтерка навчається в духовній семінарії в Сергієвому Посаді й теж допомагає. Був такий випадок, зателефонували з Луганська: «Антоніно Леонідівно, допоможіть, потрібні ліки!» – «А я цієї миті не можу сказати «ні» й не можу сказати «так», – ділиться наболілим пані Антоніна. – По-перше, як купити, адже власних грошей не вистачає? По-друге, як ці ліки передати? Але після паузи відповідаю: «Будемо шукати!»

І поки жінка обмірковувала різні варіанти допомоги, зателефонувала та сама Наталя, котра навчається в Сергієвому Посаді. Після відпочинку в Карпатах дівчина поверталася спочатку до Києва, а вже потім – далі до навчального закладу в Росії. І дорогою поцікавилася, чи потрібна якась допомога. «Треба такі-то ліки», – відповіла їй Антоніна Агеєва. Тоді дівчина купила ці ліки в Києві й повезла до Москви, де зустрілася з хлопцем, який саме їхав до Луганська на канікули. Там на нього чекав волонтер «від Антоніни» і передав медикаменти людям, які їх терміново потребували. Такі ось бувають «ланцюжки допомоги». Ліки до Луганська передають і тепер, безпосередньо тим, у кого є така нагальна потреба, декому допомагають грішми. Адже там є підшефні, яких ніяк не можна залишити без підтримки.

У Чернігові Антоніна Агеєва налагодила зв'язки з обласним департаментом соціального захисту населення, управлінням МНС, ГО «Самооборона Майдану», благодійним фондом «Аратта», християнською місією «Милосердя», товариством інвалідів «Благодіяння» та деякими іншими, їй чимало допомагали й допомагають у «Восток SOS». Вже звикли, що ця жінка завжди просить за когось іншого, а хто ж допоможе їй самій? Втім, вона ні на що не скаржиться. Навпаки, дуже вдячна всім добрим людям за допомогу чи навіть бажання допомогти! Однак раніше моя співрозмовниця жила у великому місті, в комфортній квартирі, а сьогодні – в селі Халявин неподалік Чернігова у звичайній старенькій хатині без вигод. Доводиться са-

мій і воду носити, й пічку топити, і страви готувати на електричній плитці. Щоб узимку було тепло, купує деревину, наймає робітника нарубати дров.

– У луганській квартирі в мене була ванна, поруч з будинком – зупинка, магазин, – згадує довоєнний час Антоніна Леонідівна. – Звичайно, зараз вигод не вистачає. Туалет – на вулиці. Вода – в колодязі. До зупинки автобуса треба йти хвилин зо двадцять. Але морально я почуваюся добре. Я розуміла, що не зможу жити при тій «владі». Для мене це було неприйнятно. Найголовніше, що я змогла виїхати зі своїми собаками, вони домашні, немолоді, нездорові, прожили зі мною до війни 12 років, і я не могла їх покинути напризволяще. Тому й житла в місті не знайшлося, нас змогли прийняти тільки в передмісті. І я була цьому дуже рада! Відносини із сусідами в нас хороші, всі намагаються чимось пригостити, допомогти. В тому ж дворі, де моя хатина, стоїть ще одна, де також живе жінка-переселенка, моя добра знайома з Луганська. Це вона мене сюди й запросила. І це дуже добре, що поруч є така людина, бо ми розуміємо й підтримуємо одна одну. Платимо за житло символічну суму, тож влаштувалися непогано».

Пані Антоніна веде активний спосіб життя, має широке коло спілкування, купу знайомих-однодумців, відвідує різноманітні тренінги-лекції-семінари, зустрічі з відомими людьми, письменниками, діячами культури та мистецтва, патріотичні акції, презентації книжок і фільмів, майстер-класи з рукоділля, вибирається на пізнавальні екскурсії, що час від часу влаштовують для тимчасово переміщених осіб. Вона не зациклюється тільки на своїх проблемах та потребах. Навпаки! Завжди готова вислухати, щось порадити чи розрадити, допомогти. Вдень її особистий номер телефону – це, так би мовити, «гаряча лінія», де можна дістати консультацію, пораду, а ввечері – «телефон довіри».

Якщо відверто, Антоніна Леонідівна справляє неабияке враження, це дивовижна людина! На моє запитання «А хіба ці постійні

дзвінки, ці нескінченні скарги чи звернення вас не дратують? Хіба не хочеться інколи побути на самоті? Відпочити, спокійно полежати?» вона відповідає з посмішкою: «Мені здається, що це мій обов'язок, я маю допомагати. Я віруюча людина. Вважаю, що цей номер телефону не мусить замовкнути. Він дуже потрібен людям як у Чернігові, так і в Луганську, адже дзвінки з Донбасу постійно надходять. Ми з помічниками-однодумцями часто чуємо на тому кінці дроту: «Повертайтеся, ви нам потрібні!»

Вікторія Сидорова

Казка

про те, як Люська Золоті Ручки оселилася в Одесі

Наскільки важливо вірити в себе та йти за покликом серця? Чи може улюблена робота, чи то навіть справа життя, приносити добрий прибуток? Як не злякатися та піти до кінця, досягаючи мети, особливо, якщо ти вимушено переїхав в інше місто та маєш багато що починати з початку? Напевно, всі ці питання ставить собі більшість українських переселенців, але не новоспечена одеситка Людмила Булеєнко. Вона просто живе, творить та розв'язує проблеми, коли ті виникають. Чи вдасться їй виграти конкурс грантів та дістати допомогу на розвиток власного бізнесу?

У містечку батутів

Деякі називають її Людмила. Але більшість кличе Люся. Бо так вона сама себе іменує. Струнка й висока, у неї трохи стирчать вуха і додають її образі ще більше дитячої безпосередності, взагалі Люся виглядає молодшою за своїх однолітків. А коли її бачать поруч з одинадцятирічним сином, високим хлопчиною, то, звісно, не вірять, що вона – його мама.

Люся в Одесі – це риба у воді. Багато хто їй заздрить. Не тому, що в неї цілі руки та ноги, є діти, дах над головою та коханий чоловік. А радше тому, що Люся почувається в Одесі впевнено.

Гучна танцювальна мелодія мобільного ледь не щоп'ятнадцять хвилин вривається в життя жінки. От і зараз телефон Люсі не вщухає. Дзвонить подруга й просить підказати їй контакти гарного масажиста. І Люся, звісно, підказує. І додає, що навіть водила до того масажиста свою прискіпливу маму, і її так само все влаштувало. Незважаючи на те, що Люся – донеччанка, в Одесі вона вже цілком місцева. І заздрять їй тому, що в неї вже тут завелося мільйон знайомих, і навіть з'явилися друзі.

– Я знаю, що в мене є вада. Я хочу всім допомогти, знайомим і не тільки. І постійно перед усіма вибачаюсь, коли треба й коли не треба. Втім, тепер вчуся вимовляти слово «ні». І ще багато чого навчаюся, йдучи життєвим шляхом, знаходжу сенс якихось звичайних і простих речей.

Про це Люся розповідає, йдучи стрибати в містечко батутів разом зі своїми двома дітьми, яких народила в рідному Донецьку.

– Ми нещодавно показували Анютці світлини з Донецька, вона ще там маленька, й з того нічого не пам'ятає, – зовсім не сумуючи, просто констатуючи факт, розповідає жінка й миттєво реагує на обставини, – Аню, не треба вилазити з візочка, бо зараз буде дорога.

Люся прямує на зустріч з іншою мамою. Іра – маріуполька, яка приїхала із сербського Белграда, де нині мешкає. В неї так само двоє дітей. І з Люсею вони познайомилися в соцмережах, а зустрічаються, щоб піти з дітьми на батуту, пострибати й самим, а водночас поговорити про справу. Справою життя в Люсі завжди було шиття. Навчила її цього ще бабуся. Потім у Донецьку, після училища, Люся працювала в ательє. Відтак – у будинку моди Наталі Глазкової, відомого українського дизайнера.

І от зараз Іра замовляє в неї сумочку з веселими картинками. Власне, це шість розважальних маленьких ігор, виготовлених із фетру та інших тканин, граючись якими, діти розвивають логіку, моторику, пам'ять та інші навички й здібності.

– Мені дуже подобається ось ця піца з цифрами, на ній треба рахувати шматочки ковбаски й чіпляти туди правильну цифру, – пояснює свій вибір мама. І щиро дивується, мовляв, хтось же може таке зробити своїми руками. А ось інша картинка – равлик. Йому треба сформуванати будиночок на спині за допомогою шнурка, якого необхідно проштовхувати в петельки. Равлик припав до душі вже головному поціновувачу Люсиної творчості – Ірининій доньці на ім'я Нева, котрій два з половиною роки. Нева, вертлява пустунка, зворушено затихає, стромляючи шнурка й майструючи равликові оселю. Її зелені очі зосереджені лише на картинці, й по виразові обличчя видно, як в уяві дівчинки постає цілий світ навколо равлика.

Ринок розвивальних іграшок ручної роботи в Україні, та й в інших країнах, нині стрімко зростає. Попит перевищує пропозицію, а тому майстри й майстрині суттєво завищують ціни та змушують клієнтів довго чекати на замовлення. Адже їхні ресурси досить обмежені.

На Французькому бульварі

– От би мене хтось клонував, аби я більше встигала, – жартує Люся й запально сміється, дістаючи своє шиття в перерві між приготуванням їжі та педикюром. Педикюр їй, до речі, робить переселенка з Донецька Оля, послуги якої Люся так само рекламує своїм численним друзям і знайомим.

Оля ставиться до Люсі з повагою та вдячністю, а її творчістю взагалі захоплена:

– Ну, уявити собі не можу навіть, аби я щось таке своїми руками створила, це ж так складно, здається, що вона не жінка, а напівбожество якесь. Ми з донькою теж робили якихось краказябр. Але щоб таке...

Часто її вироби та золоті руки хвалять саме жінки, особливо ті, хто мав час посидіти вдома з дітьми в декретній відпустці та створювати власноруч разом із сином чи донькою якісь аплікації, іграшки та прикраси. Захват і захоплення, захоплення й захват. Та Люся сприймає свою роботу зовсім по-іншому.

Вона постійно знаходить якісь недоліки або кращі тканини, а тому часто переробляє вже відпрацьовану модель. Прагне досконалості, але в гонитві за нею втрачає дорогоцінний час, який мав би піти на виробництво певної кількості виробів. Цю свою проблему жінка добре знає, зокрема й завдяки своєму чоловікові. Він – головний критик її ще не сталої бізнес-моделі. У Донецьку Сергій був директором компанії-провайдера, що забезпечувала швидкісним Інтернетом весь центр міста. З початком війни кудись їхати він не хотів. Але сталося не як гадалося.

– Коли Люська сказала мені, що боїться йти на вулицю гуляти з нашими дітьми, я зрозумів – час діяти. Чесно кажучи, в Одесу ми їхали влітку на відпочинок. Ну, скажімо, в такий спосіб ми себе заспокоювали, так намагалися зорієнтуватися в ситуації. Взяли найнеобхідніше з речей, але це й добре. Не варто занадто прив'язуватися до матеріальних цінностей. Тут мої родичі допомогли знайти квартиру, де ми жили кілька місяців. Згодом, переїжджаючи до іншої квартири, ми «відчули» правильність нашого рішення не брати багато речей.

Люся з родиною нині мешкає на Французькому бульварі біля моря. Щоб легше було дістатися на пляж. Бо з маленькою тендітною Анюткою, яка не звикла ще далеко ходити пішки, так легше піти до моря. Нещодавно на пляжі великий пес, зірвавшись із прив'язку, прокусив їхнього м'яча. Син дуже засмутився, адже забавок у нього тут небагато. Всі дитячі іграшки та майже всі речі лишилися в Донецьку. Одягу Люся нашила нового, а от першу ляльку в Одесі сестрі подарував старший брат.

– Яюсь я помітив, що в Ані зовсім нема іграшок. І вона сумувала, коли бачила в інших дівчат ляльок. Я тоді якраз назбирав дуже багато кишенькових грошей – гривень дев'яносто, здається. Батькам було не до того, вони облаштовували побут, тато пішов на роботу, мама шукала школу, дитячий садок, нових знайомих. Тож я вирішив зробити Ані сюрприз. І подарував їй ляльку.

– Вона й досі в неї одна з улюблених, – згадує Людмила часи, коли родина лише переїхала з Донецька. Син дуже схожий на тата, але одна кумедна деталь видає й мамині гени. У нього теж трішки стирчать вуха.

Коли чуєш такі історії від одинадцятирічного хлопця, стають зрозумілими дві речі: що батьки доклали чимало зусиль до його виховання і що дитина зарано подорослішала через війну.

Від'їжджаючи з Донецька, Люся прихопила із собою трохи фетру. Так вийшло, що її сестра Тамара мала там школу з іноземної мови. І вона попросила пошити їй туди килимок для дітей і кілька фетрових іграшок. Саме цей матеріал і був використаний у перших роботах Люсії в Одесі. Тут її «понесло». Вона нарешті зізналася собі, що ніколи аж надто не захоплювалася шиттям одягу. Навіть тоді, коли працювала в Наталі Глазкової, будинок мод якої вдягав місцеве так зване «вище товариство». Люсю завжди більше приваблювали різноманітні аксесуари.

На пляжі

Оскільки пляж від їхньої квартири й справді недалеко, туди можна піти погуляти з дітьми, покидати м'яча, погрітися на сонці, зустрітися з друзями чи рідними.

Тома, старша Люсіна сестра, тепер теж в Одесі, продовжує навчати дітей і дорослих англійської. А про той час, коли Люсіна родина переїхала в Одесу, вона так згадує:

– Уяви собі, вона як сказала тут. Почала робити з того фетру різноманітні брошки. І дарувати їх усім, ледь не перехожим. І я бачила, що це приносить їй надзвичайне задоволення. Але, мабуть, пішли саме рюкзаки та ці веселі картинки через те, що людям потрібен практичний складник у речах, які вони купують. А брошка – це просто красиво.

Дитячі рюкзаки, що їх Люся почала робити, облаштувавшись в Одесі, спершу були просто гарненько оформлені. Літаки, ракети, автобуси для хлопчиків, принцеси, корівки, сови та коти – для дівчаток. Але потім Люся вигадала робити їх ще й інтерактивними. Наприклад, тепер кораблик-аплікацію на рюкзаку можна просувати по шнурку, – таким чином він плаває. У дівчинки-білявки довге волосся, яке можна заплітати в коси. Все це розвиває дитячі здібності й дає змогу батькам розважати малят, наприклад, у транспорті. Разом з рюкзаками народилися й окремі картинки-розвивайки.

У Люсиній квартирі є швейна машинка й багато різних тканин. Але безладу майже не буває, адже все постійно треба ховати від маленької доньки. Проте й зберігати всі ці матеріали майже ніде. А ще їй дуже бракує партнера. Бо якщо зробити постійне виробництво, то можна заробляти непогані гроші, займатися улюбленою справою й

радувати дітлахів хоч по всьому світу. Цього треба прагнути, однак мета поки здається недосяжною. Щоб рухатися в цьому напрямкові, Люся вирішила взяти участь у програмі для переселенців під назвою «Новий відлік 2.0». Це не лише певні грошові гранти для внутрішньо переміщених осіб, але й два місяці навчання того, як розпочати та вести власну справу в Україні.

Кураторка цієї програми закохалася в Люсин проект мало не з першого погляду. Адже він не лише цікавий, а й дуже привабливий візуально. Тому Люсю зі своїми виробами можна було кілька разів побачити на місцевих телеканалах. Переселенка, яка збагнула своє покликання в Одесі. Таким чином з'явилися нові клієнти-замовники, стало важче все встигати – піклуватися про дітей, підтримувати сімейний затишок, а тепер ще й займатися бізнес-стартапом.

– Колись, тільки-но ми придбали нарешті свою власну квартиру в Донецьку, прийшли туди переночувати під час ремонту, – згадує зі спокійною посмішкою Люся. І от я намагаюся щось приготувати поїсти на газовій плиті. Але як її запалити, коли сірників немає? Чоловік тоді засміявся й каже, що ж, мовляв, дружинонько, ти не подумала про те, як підтримати сімейне вогнище?

Свою щойно куплену та відремонтовану квартиру вони залишили в минулому. Люся відверто зізнається, що любить складнощі, адже це спонукає постійно робити щось нове в житті. Аби застою не було. Тому за Донецьком, як не дивно, не сумує, вважає його радше етапом, що вже минув. Жінка була справді щасливою, коли вони переїхали в приморське місто. Син, звісно, пережив стрес через нову школу. Але врешті все склалося добре, тепер у нього нові друзі, нові захоплення. Влітку він ходив до кіношколи та вчився знімати відео, монтувати, робити грим для зйомок у кіно. А от донечка навіть не пам'ятає Донецька.

Взагалі часто Донецьк – окрема болюча тема для багатьох переселенців. Люся ставиться до цього цілком спокійно. Про повернення й не думає. Зізнається, що боїться міста й того, що сталося з його мешканцями. Нещодавно Люсі пропонували поїхати в Донецьк зробити невелику операцію, адже там це коштує дешевше. Але жінка відмовилася, бо не уявляє такої поїздки та й не хоче заощаджувати таким чином.

У донецькій квартирі лишилося багато речей. А тепер родина намагається навмисно не витратити гроші на матеріальні цінності. Їх-

нім ледь не життєвим гаслом стало: «Менше речей – життя вільніше». Вони подорожують Україною, ходять у кінотеатри та розважальні центри, коли мають вільний час. А от якщо треба купити праску, то сім разів подумують. Хоча Люся таки сумує за шафою, яку вона вдома замовляла для свого обладнання.

– Я нещодавно згадувала, як я міряла, коли замовляла шафу, щоб можна було туди машинку поставити, праску, все ексклюзивно для мене, для моєї роботи. Мені дуже бракує саме зручного та спокійного місця для праці.

І от на міському одеському пляжі серед зелено-блакитного Чорного моря, килимків з відпочивальниками та м'язистих хлопців, що продають гарячу кукурудзу, перед Люсиними очима постають шафа та зручно обладнане робоче місце. Вона майже не помічає моря та молодиків з кукурудзою, які волають гучніше за голодних чайок. В її уяві ідеальні умови облаштування – це стіл з машинкою біля віконця та яскрава лампа в абажурі. Вона не згадує старе, а уявляє нове. Це один з її секретів щасливого життя.

Якщо придивитися уважно, то майже з кожного кутка її квартири на Французькому трохи помітні то шматочок тканини, то гудзик чи кнопочка, то якась прикраса для сумки. Нитки, голки, тканини. Запах нового краму. Навіть у ванній не можна було спокійно вимити ноги від піску після пляжу. Бо там лежав замочений величезний шматок синьої тканини в цяточку. З неї потім буде пошито рюкзаки. «Технолог з виробництва взуття та шкіргалантереї» – така назва Люсиного фаху, здобутого в Києві на заочному відділенні вишу. Те, що в квартирі є швачка, відчувається буквально в кожній кімнаті. Попри те, що багато з її професійного приладдя залишилося в Донецьку, Люся змогла вигадати свої «Веселі картинки» та подати цю ідею на конкурс міні-грантів. Найціннішим виявилось власне навчання, вважає вона.

Оголошення переможців

І ось учасники проекту «Новий відлік 2.0», а це переселенці та воїни АТО, зібралися на церемонію оголошення переможців конкурсу грантів. Два місяці вони навчалися та врешті-решт захищали проекти власного бізнесу перед журі. Чути, як одна з переселенок, Марина, розмовляючи з кимось зі своїх приятелів, рекламує Люсю:

– Чи не на кожному занятті (а це було два місяці, двічі на тиждень) Люся була однією з найактивніших. Пригадую, коли наші ментори, вчителі запропонували назвати приклад власної справи, вона підіймає руку та розповідає про свої вироби для дітей. В обговоренні намагається розібратися детально: що й як потрібно робити, як рухатися далі, в який бік іти. А самі речі для дітей в неї справді виходять дуже «круті».

«Мамо, я хочу чогось смачненького», – попискує дитячий тоненький голос, у якому неможливо не впізнати Аню, Люсину доньку. Її блакитні очі, що займають ледь не пів-обличчя, дуже нагадують тата. А от тендітна худорлява постава точно від мами. Біляве волосся робить її зовнішність по-справжньому янгольською. Вони з мамою вдвох прийшли на церемонію оголошення переможців у конкурсі малих грантів. Люсі ні з ким було залишити доньку. В дитячий садок вона віддала її лише нещодавно, щоб звільнити час для роботи, але маленька Аня ще не зовсім до нього звикла.

Поки лунають загальні фрази від організаторів програми, Люся розповідає свій сьогоднішній сон. Їй наснилося, що в них у квартирі вона знайшла якийсь старий чорний нікому не потрібний стіл – і так зраділа. Подумала, що нарешті їй буде де працювати, куди поставити своє обладнання і тканини покласти. Просинається і сама в себе ніби запитує: «Ну, й де той стіл?» Мабуть, якщо людина так сильно чогось хоче, постійно бачить це перед очима замість моря, неба, хмар та світанку, то вона приречена здобути омріяне.

Барабанний дріб – і переможці стануть відомими за лічені секунди. А Люся якраз просила собі гроші на обладнання, щоб було зручно шити. І другу швейну машинку. Щоб знайти людину собі на допомогу. Не просто людину, а партнера. Люсине прізвище звучить першим, вона таки виграла грант. Жінка розчулена й збентежена водночас.

– Я навіть не знаю, як реагувати. Річ у тім, що тепер відступати нікуди. Бо це ж стільки людей у мене повірило. Стільки професіоналів, зокрема й з-поміж членів журі, вважають, що я зможу розпочати та провадити власну справу. Робити й продавати ці розважально-розвивальні іграшки для наших з вами дітей. Мені так ніяково. Здається, тут багато ще дуже добрих проєктів. І мені справді хочеться, щоб у всіх усе вдалося. Бо по-іншому бути не може.

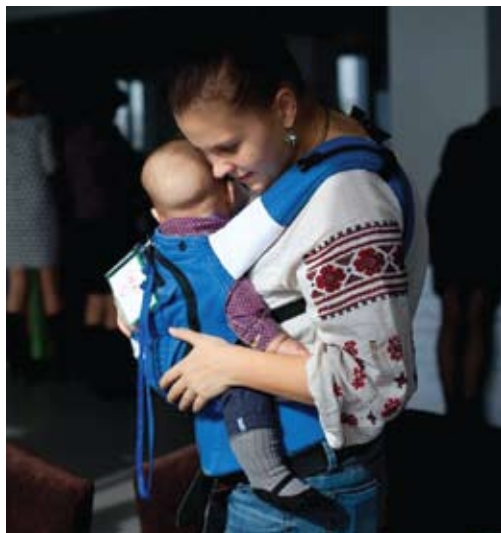
Люся цілком щиро вважає, що у всіх все має вдаватися. І всім завжди у цьому допомагає. Цим люди часто користуються. Тож навчитися вчасно казати «ні» – одне з її найважливіших завдань на майбутнє разом із розвитком власної справи, справи життя. Коли з'явився первісток, Люся вирішила трохи почекати з кар'єрою та приділити час родині й вихованню. А вже донька, що народилася три роки тому, дала їй натхнення та поштовх поєднати піклування й розвиток із тим, що жінці до душі. Поєднання досвіду материнства, творчих здібностей та хисту до шиття робить з неї майже ідеальну кандидатку для того, щоб бути очільником подібного бізнесу. Мабуть, тому в неї повірило журі й не звернуло уваги на те, що поки їй бракує досвіду ведення власної справи. Певне, тому вона й сама вірить у себе та збирається вкладати в роботу не лише час і гроші, а й серце.

У перерві між інтерв'ю журналістам Люся розмовляє зі своїми клієнтами. Самі переселенці та працівники проекту, де вона здобула грант, замовили їй різноманітні вироби. Наприклад, бухгалтер Валентин уже отримав два рюкзачки з принцесами Рапунцель для близнючок-племінниць.

Наразі Люся активно шукає людину, яка поділила б з нею не лише зароблені гроші, а й всю якісно зроблену роботу, відповідальність. У неї є віра, що все буде гаразд, бізнес просунеться, людина знайдеться. І в неї вже є те робоче місце, яке вона так часто уявляла. Неможливо, звісно, передати словами, як цей запал і драйв, вміння й допитливість поєдналися в стрункій та енергійній колишній донеччанці. Новоспечена одеситка не має рожевих окулярів і дивиться на життя все ж крізь страх війни. Однак не лише вірить у свої сили, а робить конкретні кроки для втілення власних планів і мрій. Не опускає рук, а навпаки – розправити крила в чужому місті, де багато хто почувається вигнанцем, – це чимало вартує.

Альона Поголяєва

Лесина зброя

Татусю, тут Україна, тут наче її серце! Я ходжу закутана в прапор, і мене розуміють! Тут добре!

Батько надзвичайно радів, що донька там, де хороші люди, де безпека, де Україна.

– Значить, переїдемо туди жити, коли закінчиться війна! – впевнено говорив він.

Леся дійсно переїхала до Івано-Франківська. Але без батька. Він уже ніколи сюди не приїде. Василь Васильович Архіпов загинув рано-вранці 23 травня 2014 року в бою біля Карлівки, що під Донецьком.

Як повітря, як сонце, як обійми

– Де ти? – цікавлюсь я.

– Біжу, біжу! – задихається вона в трубку.

Ми зустрічаємося на «Стометрівці». Вона втомлена. Нашвидкуруч заплетена коса й картонний стаканчик кави в руці – без кави нікуди. А очі – світяться. І голос бадьорий. Вона зробила презентацію (розробила план/написала важливий лист – потрібне, як то кажуть, підкреслити).

– Леся, ти хоч спала сьогодні? – питаю.

– Так. Години зо три. На підлозі, жарко було.

Ви таке чули коли-небудь? Три години. На підлозі...

Зранку вона заскочила до поліклініки – підлікувати зуб, що вже давненько ниє. Потім побігла в наш офіс (який насправді не офіс, а так, тимчасовий притулок) попрацювати над презентацією чи планом занять і роздрукувати документи. Далі ті документи вона понесла на підпис до департаменту обласної адміністрації чи до міськради. І ще встигла на зустріч із журналістом, а після неї – з громадськими активістами...

А ввечері Леся вкладе маленького Тараса спати й сяде за ноутбук. Запросити, узгодити, розпланувати й нічого не забути. Подумати про оренду приміщення, покликати гостей, дати оголошення, розіслати прес-анонси, не забути про обід і кава-паузу. Що там, вегетаріанці серед гостей є? З Києва гості – приїжджають о шостій ранку, зі Львова – о восьмій, треба нагадати Сергію.

Білозуба посмішка. «Донбасівський» сокіл на спині. Кипуча енергія, що б'є через край.

– Я звичайна, – каже вона мені.

– Ну не знаю, не знаю, – хитаю головою я.

Леся Архіпова виросла в пострадянській шахтарській Макіївці. Закінчила лицей. З шести років – і майже до дев'ятнадцяти – танцювала, навіть певний час керувала колективом. І взагалі вона ніколи не боялася пропонувати та пробувати нове. Вже під час навчання в донецькому виші забрала документи й подалася до Туреччини, в яку закохалася ще в дитинстві. Провчилася півроку в університеті в Анкарі і повернулася в Україну. Вирішила, що так буде краще. Після отримання диплому працювала в міжнародній компанії «2ГІС». І організувала там кол-центр – фактично «з нуля», і персонал навчала.

Можливо, там працювала б і досі та йшла вгору по кар'єрних сходинках, якби не почалося те, що почалося. «Я й досі не можу повірити, що це сталося зі мною», – повторює вона фразу, котру, мабуть, хоч раз казав кожен, кого зачепила ця війна.

Лесин тато вболівав за Майдан з перших днів. Він погано бачив – катаракта вразила обидва ока – але дивився, а точніше, слухав, усі трансляції з Майдану. І все збирався їхати до Києва, проте домашні хором відмовляли. Ну а як – з таким зором...

18 березня, якраз на Лесин день народження, в Москві підписали «договір про приєднання» Криму до Російської Федерації. Зателефонували привітати родичі з Криму, «ну, тобто з Росії», – як вони самі зазначили.

У місті було неспокійно. Вже поширювалися чутки про 8 (чи 10, чи 20) «автобусів з бандерівцями», які ось-ось приїдуть до Донецька (Макіївки, Луганська). Для чого – ніхто толком сказати не міг, але люди боялися. Боялися, що заборонять російську мову. Боялися, що «продаватимуть на органи в Америку». Маленькі тріщинки, що з'явилися в стосунках між рідними та друзями під час Майдану, стали перетворюватися на провалля.

Коли ми з Лесею про це заговорили, вона розповіла, що не чула українських колискових у дитинстві і не читала народних казок. Не звертала уваги на жовто-блакитні прапори на державних установах. Та й слів гімну майже не пам'ятала. Втім, попри те, що через ці символи в її сім'ї патріотизм не виховували, їй здається, що він просто був. Як повітря, як сонце, як обійми. Просто був завжди. Тому вона не здивувалася, коли її батько вирішив іти воювати. Злякалася, але не здивувалася.

– Тату, ти дійсно візьмеш до рук зброю? – спитала вона.

– Візьму, – просто відповів їй батько. – І ти візьмеш, коли виникне необхідність. Я тебе знаю.

Інсульт, інфаркт, недавня операція на обох очах. А він пішов до військкомату – звичайного донецького військкомату – і почув там... Ну, багато чого сказали кабінетні військові немолодому чоловікові, який заявив, що збирається захищати свою країну від російської агресії. Але Василь Васильович не відступив. Це не в його звичці було. Якраз стали з'являтися добровольчі батальйони територіальної оборони. Ще навіть без назв, просто батальйони. Чоловік зв'язався з тим, який потім став «Донбасом», і залишив свої координати. Невдовзі

йому передзвонили.

17 квітня 2014 року Леся з рідними проводили батька на потяг до Дніпропетровська. А самі поїхали на проукраїнський мітинг у парку Перемоги, до речі, серед останніх чи не єдиний у Донецьку мітинг, що відбувся без кровопролиття. Його потім назвуть «акваріумним»: мовляв, були «договорняки», тому мітингувальників не чіпали прибічники так званої «ДНР», які тоді вже почувалися в місті господарями. Але так чи інакше він був! Люди прийшли й махали прапорами, співали пісень, і машини сигналізували, й було затишно серед своїх і весело. Тоді здавалося, що все буде добре: війна закінчиться, ледь розпочавшись.

– Знаєш, чому я так люблю ходити до МакДональдзу? – запитує Леся. – Тому що ми бували там після кожного мітингу в Донецьку, гуртом усією сім'єю. В тому, що на площі Леніна, або в тому, що на бульварі Шевченка. Там збиралося багато наших, з мітингу, і весь ресторан був жовто-блакитним. – І посміхається своїм спогадам.

Вона брала участь в усіх проукраїнських мітингах у Донецьку. В усіх, крім останнього, 28 квітня, який розганяли страшно й жорстоко. Після нього більше мітингів за Україну в нас не було.

У травні Леся поїхала на Західну Україну. І потрапила до Івано-Франківська. Місто їй сподобалося: затишне, компактне і ніби давно знайоме. От є міста, в яких одразу відчуваєшся як удома. Франківськ видався Лесі саме таким. Гуляючи парком Шевченка, вона мало не кричала в телефон:

– Татусю, тут Україна, тут наче її серце! Я ходжу закутана в прапор, і мене розуміють! Тут добре!

Батько надзвичайно радів, що донька там, де хороші люди, де безпека, де Україна.

– Значить, переїдемо туди жити, коли закінчиться війна! – впевнено говорив він.

Леся дійсно переїхала до Франківська. Але без батька. Він уже ніколи сюди не приїде. Василь Васильович Архіпов загинув рановранці 23 травня 2014 року в бою біля Карлівки, що на захід від Донецька.

Леся дізналася про це в потязі. Вона саме поверталася з мирної гостинної Західної України, яку встигла полюбити за короткі кілька днів, на буремний, небезпечний уже Донбас.

Задзвонив телефон. На екрані висвітився напис «Татусь». Зазви-

чай Леся відбивала дзвінок і передзвонювала батькові, щоб він не витрачав коштів. Відбила, але набрати не встигла. Телефон знову ожив.

– Татусю, я передзвоню, – сказала було Леся, але незнайомий голос відповів їй:

– Це не твій батько. Твій он лежить...

Леся не вірила. Ніхто не вірив. Кілька днів жевріла надія, що все добре, що Василь Васильович просто загубив телефон. Але сподівання не справдилися.

Потім Леся з мамою і братом їздили донецькими моргами й шукали тіло батька. Поховали. А потім Леся звільнилася з роботи, збрала речі й сіла в потяг. Вона не їхала, як більшість, «пересидіти». Вона знала, що не повернеться до Макіївки. Василь Васильович хотів, щоб його донька жила в Івано-Франківську. І Леся вирішила виконати його волю. В гаманці в неї була тисяча гривень.

На вокзалі в Івано-Франківську її зустрічали люди, яких вона рідше ніколи не бачила. Знайомі знайомих. Лесею нагодували, відвезли реєструватися до регіонального штабу з роботи з вимушеними переселенцями, а потім поселили в готелі «Бандерштадт», який на тиждень чи два приймав переселенців безкоштовно. Зовсім випадково для Лесі знайшлося постійне житло: психолог, що працювала з переселенцями, запропонувала пожити в квартирі, яку вона здавала. Також випадково Леся знайшла й роботу секретаря в івано-франківському Товаристві сприяння обороні України. В колективі її прийняли тепло. Запитували, чи не потрібна допомога, й потроху підгодовували: хто городиною, хто випічкою.

Тоді в Лесі була велика таємниця – кохання, яскраве, крижке, направлене адреналіном: Лесин коханий воював у добробаті. Довгі-довгі телефонні розмови. Короткі зустрічі. В січні Леся пішла в декретну відпустку. До того часу до Франківська вже переїхали її мама та тітка, батькова сестра.

Ми з Лесею познайомилися на «дівич-вечорі», який влаштували дівчата-переселенки. Був чи то кінець січня, чи то початок лютого. Підійшла темноволоса молода жінка в просторій шубці, що майже повністю прикривала великий живіт. На її сумці була причеплена яскрава жовто-блакитна стрічка. «Я не розлучаюся з нею, в мене багато чого в цих кольорах, – зізналася вона, коли ми розговорились. – Вони ж наші, рідні».

Я чудово розуміла Лесю. В мене був жовто-блакитний браслет, значок, сережки й брошка. Ні, звісно, я не носила все це водночас. Але довгий час, виходячи з дому, обов'язково надівала хоч щось жовто-блакитне або, як Леся, прив'язувала на сумку стрічку. Після донецької весни 2014 року так важливо було сказати всьому світові: «Я – українка! Я – є! Більше нікому не дозволю відібрати це в мене!»

26 березня, в День Національної гвардії України, на світ з'явився Тарас. Ми з друзями зустрічали Лесю з новонародженим на сходах пологового будинку. Самі зробили з памперсів величезний «торт» і прикрасили його іграшками та бантиками. Притягли здоровенний оберемок повітряних кульок. Шуміли, обіймали, вітали її, й кожен намагався хоч одним оком поглянути на маленьке диво.

– Спасибі, – шепотіла вона, – спасибі! Я думала, мене хіба що мама й тьотя зустрінуть, а тут... ціле свято!

ДОМ – і рупор, і щит

Леся часто каже, що в неї двоє дітей: Тарас і ДОМ, наша громадська організація. Леся в ній – прес-секретар.

Тепер ніхто з нас не може пригадати, кому саме спало на думку створити громадську організацію переселенців. Дві чи три переселенські ГО вже діяли на той час у Франківську, тому багато хто сприйняв ідею про створення ще однієї в штики. Мовляв, навіщо їх плодити?! Але ми все одно кинули клич у соцмережах і призначили дату збору. На першу зустріч прийшло десь зо три десятки переселенців. Ми всі тоді мало не пересварилися, вирішуючи, чим має займатися громадська організація, якщо вона таки народиться, і чи треба взагалі дати їй народитися. На другу зустріч завітало вдвічі менше народу. А на третю прийшли вже тільки ті, хто не полишив ідеї все-таки створити нову громадську організацію. Так з'явився наш ДОМ. Повна назва – «Д.О.М.48.24». Власне, ДОМ – аббревіатура від слогану «Дій! Обирай майбутнє!». Цифри – географічні координати Івано-Франківська: 48 градусів північної широти і 24 градуси східної довготи.

ДОМ на чотири місяці молодший за Тараса. І Леся приділяє йому не менше часу, ніж власному синові. Роботи багато, а нас, ДОМівців, як ми самі себе називаємо, поки лише десятеро. Усі маємо роботу й

сім'ї. І всі працюємо над тим, щоб максимально інтегрувати переселенців у громаду Івано-Франківська. «Бо ВПО – не тягар, а нові можливості, їх треба просто відкрити!» – полюбляє повторювати Леся.

Офіційно ДОМ з'явився на світ у липні 2015 року, а його «бойовим хрещенням» Леся вважає акцію «Жива бібліотека», яку ми провели 21 вересня, в День Миру.

Жива бібліотека – це формат зустрічі, де люди грають ролі книжок і читачів. Читачі можуть обрати будь-яку «книжку», як у справжній бібліотеці, і «прочитати» її. Переселенці й ті, хто їм допомагає, були «книжками», читачем же міг стати будь-хто з перехожих.

«Книжку» Лесею буквально «зачитали». Дорослі, діти, літні люди просто підходили й розпитували її про життя, про війну, про те, чому вона обрала саме Франківськ. І Леся спокійно й розважливо відповідала на численні запитання. Потім зізналася: про дещо їй було важко говорити, інколи душили сльози. Але вона стійко трималася: «Люди тут, на Заході, мають знати, що серед східняків багато патріотів, тому я готова була розповідати й про мітинги, і про родину, й про загибель тата».

Голову нашої громадської організації звать Сергій Никоноров. Він донецчанин, за фахом ветеринар, спеціаліст зі змішаних інфекцій птиці. Один з перших у Європі фахівців, що виділив вірус пташиного грипу. Нині він лідер-помічник, як сам себе називає. Леся каже, що Сергій робить для ДОМу більше, ніж вона. Сергій же впевнений, що більше робить Леся.

Заступник голови – Наталя Вишневецька, завзята театралка й поліглот і теж, як і Леся, активна мама. В Донецьку вона жила у власному просторому будинку й працювала в престижній міжнародній компанії «Ernst & Young Global Limited» менеджером з адміністративної діяльності. А тепер Наталя в декретній відпустці, разом з чоловіком і двома дітьми мешкає в невеличкій винайнятій квартирі. І теж дуже багато робить для ДОМу.

Одного разу Сергій зізнався: «Коли в мене опускаються руки, коли мені здається, що це все нічим не скінчиться, коли тупість чиновників вже доводить до сказу, я згадую їх – Лесею і Наталю. Як вони із сумками, ноутбуками, дітьми («А ще з дитячими хворобами, негараздами, хатніми клопотами, постійними дзвінками», – додала я подумки) ідуть уперед. Може, вони знову толком не спали вночі, бо малі вередували, може, не встигли перехопити зранку навіть бутерб-

рода, може, знову сперечалися з домашніми. А вони пруть уперед. Беруть і пруть. І тоді я розумію, що ми все зможемо.

«Братъ и переть» – так називалася стаття на site.ua активістки Майдану Саші Дубічевої, блогерки, яку я дуже люблю читати. Брати й перти. Премо...

Наша мета як організації: створення сприятливого й ефективного середовища для життя, роботи, психологічної реабілітації та соціально-культурної адаптації внутрішньо переміщених осіб. Ми відкрили перший у Франківську дитячий Робоклуб, зовсім безкоштовний. Провели фестиваль аматорського театру, який назвали просто «Відкритий театр» і запросили на нього театральні колективи з різних міст. Він ішов три дні й приніс купу емоцій та знайомств. Разом з випускниками програми «Активні громадяни» та просто небайдужими франківчанами спорудили – на околиці міста, фактично серед непролазних хащ біля ріки – й урочисто відкрили памп-трек, знову ж таки перший у Франківську! Ми влаштовуємо акції, тренінги та семінари, пишемо проекти й подаємо заявки на гранти. Зустрічі, інтерв'ю, дедлайни, суперечки. Так і живемо.

Леся дуже любить нашу організацію. Каже, що ми всі – її сім'я, її мрії, сила та гордість і що з ДОМом вона сама може бути краща й корисніша. Вона жадає самореалізації та впевненості в житті, професійного зростання і змін не тільки для себе, а й для України. ДОМ – це ніби рупор, що допомагає їй говорити, і водночас – щит, який захищає.

Зброя

Леся іноді розповідає про свого тата. Про відчайдушного чоловіка, який любив жити. Її теперішнє буття наче документ, наскрізь пронизаний гіперпосиланнями на нього: де вони з татом були, що він любив їсти, як святкували його день народження.

Якось вона сказала: «Мені так шкода, що ви з ним не познайомилися. І вже не познайомитесь».

Так, ми не познайомимось. Але в мене дивне відчуття, що я його знаю. Знаю, як він посміхався і як говорив. Бо він – в її очах, думках, спогадах. А вона – схожа на тата.

Леся, смілива, добра, щира, романтична, каже: «Він був сміливим, добрим, щирим, романтичним». І я уявляю його.

Він був для неї прикладом активності. А вона – приклад активності для мене.

Він знав, що неможливого немає. І вона теж.

Він вірив у людей. І вона в них вірить.

Він мріяв про те, що Україна зміниться. І вона живе цим.

Він був Громадянином. І вона – Громадянка.

Тільки одне її засмучувало. Тато був упевнений, що Леся візьме до рук зброю, щоб боронити свою країну.

– У мене мама хворіє і маленький син на руках. Який з мене захисник Батьківщини? – Леся журиться, що підвела батька.

– Ти не підвела! – гаряче протестую я. Мені здається крамольною сама думка, що Василя Васильовича можна підвести. – Просто, мабуть, твій час брати зброю до рук не настав!

На одному з тренінгів Леся дізналася про фасилітацію. І загорілася. Фасилітація, якщо вірити Вікіпедії (від англ. facilitate – допомагати, полегшувати, сприяти), – це організація процесу колективного розв’язання проблем у групі. Завдання керівника цього дійства, фасилітатора, – не давати конкретних вказівок учасникам тренінгу, а спрямовувати бесіду в конструктивне русло й ефективно організувати обговорення проблеми, не пристаючи на чийсь бік. Фасилітатор – ніби диригент, що відповідає за досконалість виконання твору. Він не грає за музикантів, а допомагає їм усім створити гармонійну завершену композицію.

Леся не була б собою, якби не вирішила оволодіти цим мистецтвом. Вона закінчила школу фасилітаторів від Британської ради та почала проводити тренінги. І виявилось, що вона відчуває аудиторію! Леся може кристалізувати й формувати тези, що народжуються під час дискусії, та створювати з тез ключі, котрими можна відчинити двері, що їх учасники тренінгу не розгледіли. Вона так і каже: «Я допомагаю відчиняти людям двері в їхніх головах». Тепер вона справжній тренер з активізації громад.

А нещодавно Леся вирішила, що нам, тобто ДОМу, треба бути ефективнішими, й подала документи в Український Католицький Університет на спеціальність «Менеджмент неприбуткових організацій». І виборола стипендію!

Я не знаю, чи усвідомлює це вона, але мені здається, що той самий час настав.

Її жага до знань і до життя, вміння, таланти, прагнення змін – це і

є її зброя. Вона тренер. Прес-секретар і серце нашого ДОМу. Друг. Мама. І ще – донька, яка не підвела свого батька. Бо вона взяла зброю до рук.

Наталія Никонорова

Модинг по-донецьки

«Я з Донецька. Все життя до 2014 року пройшло там. Там жив, працював, займався комп'ютерами». Збіг! Виявляється, що ми з моїм героєм навчалися в одній школі, бігали тими ж коридорами на перервах і росли в сусідніх дворах. Тільки це було в різні десятиріччя.

Мабуть, ми могли перетинатися з колишнім донецьчанином Павлом Коряком в рідному місті. Скажімо, на зустрічі випускників школи № 95 або на рок-концерті «ОЕ» в «Дружбі» – місцевій спортивно-концертній арені.

Донецька публіка любила «Океан Ельзи». На жаль, навесні 2014 року вони до нас так і не доїхали. Донецький концерт туру «ОЕ – 20

років разом!» гурт планував на кінець травня, потім у зв'язку з воєнними діями виступ спочатку відклали на червень, а згодом обмінували квитки на концерти в інших містах.

Так от, зустрілися ми з Павлом на Полтавщині, в місті з багатьом тепер відомою назвою – Горішні Плавні. Павло неабияк вразив мене. Він з тих людей, які роблять себе самі, не ламаються від життєвих обставин, що часом вибивають землю з-під ніг. Я іноді стаю сентиментальною, коли помічаю в деяких своїх земляках щось надзвичайне. Ніби їм відкрилася велика Правда життя. Життя заради життя. Заради сонця, цієї липневої ще свіжої зелені дерев, заради наступного світлого чи темного дня. Правду кажуть, жити треба сьогодні й зараз. І мої «донецькі» це вже зрозуміли. Так стверджую, адже люблю їх, як і своє рідне місто – Донецьк. Які б не були прогнози щодо подальшого розвитку подій, гадаю, Донецьк не залишиться в ізоляції, не помре в затхлості. Є характер у моїх земляків.

Знайомство

Господар зустрів нас привітно. Коли зайшла в цю комп'ютерну майстерню, одразу відчула, що Павло не просто сервісний майстер, а експерт. На стінах – сертифікати, відзнаки, подяки, все дбайливо впорядковане, на видному місці – дошка зі списком замовлень, на стікерах позначено вид роботи та термін її виконання.

До Павлової майстерні ми завітали разом з місцевою жителькою Оленою Коваль просто під час робочого дня. Олена – соціальна працівниця, Павло має статус інваліда з дитинства. Поки ми йшли в гості до земляка, вона всю дорогу з гордістю розповідала, «який Павло інтелігентний, інтелектуал».

До речі, дивними видаються роди занять Олени – психологиня і прибиральниця, проте приказки про філософів-могильників тут ні до чого. Олена Коваль дійсно поєднує ці, ніби несумісні, роботи. Має невелику ставку прибиральниці технічних приміщень. Не вельми добре як для дипломованої та з безліччю фахових сертифікатів спеціалістки з двома вищими освітами. Це все, що державні мужі з Мінсоцполітики змогли запропонувати їй замість ставки психолога в місцевому Центрі соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді. Отож психологічну допомогу тим, хто опинився у важкому моральному стані, вона надає безкоштовно, як волонтер.

Олена каже, що Павло з проханням про психологічну допомогу до неї не звертався. «Він добра та цілеспрямована людина, а крім того – реаліст і дещо скептик. Критичне мислення допомогло йому залишитися поміркованим і не ділити світ на чорне та біле», – так пояснює Олена секрет швидкої адаптації хлопця до життя в нових реаліях.

Рішення покинути місто. Від'їзд

Павло розповідає, що звикнути до нового життя виявилось простіше. Мабуть, тому, що, перебуваючи тоді в Донецьку, він постійно потерпав від стресу.

– Це був надзвичайний психологічний тиск. Я спостерігав, як батальйон «Восток» пересувається містом. Тридцятьє озброєних гранатометами людей їздили в кузові «Уралу» центральною частиною Донецька. Люди захопили адміністрацію, і там сиділи також з автоматами. Все це мимоволі наводило на певні думки про ненормальні обставини. Коли авіація почала завдавати удари по аеропорту, я так подивився – «сушки» літають, – певне, треба їхати... Я розумів, що тільки-но поїду з Донецька, втрачу все, що маю: житло, бізнес. Навіть змирився з думкою, що квартири може не стати. Можна сказати, я з нею попрощався. І це було проходження певного бар'єру.

Павло пригадує, що рішення він приймав для себе досить швидко. Ніяких особливих зборів не було: роздумував четвер-п'ятницю, а в неділю вже збирався на потяг. Просто придбав квитка – і вперед. Тоді багато людей так вчинили, щоправда, деякі думали, що від'їжджають на два тижні, можливо, на місяць, але що це прощання на роки – мало хто здогадувався.

– Приїхавши до колишнього Комсомольська, я перестав бачити озброєних людей, військові літаки над головою. Стало значно легше психологічно, і, мабуть, перші зо три дні я просто ходив і посміхався. Без особливої причини, просто тому, що ніхто не стріляє і все чудово. Відтак упродовж наступних трьох-чотирьох місяців всі події сприймалися на хвилі ейфорії, піднесеного настрою й легкості, ніби тільки так усе має бути. Зрештою, тепер я вважаю, що швидше адаптувався саме завдяки цій ейфорії.

Етапи адаптації

Набута нелюбов до феєрверків, вміння обходитися малим гардеробом, здатність швидко приймати рішення, бо на довгі роздуми немає ані часу, ані змоги, – це кілька речей, що характеризують стиль життя нової динамічної спільноти в Україні. Вона розсіялася по всій Україні, як соняшникове насіння, кинуте сухою жменею переселенської долі. У кращому становищі були ті, хто мав або певні заощадження, або приязну рідню поза межами Донбасу.

Павло розказує, що приїхав у Горішні Плавні не випадково, й сміється:

– Звичайно, Горішні Плавні – не центр світу. Сюди їдуть переважно тільки до рідні. Так вийшло й у мене. Я бував тут і раніше, це місто з дитинства запало мені в душу. Тут чудова природа. Саме по собі місто дуже компактне, цікаве, мені завжди тут подобалося. Тому, можна сказати, вибір був без вибору.

У Горішніх Плавнях мешкає Павлова тітка, яка в сезон городини зазвичай порастється в сусідньому селі «на плантації», тож квартира була порожньою й спекотного літа 2014-го. Він зміг пожити в її помешканні до пізньої осені, поки налагоджував самостійне життя. Так, Павло від початку мав чіткі плани облаштуватися окремо.

Коли запитую, що було найтяжчим, Павло замислюється. Відповідає, що були різні періоди, проте стигматизації як переселенець на собі не відчував і сепаратистом не називали. Коли підшукував варіанти оренди квартири, починав розмову з того, що він з Донецька, і люди не відмовляли в перегляді. І коли ходив ремонтувати комп'ютери за адресами, навпаки, відчував якесь приязне ставлення, співчуття. Люди дійсно співпереживали через проблеми переселенців.

– Перед від'їздом сюди я зрозумів: минулому слід покласти край! Якщо для когось втратити все – це основна проблема, то я просто вирішив для себе, що моє життя набагато цінніше, ніж квартира чи будь-що інше. Тобто на житло заробити набагато простіше, ніж забезпечити своє життя. А їду я сюди для того, щоб розвиватися, можливо, в новому векторі, знайти себе в чомусь іншому, в будь-якому разі це мають бути позитивні зміни.

Єдине, що я пам'ятаю про перші місяці, це мої відчуття, коли скінчилися гроші. Я винаймав житло, треба було зробити необхідний

ремонт, тож заощаджень швидко забракло. І от моя вечерея, грубо кажучи, залежить від того, що я зароблю за день. Отож коли роботи не було, то й поїсти було нічого. Хоч цей період тривав і не довго, але я й таке пережив...

У Донецьку я ніколи з подібною ситуацією не стикався, бо сім'я поряд. Якщо колись не вдавалося заробити, то завдяки родинній підтримці все якось згладжувалось. Тут я в родичів, зрозуміло, нічого просити не міг, гордість не дозволяла. Тож бувало, коли не поїв увечері, так уже й задумався... і наступного ранку встав раніше і ще більше оголошень розмістив. Завжди це мене підбадьорювало, підштовхувало. Голод – дуже потужний стимул, і я відчув його на собі... Коли тобі ніде жити, нема впевненості в завтрашньому дні, то це дуже сильно стимулює добре і якісно працювати.

Перший день приїзду запам'ятався Павлові спілкуванням з місцевими ремонтниками. Вразило їхнє дещо легковажне ставлення до роботи. Бо якщо ремонт, наприклад, телефону, розтягується на строк від двох тижнів до місяця, це означає, що, мабуть, майстер не зацікавлений швидко виконати замовлення. Тобто є де жити, що їсти, та й особливих вимог до високої якості своєї роботи немає.

Він зрозумів, чому біженці, які так само колись приїздили в Донецьк з Азербайджану, Вірменії, країн Середньої Азії, досягали на тому самому ринку більшого успіху, ніж місцеві мешканці. Бо вони, не маючи підтримки, працюють втричі ефективніше. Павло завжди дивувався, як вони так розвиваються, точки якості нові відкривають, а місцеві набагато пасивніші. Пояснення просте: тому що вони живуть вдома, і в них ніби все добре. Тому після переїзду він дістав такий стимул, якого досі не було. Павло стверджує, що в Донецьку не працював так старанно. А тут зрозумів: щоб прохарчуватися, потрібно дуже багато зусиль докласти. Питання чесності також постає гостріше: ошукав когось – начувайся, адже місто невелике. Він цього собі і в Донецьку не дозволяв, але ж тут такі речі чіткіше відчуються – все одно є стимул працювати якісніше, ретельніше й швидше. Він дедалі краще усвідомлював, де його місце в цьому світі, чого він прагне... Ні на якому семінарі чи тренінгу такого не навчать.

Майстер згадує, що в перший рік були конфліктні ситуації з колегами по цеху. З його приїздом змінилося конкурентне середовище: до Павла пішли клієнти. Тоді з деякими ремонтниками пересварився. Вважає, що хлопцям дуже не подобається такий «правдоруб». Бо

може клієнтові прямо сказати, що йому в іншій майстерні зробили неякісний ремонт.

– Можливо, це не гарно з огляду на корпоративну етику, але я не люблю, коли людей обманюють. Якщо хтось учинив явний ґандж – поміняв оригінальну запчастину, чи просто зіпсував пристрій, я прямо скажу про це клієнтові. І комусь це дуже не подобається. Мені виказували в досить різкій формі, що ніби я погано вчиняю. Але, знаєте, якщо з людей беруть дуже круглу суму, робота виконується, а за два тижні все ламається, це наштовхує на деякі думки. Мені власна совість дорожче, і тому я дружу з тими людьми, з ким я близький за поглядами.

«Мій дім залишився у мене в серці»

– Дуже часто запитують, чи збираюсь я повертатися, чи скучив за домом, чи є ностальгія. Скажу так: місто, з якого я поїхав, і той Донецьк, який я люблю, – два різних міста. Донецьк, пошкоджений війною, яким бігають військові, – не мій. Моє місто у мене в душі. Я запам'ятав його мирним, яким воно було до 2014 року. Тому, я думаю, ностальгувати за тим, що там зараз є, безглуздо.

Згадую улюблені місця в Донецьку. Одне з них – подвір'я школи № 6 на бульварі Шевченка. Там у мене проходили свого часу тренування юнацької футбольної команди. Чомусь саме це місце запам'яталося завдяки позитивним емоціям, юнацьким переживанням, якійсь радості. І коли я згадую Донецьк, першим бачу футбольний майданчик цієї школи.

У Донецьку в Павла залишилася мама. Вона вирішила, що нікому буде доглядати житло, майно і можна втратити все, навіть якщо в квартиру не влучить снаряд. Мама й тепер відмовляється покинути нажите нелегкою працею. Час від часу вона приїжджає до сина відпочити від обстрілів, але переважно залишається в рідних стінах.

Дещо з минулого життя: замовлення мрії

Безумовно, в Донецьку було інше життя. Там команда Павла, крім сервісу, займалася інноваційною технічною творчістю. Виявляється, в комп'ютерній сфері є цікавий напрямок – моддинг. Термін походить від англійського modify та означає модифікацію, зміну конструкції

й дизайну електронних пристроїв: комп'ютерів та периферії. В майстерні робили зі звичайних комп'ютерів оригінальні вироби в єдиному екземплярі, працювали з дизайном та поліпшували технічні характеристики. Іноді вартість переробки сягала 100-300 тисяч гривень. Команда виконувала роботи для вправних замовників і навіть для відомих комп'ютерних компаній.

Одного літнього дня 2010 року в Павла задзвонив телефон. Це було воно! Замовлення, якого завжди чекаєш, розгрібаючи купу щоденної рутинної роботи. Він нарешті дістав замовлення своєї мрії: клієнт, затятий автолюбитель, мав свою оригінальну ідею – вмонтувати комп'ютер у литий автомобільний диск. Павло сприйняв це як виклик і неймовірно вдачу. Ані секунди не сумніваючись, погодився. Бо таке нестандартне, дуже складне, але надзвичайно цікаве завдання трапляється не кожного дня, і навіть не кожного року.

Обговорили попередні умови. А потім тиша. Цілий рік тиші. Замовник ніби зник. У Павла залишився його номер, проте його принцип – не нав'язуватися клієнтам. Радісне очікування цікавого проекту поступово згасло, перейшло в спокійну фазу, а потім майже зникло за щоденними ремонтами, буденними роботами.

Раптом телефонує замовник. Виявляється, він загубив номер, і за рік пошуків через знайомих – знайшов. І почалася робота! Так, як це описує Павло, можна розповідати тільки про найулюбленішу справу. Це той щасливий випадок, коли праця на радість. У своєму блозі Павло покроково, не боячись дублювання чи наслідування, описав усю послідовність операцій. Вони з напарником довго примірялись, як же розташувати масу компонентів складного електронного механізму системного блоку в невеликий об'єм вісімнадцятидюймового хромованого диску Diablo. І найголовніше – забезпечити надійну роботу комп'ютера без експлуатаційних проблем. Команда впоралася, Павло був задоволений. Системник виглядав дуже гармонійно та модерново.

– Ім'я Diablo wheel підійшло йому якнайкраще. Всі поставлені завдання виконані. Корпус унікальний, зроблений під конкретні умови, і замовника попередили, що можливості оновлення обмежені. Кількість подібних корпусів у світі можна перелічити на пальцях однієї руки. І ми це зробили! А водночас з цією моделлю вибороли перше місце на міжнародному модинговому конкурсі.

Відновлення, перезавантаження

Цікаво, що Павло не навчався працювати з комп'ютерним «залізом» у виші. У своїй альма-матер – Донецькому національному технічному університеті – він здобув фах «промислова теплотехніка». Але майстерню з ремонту електронної техніки відкрив ще в 2012 році. Самостійність у виборі діяльності, фінансова незалежність, ділова відповідальність та вміння працювати в команді – якості, які формують не тільки характер, а й, власне, спосіб життя. Згодом, коли обставини змінила війна, це допомогло йому знайти себе в нових умовах.

– Виїжджаючи з Донецька, я зробив мінімальну підготовку: дав оголошення на спеціальному сайті відносно ремонту комп'ютерів уже в Горішніх Плавнях. Я розумів, що спочатку в мене не буде навіть комп'ютера. Я придбав номер ще одного мобільного оператора. Мене ще не було в місті, а оголошення на сайті вже з'явилося. І ще я роздрукував десь штук сто п'ятдесят.

Наразі Павло працює разом з колегою. Денис також з Донецька, він приєднався теж у 2014 році, коли було знайдено та орендовано окреме приміщення в тодішньому Комсомольську. Це саме він пересилав обладнання з донецької майстерні. Павло дуже тепло відгукується про давнього друга.

– Я не можу сказати, що він найманий працівник у традиційному сенсі цього поняття. Він мені добрий друг, немов брат. Я безмежно довіряю йому. В Донецьку ми робили комп'ютерні корпуси під замовлення для дуже крупних компаній, мали досить дороге спеціалізоване обладнання. Можливо, в таких складних обставинах інший міг би привласнити унікальне устаткування. Але не він. Надіслав його мені, вчинив відповідально й чесно.

Павло підкреслив, що удача теж відіграє велику роль у житті. Каже, що обладнання вдалося відправити в останній день роботи «Нової пошти» в Донецьку. Надсилали в суботу, неділя – вихідний, а в понеділок відділення закрили. Йому здається, що без участі Дениса й без згаданої удачі, можливо, нічого не вийшло б. Бо, не маючи інструментів, надавати специфічні послуги голими руками неможливо.

Щодо життя та мрії

Під час спілкування я зрозуміла, як багато для нього означають перспектива, мотивація, розвиток. У розмові щодо подальших пла-

нів мені було цікаво, чи не затісно буде в майбутньому його команді в невеликому містечку.

– Розумієте, на минулому рівні поки працювати не виходить. Ми втратили партнерські підприємства: частину необхідних деталей виготовляли в Донецьку. Те, що можна робити своїми силами, ми продовжуємо виконувати. Співпрацюємо зі всесвітньовідомими компаніями, наприклад «МСА», «Кінгстон», які виробляють комп'ютерне комплектування. Ще в Донецьку ми виконували для них деякі замовлення. Це, звісно, добре, але, на жаль, можливостей для виконання складних робіт замало.

У Горішніх Плавнях немає підприємств, де можна замовити те, що потребує великих ресурсів, дорогих станків тощо. А звертатися до підрядників з інших міст, де Павло не може контролювати якість, він не хоче. Безумовно, в цьому сенсі є втрати. Бо раніше був певний ріст, конкретний рівень, їхні корпуси перемагали в конкурсах, зокрема й міжнародних. Один з корпусів здобув дві головні нагороди на конкурсі дизайну в Німеччині. Нині він знаходиться в головному офісі компанії «Intel» на Тайвані в місті Тайбей. Ніхто в Україні, зрештою, таким похвалитися поки не може. Втім, цей напрямок доведеться згортати, бо коли немає поліпшення якості робіт, то потрібно шукати якість інші шляхи розвитку.

Проте майстерність та авторитет команди нікуди не поділися. І Павло досі дістає замовлення на унікальні реставрації корпусів ноутбуків і з Києва, й зі всієї України. Є навіть замовлення з-за кордону. Майстер тішиться, що люди витрачають кошти на пересилання, а не шукають інших виконавців.

Але є й інший аспект. Павло відмічає, що для нього змінилася сутність ставлення до життя, до роботи, до цінностей.

– Я багато що зрозумів. Знаю, що цінне моє життя, мої близькі, хочу піклуватися про свою майбутню сім'ю. От це і є найважливіше. Тепер я розумію, що жив досі в такому вакуумі, в такому пузирі безпеки, який насправді давав тільки ілюзію захищеності.

Переселення – це завжди виклик. Навіть у мирні часи, коли переїзд довго обмірковують. Розкладаючи майбутнє життя «на полиці», люди планують і враховують багато складників: житло, працевлаштування, майбутня сфера спілкування та культурний простір, природне середовище. За війни цей перелік часто звужується до одного-двох пунктів.

Проте в незвичних нових умовах проживання колишні мешканці великих міст іноді відкривають для себе щось нове. За два роки Павло вже відвик від життя в мегаполісі. В невеликому, порівняно з Донецьком, містечку знайшлося багато цікавого. Це спілкування з природою. Ще один плюс розміреного життя – відсутність натовпу та метушні на вулицях, у транспорті. Йому це подобається. Нещодавно, коли їздив до Києва, то був шокований: всюди штовханина, в метро народ снує безупинно. Почувався немов наляканий кіт, із серцем, що вистрибує з грудей.

– Ще один плюс: щоб потрапити у великому місті, скажімо, на пляж – треба кудись їхати. А тут я можу плавки вдягнути і йти пірнати: тут мені метрів сто пройтись до річки. Подобається йти вулицею Добровольського і спостерігати, як на каштані стрибає білочка. А ще тут у парковому озері я бачив черепах серед дикої природи, вперше в житті. В Донецьку я цього всього не мав, він дуже великий, просто витіснив дику природу за свої межі. Отож тепер про невелике місто я ніколи не скажу, що його тиша є недоліком.

Після розмови з Павлом я відчула, що цілком розумію його. Я також змінила деякі погляди та вподобання, змістилися мої пріоритети та критерії успішності. Те, що колись здавалося важливим, – кар'єра, матеріальна база, побутова колотнеча, – відійшло на третій план, на першому плані – людські стосунки, моральний комфорт, спілкування в дружньому та родинному оточенні. Можна сказати, що стався мій особистий модінг.

Відчуваю, як нас багато. Тих, хто покинув домівку, але, як равлики, несуть на собі власний віртуальний дім, наповнений спогадами дитинства, запахами улюблених місць, образами рідного міста та згадками про щасливі життєві миті. Я відчуваю, що разом це зливається в щось спільне. І люди, різні за характером, удачею, фахом, статтю, віком, доходять подібних висновків щодо справжніх цінностей у їхньому житті: бути вільним, чути ближнього, мати стрижень і коло справжніх друзів. «І все буде добре, у кожного з нас», – як співає «ОЕ» суголосно зі всіма своїми донецькими прихильниками.

Лариса Білозерова

ДАР

Якось, проглядаючи фейсбучну стрічку, я натрапив на світлину з якогось літературного заходу. На ній була зображена жінка, яка дивилась у камеру чи то з сумом, чи то з незрозумілим щирим здивуванням. Фотографія була чорно-біла, поганої якості, обличчя затемнене, лише очі виділялись чітко. Я уважно вивчив усі деталі зображення. Жодних причин затримуватись довго на цій світлині не було. Втім, ця жінка була мій Дар, але ні я, ні вона тоді ще цього не знали.

Один у полі воїн

У Севастополі, ще після першого Майдану, коли використовувати в одязі щось помаранчеве було небезпечно для здоров'я, у свідомості різних груп суспільства утворилась певна сіра зона, в межах якої ідеологічні суперечності не обговорювали. Проукраїнське населення (звісно, там у меншості), мало свою думку, проросійське – свою. Таким чином люди з різними світоглядними засадами могли, хоч і не без внутрішньої напруженості, якось співіснувати, свідомо уникаючи болючих тем.

З появою другого Майдану сіра зона сильно звузилась, а потім і зовсім зникла, конфронтація гранично загострилась. Люди почали активно висловлювати свої погляди. Зазвичай щирість є однією з кращих людських якостей, але тепер відкриті висловлювання людей своєї думки інколи жахали. І якщо спочатку конфлікти спалахували переважно навколо теми «утисків російської мови» (один з найпопулярніших білбордів у Севастополі протягом кількох років до анексії віщав під портретом Ахматової: «Мы имеем право на русский язык и историю!»), то в кінці лютого 2014-го, коли на Майдані вже пролилась молода й гаряча кров, населення Севастополя майже поголовно вважало, що розстрілювати «майдаунів» – це правильно й добре. І якщо ти думав інакше, в тебе наставляли тяжкі часи.

Ірина Береза, кримська літераторка й лікарка, яка працювала тоді в головному шпиталі Чорноморського військово-морського флоту Російської Федерації, дотримувалась іншої думки. Вона вважала, що відстоювати свою честь і гідність – це єдина природно правильна дія в складних життєвих випадках. Як на Майдані, так і там, де ти живеш і працюєш. Та й взагалі будь-де й будь-коли. Так вона і робила. Говорила з людьми, намагалась їх переконувати, розповідала новини з Майдану, оскільки весь Севастополь дивився лише російські телеканали, писала статті у Фейсбуці на підтримку Майдану та проти російської пропаганди.

Це було дороге й ризиковане задоволення, позаяк вона була одна-однісінька на весь шпиталь. «Один у полі воїн», маленька жінка з власною позицією, одна на весь кількасотенний шпиталь боронила Україну й українськість на ще українській тоді, зауважмо, території! Абсурдна ситуація, чи не так? Жити в настільки задушливій атмосфері в Криму, за трагічних новин з Києва, що надходили чи

не щогодини, ставало дедалі важче. Територію шпиталю вже патрулювали незвичні ще тоді озброєні «зелені чоловічки», персоналові було рекомендовано без нагальної потреби не виходити з будівель. Ірина почала серйозно замислюватися над від'їздом з Криму, і тут одного дня її запросили на бесіду з адміністрацією. Пам'ятна зустріч з начальством шпиталю чомусь відбулася в музеї цього закладу, за дивною іронією долі, якраз під стендом, присвяченим її батькові, Станіславу Бахмутову, одному із засновників судинної хірургії в Криму. Суворий замполіт (колишній учень її батька) спитав: «Вами заінтересувались соответствующие органы – вы понимаете, что нельзя писать такие статьи?» – «Нет. А почему?» – зі щирим здивуванням відповіла Ірина. «Потому что сегодня вы пишете такие статьи, а завтра принесете в госпиталь бомбу!» – металевим голосом, від якого задзвеніли дверцята музейних стелажів, «з гідністю» пояснило керівництво. Після нетривалої перепалки їй запропонували такий вихід із ситуації: вона видаляє всі свої статті – й до неї немає жодних претензій. Ірина кинула оком на портрет батька, що іронічно споглядав за цим дійством згори, і не погодилася. Вердикт начальства: доведеться звільнитися.

Судилище судом-трійкою, у відомих традиціях 30-их років минулого століття, перетворилось на фарс... Звільнення зі шпиталю, якому було віддано п'ятнадцять років праці, пройшло тихо, малопомітно, лише одна з колег вийшла на подвір'я попрощатись... Це було 25 лютого 2014 року. А вже 26 лютого «зелені чоловічки» захопили Верховну Раду АР Крим. Починалась анексія. З вікна будинку, де жила Ірина, невдовзі можна було спостерігати здачу командного пункту сил українських військ ППО. Без жодного спротиву, аніякого протесту, буденно, майже по-дружньому. Багато хто з персоналу командного пункту продовжував працювати й надалі, тільки вже за російську платню...

Цікаво, що на сьогодні, через два з лишком роки по тих подіях, більшість офіцерів, що зрадили присязі й Батьківщині, або переведені в дальні гарнізони, або відправлені у відставку. Послуги зрадників мають лише незначну ситуативну цінність, довготривалі відносини з ними ніхто не будуватиме. Це саме, до речі, стосується й повсякденного життя. За лічені дні Саша та Маша, Іринині доньки, були зібрані в дальню дорогу й відправлені до Вінниці.

На вокзалі в Сімферополі було повно народу. Багато мамочок з

дітьми, баули, вигуки проводжаючих. Вокзальний диктор вже оголошував потяги тільки російською. Попри сонячну погоду, настрої панував пригнічений, було передчуття недобрих перемін... Залишалося тільки владнати справи з продажем квартири, що було непросто, зважаючи на обставини, але й це якось відбулося неочікувано швидко. За тиждень залишила рідні береги й сама Ірина. Так 12 березня 2014 року закінчився кримський період життя Ірини Берези.

Батьківщина – це місце, де легко дихаєш

Коли ми зустрілись на якомусь культурному заході вперше, я не знав особистих подробиць Іринино життя. Виглядала втомленою. Сказала: «Я з чергування». Так я зрозумів, що ми колеги. Ми майже не розмовляли, але в її очах можна було багато чого прочитати. Незвичність цієї людини одразу привертала увагу. Вона трохи розповіла про себе, двома словами згадала кримське минуле. Пам'ятаю, що тоді я чогось розхвилювався і був не дуже балакучим.

Народилась Ірина в місті підводників – Балаклаві. Оскільки батько був військовим хірургом, довелось трохи помандрувати, зокрема й у дальні краї, аж до Камчатки, щоб трохи згодом повернутись у рідні стіни. Довго жили у Феодосії, аж доки не осіли міцно в Севастополі. Новий період життя, після анексії Криму, для Ірини почався у Вінниці, місті, в якому залишилися родинні корені. Тут закінчував місцевий медичний інститут батько, тут народилась Іринина мама, тут живе її тітка Ліда. Звичайно, будувати нове життя з нуля в іншому місті не просто, а без допомоги рідні було б і зовсім тяжко.

Не без труднощів Ірина налагодила побут, знайшла житло. Дітей влаштувала до школи. І якщо старша, Олександра, влилась в україномовне середовище без проблем, адже в Севастополі навчалась у лінгвістичній школі, то менша, Маша, мала певні труднощі зі сприйняттям викладання шкільної програми українською мовою. Але, крім зміни шкіл і навчальної програми, ще були розірвані вщент свої, дитячі, але від того не менш важливі, ніж у дорослих, зв'язки... Проте, відчуваючи складність обставин, діти не ремствували, підтримували маму, як могли. Тим часом старша закінчила вже школу, навчається на кафедрі журналістики філологічного факультету Донецького національного університету імені Василя Стуса. Того самого університету, який розташувався у Вінниці, знову ж за іронією долі... Іри-

на знайшла роботу за фахом, хоч і не одразу, але завдяки рідкісній спеціальності (лікар лабораторної діагностики) особливих проблем з цим не було. Записалась у місцевій соціальній службі, але, оскільки тоді про біженців та переселенців ще не йшлося, той запис залишився лише записом. Ірина не має офіційного статусу переселенки. Вона зробила свій особистий вибір, яким би болючим він не був. Її не гнали вибухи снарядів, з Криму вона виїхала ще до того, як він став окупованим, виїхала саме тому, що знаходиться у тому проросійському безумстві було нестерпно.

До того ж, як вона сама говорить: «Я не хотіла, щоб мої діти підхопили «руській мір» від місцевих канібалів». Вона не потребувала пільг, вона прагнула відповідного для себе оточення. Гемінгвей якось сказав, що Батьківщина – це місце, де легко дихаєш. Ірині у Вінниці, справді, дихалося легко. Тим часом у цьому місті вже утворилась невеличка діаспора кримчан-переселенців. Однак більшість із них сприймали факт переселення як значне погіршення матеріального (передусім) складника життя. Ідеологічні суперечності їх цікавили значно менше. Незважаючи на те, що всі переселенці гостро критикують позицію «кримнаш», особливої життєвої наснаги в цьому колі не демонстрували, вважаючи, що держава тим чи іншим чином повинна відшкодувати їхні збитки.

У когось у Криму залишилась рідня, в декого – бізнес, тому зв'язки з Кримом вони не розривають цілковито. До того ж більшість представників цієї діаспори не прагне асимілюватись у місцеве суспільство, залишаючись «чужаками». Натомість Ірина тут, у місцевій громаді, знайшла однодумців, з якими можна спільно виборювати свою країну. Ви запитаете, як може маленька жінка виборювати свою країну? Та дуже просто! Робити те, що можеш...

Ірина і як блогерка, і як поетка має чітку громадянську позицію. Звичайно, їй і тоді, й зараз ще тяжко. Тепер малої батьківщини в неї немає. Каже, що до Криму не повернеться ніколи... Мовляв, це ніби їхати на місце з'валтування з екскурсією. «Жаль, я оттуда забула забрати море», – пише вона в одному з віршів. З цим треба якось жити, над цим розмірковувати. Без сумніву, в усіх негодах і негараздах їй допомагає творчість. Поезія...

Пише вірші вже давно. Зрозуміло, що з відомих причин я є першим поціновувачем та критиком Іриних опусів. Знов-таки за іронією долі (як бачимо, в цьому є певний знак, чи не так?) я завжди вважав

прозу літературою номер один і на поезію дивився дещо зневажливо, аж доти, коли мій близький друг «підсадив» мене на повне зібрання творів Бродського. І ось тепер настала кінцева розплата за зверхність – я цілковито поринув у поезію. Не тільки Іринину, звісно, я вивчаю сучасну поезію, передусім нашу, поетичне українське середовище, яке, на жаль, виявилось далеким від мого уявлення ідеалу. Спочатку я ставився до віршів Ірини насторожено, критично, хоча вони й мене явно чіпляли за живе, аж поки не побачив, що вони діють так само й на інших людей... Спостерігав, як на авторському вечорі Ірини дехто з глядачів плакав. Про що її вірші? А про що має замислюватись свідома сучасна людина? Про смерть і життя, честь і безчестя, любов та ненависть...

В мені струм, в мені жага та попіл,
Високовольтний дріт у тисячі жил,
Ти відчуваєш, що досить відкладати
те, головне, задля чого ти жив.

Війна, ця дивна неоголошена війна... Десь там, в іншому вимірі, вибухають міни, гинуть сини Батьківщини. А в нас у Вінниці повним ходом іде свято – День міста, чи День Європи, лунають веселі пісні, люди радіють... Кожні вихідні чути феєрверки... І нікому немає діла до того, що в Іллінецькому чи Чечельницькому районі ховають Героя, який став лише черговим героєм, що поклав життя. За що?... Мовчання... Але комусь це має боліти, має... І з'являються такі рядки:

Я не знаю этих девушек с глазами будто солнце,
У меня зависла книжка – не дочитана до конца,
Не допита восхитительная летняя медовость:
По двухсотым вышел перечень молчания на область...

Как ответить тебе про «все нормально»?
Новости все пропахли дымом и сталью,
В горле ком – на утро снова погибшие.
Я контужена, я ничего не слышу...

І, звісно, фантомні болі ампутованого Криму:

Хотелось, чтобы в тебе что-то боролось
С ложью. Например, совесть...
Но связь плохая, теряются интонации,
И ты говоришь, что я живу среди «наци»...

У нежіночій поезії Ірини я лише зрідка знаходжу щось віддалено схоже на спокій та внутрішню врівноваженість.

Посередине накритего скатертью черного поля
Ты бы утра добрее желать не хотел и не мог,
Так давай хоть на жизнь в этом месте задержимся, что ли...

Вірші Ірини – це її спосіб зберегти свою ментальну цілісність у вирі руйнівних подій, щоденник небайдужої людини. Писала, як зрештою, кожен митець для себе й про себе, і тільки останнім часом почала визрівати необхідність показати свій творчий доробок людям. Перша невеличка збірка віршів «Жаль, теперь не читают стихов» вийшла у 2013 році.

Її лірика – бентежна зазвичай, інколи тривожна, іноді болюча, рідко заспокійлива – раниць і підштовхує до роздумів. Саме так і має діяти мистецтво. Розворушити та спонукати до роздумів, висновків, дії.

Ірина бере участь у різноманітних поетичних заходах і фестивалях в Україні («Інтермецо», «Підкова Пегаса», «Інтереальність» тощо), проводить авторські поетичні вечори у Вінниці та області. Поетична творчість і надалі посідатиме в її житті чільне місце. Рефлексії на тему сьогодення, виліті в римовані рядки, з'являються на її сторінці у Фейсбуці, готується друга поетична збірка. Є сайт з її творами (<http://www.bereza.in.ua/>).

Вірші пише переважно російською мовою. Ми багато дискутуємо щодо цієї теми. З одного боку, російська мова сьогодні – це мова окупанта. З іншого боку, що ж робити людині, яка весь свій життєвий досвід всотала в російськомовному середовищі, навчалась у російськомовних школах та інститутах? Це тугий вузол, і де знайти те вістря, щоб розсікти його? І чи треба це робити негайно? Ірина вільно говорить українською, але говорити – це одне, віршувати – трохи інше.

Поетична творчість потребує відчуття мови, вплавленого в плоть

і кров. Але ж можна писати вірші російською і любити Україну, хіба ні? Коли планували перший поетичний вечір Ірини у Вінниці в одній з бібліотек міста, постала ідея зробити його благодійним. Зібрали трохи грошей відомій вінницькій волонтерській групі «Бойові бджілки» з метою закупівлі медикаментів для фронту.

Відтоді авторські поетичні вечори Ірини Берези наділені ознакою часу – прозорою пластиковою скринєю, в якій лежать банкноти різних номіналів... Зараз, коли вся країна вже два роки масово долучена до волонтерського руху, можливо, не варто розказувати про чиїсь заслуги на цих теренах, але особливо пишається Ірина тим, що її персональний мікроскоп служить вірою й правдою близько до передової...

Світло, що не згасає

У Вінниці є чудове місце, яке зветься «Лісопарк». Поруч з одноіменною трамвайною зупинкою є досить великий ліс (практично в межах міста), який одним боком підпирає транспортну магістраль, а другим – уходить у замиський простір. Дві хвилини – і ти з міської метушні поринаєш у лісову тишу. Там ми часто гуляли з Іриною, переважно в зимові місяці пізно ввечері. Було холодно, інколи промерзали до кісток. Але йти звідти не хотілось до останнього, бо те, що відбувалось, було безцінним. Ми говорили про все, пізнавали одне одного. Звісно, лунали й вірші. Мабуть, дивно було бачити пару, яка неспішно ходила туди-сюди в лісовій темряві, що її ледь досягало розпорошене стовбурами дерев світло з вікон онкодиспансеру.

Окрім сім'ї та поезії, є ще робота, яку зазвичай називають основою. Суперечлива теза, але оскільки гроші за твою діяльність дають саме тут, будемо й ми називати її так. Ірина працює в лабораторії відділення реанімації Вінницького обласного онкологічного диспансеру, лікар лабораторної діагностики. Вісім-десять чергувань на місяць, тяжкі хворі, маса лабораторних досліджень. Реанімація – це місце, де намагаються врятувати життя, але буває так, що й втрачають... Саме тут, як ніде, відчуваєш субтильність та крихкість людського буття.

Через кафельний лёд утекает тепло в вентиляцию,
Тонкий писк монитора всё партию тянет свою,
Внутривенно вливая отчаянье и изоляцию
В этом чертовом месте, где ангелы тихо спнут.

У лікарів реанімації тяжка, виснажлива праця, що потребує щоденної віддачі своїх власних життєвих сил, якщо ти, звісно, людина, а не функціональний автомат... Вільна хвилинка з'являється лише глибокого вечора, тоді й можна було вийти в ліс, трохи померзнути під вікнами диспансеру... Позаяк на жебрацьку заробітну платню українського лікаря вищої категорії (ще й такого, що «винагороду» не бере, – дивно, чи не так?) прожити важко, є ще й інша робота, щоденна. Завідувачка лабораторії в міському алерго-імунологічному центрі.

Там текучка, метушня, плачуть діти, сваряться вибагливі пацієнти, словом, життя вирує, як ніде. І в цьому теж є своя привабливість, своя життєва краса, яка спостережливому оку митця дає багату поживу. І хоча настільки напружений ритм праці добавляє, бува, втоми й зайвих зморшок, її очі завжди горять жагою до життя. Такі люди, як Ірина, зустрічаються рідко. Внутрішня сила, яку породжує дар бути бійцем, з одного боку, і художній дар – з іншого, аурую оповиває таку людину. І ця аура пропалює собою сірість, буденність, тимчасові життєві негаразди, ба навіть запалює інших людей, які через ті чи інші причини трохи «пригасли».

А ще є старенький «Форд», якого чомусь вона називає «моя дівчинка», і є безліч доріг, що завжди відкриті.

И завтра, и после, и даже когда я сплю –
Снова в дороге, в стремительной птичьей тени...
Я в этой дороге дорогу самую люблю,
Как лучшее средство от тления и мигрени.

Зараз ми разом, я називаю її «мій Дар», а інколи – Авророю – чи то на честь богині ранкової зорі, чи то на честь вікопомного крейсера. Радше друге: вона надзвичайно сильна жінка, яка знає смак життя, не розмінюється на сурогат, дивиться в своє українське майбутнє з надією та впевненістю.

Вадим Козловський

Театр однієї родини

Рік тому на третьому поверсі Першого українського театру для дітей та юнацтва з'явилась «кишенькова сцена», на якій ставили моновиставу «Одкровення Іванки» за твором Марії Матіос «Черевички Божої Матері». Раніше на цьому місці був звичайний робочий кабінет, який завдяки переселенцям з Донбасу Ользі та Євгенові Чистоклетовим перетворився на ще один «театр у театрі». Невеличке приміщення було розраховано на тридцять місць, але на виставу прийшло подивитись вдвічі більше людей. Цей проект починався як робота камерного театру «Жуки». Пізніше виставу взяли до репертуару Першого українського театру для дітей та юнацтва.

«Жуки». Ті, що «Beatles»

Театр «Жуки» в Донецьку з'явився 1989 року. Його створив Євген Чистоклетов зі своїми друзями, а Ольга відповідала за все: звук, світло, костюми, реквізити, квитки. «Євген вважає, що «Beatles» – геніальна група. Не тільки через музику: кожен учасник був унікальною особистістю, втім, їм удавалось творити разом. Дехто не знає, що «Жуки» – це від «Beatles», і думає, що це якийсь дитячий театр», – сміючись, розповідає Ольга.

Розмовляємо з Ольгою спочатку без Євгена. Він має підійти трохи пізніше, тому є час спитати про щось більш особисте.

«Мій шлях до театру – дивна річ. Взагалі я пішла вчитись на біолога. Була не впевнена в собі, вважала, що буде дуже складно вступити до театрального інституту, пройти конкурс», – починає свою розповідь Ольга. Жінці завжди подобалось перебувати в епіцентрі подій. Навчаючись у школі, вона часто була ініціатором шкільних заходів – кажуть, виходило цікаво.

Після школи вирішила стати викладачем. «Хотіла, щоб у мене був свій клас, свої діти, з якими я могла б робити щось креативне. Обрала біологію, бо мені підходили іспити з цього напрямку», – пояснює свій професійний вибір.

В Ольги своя життєва філософія. Вона вважає, що життя веде людей у потрібному напрямкові: досить лишень відчутти, зробити свій вибір і рухатись. Так життя подарувало Ользі знайомство з Євгеном, коли вона навчалася на третьому курсі. А після занять в університеті підробляла прибиральницею в драмтеатрі, відповідала за репетиційні кімнати. Євген тоді працював у театрі актором.

«Женя приїхав у Донецьк після навчання в Ленінграді такий молодий, амбітний. Він залучав до репетицій у театрі вуличних брейк-дансерів, бо ніхто, крім них, не міг показати їхні особливі трюки. Я тоді відчула, що театр – це певні складнощі, закони, умовності», – розповідає Ольга. Вони познайомились у січні 1987 року, а вже за п'ять місяців одружилися. Євген одразу наголосив, що робота завжди буде на першому місці.

Театр є справою живою, акторський склад у таких колективах, як «Жуки», рідко буває стабільним. Настав час, коли Євген вирішив ставити «Маленького принца» – а кандидата на головну роль немає. Тоді разом з Чистоклетовими залишилась тільки актриса з театру ляльок.

Згодом до них ще приєдналась дівчина, яка допомагала з музикою й світлом. Втім, акторів не вистачало. І Євген доручив Маленьким принцом стати Ользі. Вона переймалась, боялася, що не впорається, але врешті погодилась. Так почалась її акторська кар'єра.

Матеріал, з яким працював театр, обирав Євген. Коли пропонував класичні тексти, він хотів не просто їх осучаснювати, колектив натомість мав переосмислювати все, знайомлячи з виставою. Згодом у театрі запрацювала своя студія, й молоді актори почали вже влаштовувати покази самостійних робіт. Якщо тема «зачіпала», то працювали над нею й далі. Так у «Жуках» з'явилась вистава за мотивами творчості Сергія Жадана, яку поставив Євген, – «Anarchy in the Ukr». «Такою була перша спроба роботи з українською літературою. Це було за часів Януковича. І в Жадана був чудовий фрагмент про президента», – говорить Ольга. На її думку, цей письменник добре знає й відчуває Донбас, його людей. Саме тому вистава знайшла свого глядача. І це було задовго до Майдану.

Згадуючи про ті часи, вона не втримується й цитує уривок з постановки: «Мережа контролюється, вибори куплені, демократія мертва, парламент куплений, президент куплений – у тебе немає президента! праві куплені – в країні немає нормальних правих! петиції проплачені, губернатор куплений, твій кандидат куплений – ти знаєш, кому продався твій кандидат?!»

Тої миті, коли Ольга закінчила цитувати Жадана, у вікно постукав чоловік, високий на зріст, з довгим сивим волоссям. Євген одразу з порога з усмішкою застерігає: «А ви вже поспілкувались? Сподіваюсь, не запитували її про політику? Бо тільки-но про це заходить, Оля стає дуже пафосною й багато говорить». Дізнавшись, що в розмові йшлося про «Жуків», Євген трохи засмутився. Йому боляче згадувати про минуле в Донецьку. Настрій змінюється, коли цікавлюся про «Beatles».

«Я вважаю себе старим бітломаном. Може надихати музика, а може й усе, що завгодно: жіноча краса, якась цікава людина. У мене найважливішою була музика, вже після неї драматургія й усе інше», – розповідає Євген. Він зауважує, що не звертав уваги на думку того, кому назва «Жуки» здавалась кумедною: «Хтось може сміятись, почувши назву «Ліхтарик» або «Етюд». А всі оці «імені когось» – так само смішно, бо дуже пафосно. Вирішили, щоб назва була короткою й приємною нам».

Євген на сцені в театрі завжди намагався робити те, що йому подобалось. Це добре видно з експериментів, які він показав у Донецьку у виставах за творами Миколи Гоголя. Проте після кожної постановки йому здавалося, що він недостатньо зрозумів Гоголя. Режисер наполягав, що треба зробити ще потужніше, краще, з іншого боку підійти до втілення гоголівських образів. Його метод – постійно перебувати на шляху пізнання чогось. Євген не вірить, що в театрі можна щось цілковито збагнути й просто зупинитися. Для нього це було б не цікаво.

Війна. Переїзд. Перший Український

Вперше у Львові подружжя Чистоклетових було ще двадцять років тому під час фестивалю «Золотий Лев». Їм сподобалось це місто. Євген розповідає, що навіть виникали думки про переїзд, але, мабуть, вони так і не наважилися б це зробити, якби не війна. «Якщо ми відчували, що в Донецьку є що робити, то все відкладали в далекий кут. Я живу за правилом, що не треба намагатися силою змінити щось: слід просто йти тим шляхом, який вказує життя», – впевнений режисер.

Останній театральний проект Чистоклетових на малій батьківщині був у Донецькому обласному російському театрі юного глядача (Макіївка). Їм задається, що вони були першими, хто створив там виставу українською мовою. Євген тоді запропонував спектакль-інсталяцію «Від Шевченка до Стуса». Чотири постановки мали охопити творчість чотирьох поетів: Шевченка, Стуса, Хвильового й Василя Рубана. Прем'єра відбулася в квітні 2014 року, коли Росія вже анексувала Крим та активно підігрівала сепаратистські настрої на сході Донецької та Луганської областей. Перед кожним спектаклем Євген виходив до глядачів і намагався донести до них свою громадянську позицію: говорив про те, що відбувається в Україні. Встигли зіграти тільки п'ять вистав. Потім керівництво театру в Макіївці стало «обережнішим», і подружжю довелось покинути ту сцену. Тепер цей театр перейменовано на «Донецкий республиканский академический театр юного зрителя».

Подружжя тривалий час робило ремонт у своїй донецькій квартирі, а коли завершили – мусили все покинути. Євген поїхав першим у червні 2014 року. Ольга певний час вагалась. Тоді вона, звісно, ба-

чила, що жити в Донецьку стало небезпечно, лякали всі звуки, навіть гавкіт собак на автостанції. Їй було боляче відчувати, що деякі донецькі знайомі обрали протилежну політичну позицію. Втім, покинути рідне місто жінка все одно відмовлялась, поки у Львові не було бодай якогось житла та роботи. «Євген прийняв це рішення легше й швидше за мене. Я залишалася працювати, сподіваючись, що все владнається. Після того, як звільнили Слов'янськ, а бойовики зайшли в Донецьк, я почала по-справжньому хвилюватися, що може щось піти не так», – згадує Ольга про непросте рішення покинути рідний дім. Вона його прийняла в жовтні. Доти продовжувала працювати в одному з донецьких палаців культури. Акторка почувалася самотньою: багатьом працівникам, керівникам заслужених колективів було байдуже, який репертуар виконувати; вони спокійно перейшли з української на російську, «вдягли кокошники».

Євген сприйняв переїзд як випробування, а не як трагедію. Для таких моментів у нього теж є своя філософія: «В житті мають бути такі іспити. Ти починаєш інакше ставитись до якихось речей, цінностей. Змінюється твоє ставлення до людей, яких називав друзями. Суспільство в історичному контексті перевіряється такими ситуаціями».

Євген з 1995 року відмовився від державних театрів, у двох з яких був провідним актором. Потім усе робив самостійно, тільки за своїм планом. Після переїзду йому довелось звикати й пристосовуватись до нового колективу, а також до внутрішніх театральних законів Першого українського театру для дітей та юнацтва. Однак і в цьому Євген не вбачав жодної трагедійності: «Звісно, як професіонал я мушу вміти працювати з різними людьми, а не тільки з тими, кого обираю. Тут інший колектив, інші закони. Вважаю, що люди мають змінюватись, переходити на інше місце, інший рівень. Це як нова кров. Врешті все склалося гарно. Різниці в роботі з партнерами не бачу. І там, і там є люди, які тебе підтримують, стоять поруч. Все залежить від обставин, від тебе самого».

Чистоклетови після переїзду швидко збагнули, що «Жуки» у Львові не мають свого глядача. В Донецьку була своя чимала аудиторія – студенти, молода інтелігенція, що цікавилися репертуаром саме цього театру, стежили за прем'єрами, готові були їхати на далекий край міста, щоб побачити виставу. На заході вони були новими людьми... Ольга згадує, що процес єднання її чоловіка з новим колективом від-

бувався «поступово й делікатно». Нарешті в березні 2016 року Євген разом з акторами Першого українського театру для дітей та юнацтва поставив спектакль на великій сцені театру. Це була вистава «DOGS» за мотивами повісті Костянтина Сергієнка «До побачення, Яре!». Головні герої постановки – безпритульні собаки. Вони голодні й не мають даху над головою. Але пси не жаліються й не скиглять, бо горді та вільні. Втім, усім їм до нестями хочеться знайти Свою Людину. Не господаря, чи власника, а Людину-друга. Вистава радше не про безпритульних тварин, а про пошуки людьми добра та своїх «дверцят до щастя».

У шуканні таких «дверцят» у Львові подружжя мало подолати фінансові негаразди. Спочатку родина винаймала невелику кімнатку в приватному будинку на другому поверсі. Кращого вони не могли собі дозволити. Щоб трохи заощадити, доводилось навіть досить далеко пішки ходити на роботу. Маленької зарплати стало зовсім не вистачати, коли підвищилась вартість оренди житла. До того ж віконце кімнатки Чистоклетових виходило на північ, тому до їхнього помешкання майже ніколи не заглядало сонце, що викликало в Ольги депресію та змусило подружжя згодом переїхати.

За два роки життя у Львові подружжя помітило, що львів'яни дуже обережні. Також вони прискіпливо придивляються до всього нового: «Тут знайти роботу не так просто для будь-кого. А я ще й переселенка. Нині працюю педагогом-організатором – з дітьми, займаюсь театром. Згадала, що саме про таке я й мріяла в школі. Нарешті це вдалось», – ділиться враженнями Ольга.

Окупація, яка все змінила

З від'їздом з рідного міста світ Чистоклетових змінився: вони перервали зв'язки майже зі всіма колишніми друзями та колегами, які вирішили залишитися в Донецьку, почали переосмислювати деякі свої вистави, зіставляючи їх з війною на сході України, а також свідомо перейшли на українську мову в повсякденному спілкуванні.

Після вистав львівські глядачі неодноразово запитували Ольгу: «А як це ви говорите українською? Де ви її так вивчили?» Це питання справді виявилось важливим для жінки. Раніше, в 90-х роках, коли Ольга та Євген їздили на Західну Україну, переважно україномовну, то спілкувалися звичною російською. Пояснювали це тим, що так

склалось історично: «Мої батьки розмовляли російською, і я розмовляю все життя російською». Тоді їм здавалось, що на сході має змінитися ще кілька поколінь, поки населення міст стане україномовним.

«Тепер я усвідомлюю, що українцям треба радикально переходити на українську. Коли я говорю російською, то в мене таке відчуття, що мене хтось там хоче захистити. Я привезла дивні враження з Вінниці – це п'ять годин від Львова, а там дуже багато містян розмовляють російською. Це жах. Раніше я сприймала російську нормально, бо нас ніхто не намагався захищати», – пояснює свою позицію Ольга.

Хоч подружжя доволі швидко вирішило покинути окупований Донецьк і розірвало всі контакти з колегами, які там лишились, Євген і Ольга намагаються нікого не засуджувати. Вони знають напевне, що навіть у тих, хто там через ті чи інші причини залишився, досить різні погляди. Треба бути занадто самовпевненою людиною, щоб вважати, що в цій ситуації все зрозуміло. Втім, спілкуються Чистоклетови лише з однією подругою, яка лишилась у Донецьку й не підтримує режим. І говорять відверто, що, на їхню думку, держава кинула напризволяще і тих, хто залишився на окупованих територіях, і тих, хто вирішив поїхати звідти на контрольовану частину України.

«Вважаю, що держава залишила нас наодинці з нашими проблемами», – висловлюється Євген. Навіть на тлі його філософії мандрувати за течією річки відчувається образа. «Чому багато хто повернувся на окуповані території? Вони були змушені. Люди просто відчували, що витрачатимуть усі зароблені гроші на оренду квартири. А там у них є житло», – продовжує думку Євгена Ольга. Під час розмови між ними нерідко виникав жвавий діалог, хоча цього разу питання помітно було болючішим.

– Я хочу жити в державі, яку можна вважати своїм другом, або тим, хто не дасть мені в разі чого потонути. А я бачу, що вона нас не підтримує. Можу покладатись тільки на допомогу простих людей, друзів. Здається, що нагорі каста зрадників і казнокрадів.

– Причому невиліковна.

Як і раніше, Чистоклетови переосмислюють свої вистави. Тільки тепер роблять це, знаючи, що таке війна.

Євген був вражений, коли прочитав «Черевички Божої Матері». Описані в книзі події розгортаються напередодні Другої світової вій-

ни, коли відбувалась комунізація Західної України. «Це неймовірно, як Марія Матіос відчула все, що пізніше сталося в країні. Події в книзі дуже перегукуються з тим, що трапляється нині. Гадаю, люди роблять паралелі і в них виникають подібні образи. Звичайно, й у нас теж, бо ми працюємо над матеріалом. Події на сході зачепили мене безпосередньо. Кожен у такому стані, граючи роль, відчуває, як це відгукується в тобі, впливає на те, що ти робиш», – у міркуваннях Ольги проглядає концепція вистави.

Спектакль «Одкровення Іванки» за повістю «Черевички Божої Матері» готувало тільки подружжя Чистоклетових. Все, зокрема й декорації, їм довелось робити власноруч. І підготування вистави почали з власної ініціативи паралельно з основною роботою Євгена, у вільний час.

Інсценізація висвітлює життя дванадцятирічної Іванки. Дівчинка намагається бути корисною для людей, змінити щось на краще. Найбільше її турбують питання несправедливості життя та ворожість людей одне до одного, а ще одвічна дихотомія добра та зла. Іванка потрапляє в надважкі умови: вона хворіє, її не розуміють батьки, а ще... ще почалась війна.

Це була перша в Ольги моновистава українською. Здається, вона нервувала не менше, ніж за першого виступу на театральній сцені. Пізніше, розповідаючи про цей день, вона згадувала, що вдячна глядачам, акторам і режисерам, які гідно оцінили роботу, а також коректно робили зауваження щодо її вимови.

Спектакль тоді запросили подивитись директора театру. Той, своєю чергою, запропонував показати його художній раді. По тому постановку внесли до репертуару. Важливою для Чистоклетових була присутність на виставі авторки повісті Марії Матіос, яка прийшла подивитись на театральну роботу разом зі своїм чоловіком. Письмениця подарувала Ользі пишний букет орхідей за талановиту гру.

Ольга зізналася мені, що працювати й жити разом інколи буває непросто, але їм з Євгеном це вдається. «Здається, що якби я займалась не театром, то наш шлюб міг би бути не таким міцним. Спільна робота об'єднує. Завжди вважала, що він знає більше, ніж я, краще відчуває, навіть на інтуїтивному рівні: в нього щодо сцени є правильне внутрішнє відчуття. Звісно ж, була і є довіра. Сім'я, як і театр, не може існувати без довіри», – впевнена вона. Подружжя ніколи не з'ясує стосунків. Ольга розповідає, що дійшла до цього ще на по-

чатку родинного життя, адже спроби з'ясувати щось тільки більше шкодили. Все має владнатися саме собою, бо це відбувається на якихось зовсім невідомих щаблях. Інколи ліпше промовчати, тим більше, творчі люди бувають надто емоційними.

Родина Чистоклетових змогла знайти себе на новому місці, хоч і категорично проти означення «успішні переселенці». Вони не сприймають переїзд з рідного міста як трагедію, однак ця травма точно позначилась на поглядах Ольги та Євгена, а також на переосмисленні їхньої роботи в театрі. Для подружжя, яке «слідує за течією», переломний період можна порівняти з порогом річки, що його вдалося подолати, та все ж не зовсім безболісно...

Олексій Коваленко

Вікторія означає перемога

Неленін. Спогад перший

Був далекий, як тепер здається, надзвичайно далекий 2002-й. Мені було трохи більше двадцяти, і я з групою української молоді гуляла Віднем. Молодь здебільшого була з Макіївки й Донецька – учасники форум-театрального тренінгу для представників країн Східної Європи та Кавказу, організованого Міністерством у справах молоді Австрії. Трапився вільний від програми день, і його можна було провести, просто мандруючи залитими літнім сонцем вулицями старого міста. Раптом всі зупинилися і подивилися в один бік. Затримка вийшла через те, що ніхто не знав, куди йти. Не те щоб проблема була з орієнтуванням на місцевості, просто не було конкретної мети. І всі гляділи на Вік-

торію. Вона була керівником «Мартін-клубу» – громадської організації, яка вже кілька років проводила в Донецькій області форум-театральні тренінги. Віка, тендітна, з прямим нижче плечей руським волоссям, в окулярах, була безсумнівним лідером – не тільки формально, а й загалом. Всім важливо було знати її думку. Раптом її обличчя, зазвичай доброзичливе, набуло обуреного виразу: «Я не дідусь Ленін! Припиніть ходити за мною слідом і чекати на інструкції!» Мене тоді розсмішив цей епізод. Але протягом останніх чотирнадцяти років я згадувала його не раз.

Для депресивної постіндустріальної Макіївки вуличний перформанс був чимось потойбічним. Але ті, хто тоді познайомився з цією технікою, захворіли форум-театром на довгі роки. Форум-театр, або «Театр пригноблених» – створіння бразильського театрального режисера Аугусту Боала, був запропонований активній молоді як методика інтерактивної роботи, здатної змінити суспільство, зробити його більш толерантним, чуйним, справедливим. Аматорський театр – як спроба подолати конфлікти, розв'язати проблеми, допомогти знайти вихід з безвихідних ситуацій. В Україні було мирно, і ми в своїх сценках показували соціальну несправедливість, брутальне ставлення людей одне до одного, побутове насильство. Тоді, у Відні, розповіді учасників з інших країн, зокрема з Кавказу, які пережили воєнні конфлікти, викликали жах і відчуття нереальності описаного. Нам усім запам'ятався молодий чоловік, чеченець, на ім'я Мир. Він описував війну й життя своєї родини в таборі для біженців. Саме там, у наметовому таборі, в нього народився син. Хто знав, що за дванадцять років багатьом з нас також судитиметься стати біженцями, або, як тепер прийнято говорити, переселенцями, покинути рідні домівки й почати життя з нового аркуша?..

Тоді життя кидало зовсім інші виклики. Вікторія, та що «Неленін», будувала. Набувала проєктів, ресурсів і співробітників її громадська організація. «Мартін-клуб», що спочатку з'явився як майданчик для спілкування молодих художників і музикантів, все більше занурювався в проблему захисту прав дитини. Це визначення прийшло набагато пізніше, а в кінці безглузких 90-х саме малі безхатченки змусили Вікторію Федотову та кількох її колег залишити роботу в міській соціальній службі, де за стосом паперів не видно було самих дітей.

Це було покликання серця і якась фізична нездатність пройти повз цих дітей. Молоді жінки стали варити каші й годувати безпритульних прямо на вулиці. Купка ентузіастів рятувала їх від вірної загибелі – витягала замурзаних, по вуха в клеї хлопчаків з підвалів, лікувала, одягала і пропонувала поселитися в «Дитячому селі» – притулку на краю міста. Там затримувалися не всі – свобода була солодка для маленьких шукачів пригод, сиріт при живих батьках. Але ті, хто залишалися, змінювалися на очах – діти зі зруйнованих соціальною катастрофою сімей навчалися абетки нормального життя: готували для себе їжу, прали одяг, починали читати й писати в свої 10-12 років. Віка навчила мене не жаліти цих дітей. Точніше припинити просто безпорадно їх шкодувати, відкуповуючись дрібними грішми в підземному переході, і почати дійсно допомагати.

Тоді одним з улюбленців всього «Мартін-клубу» був семирічний Мишко. Малий, з кумедною посмішкою та дзвінким голосочком – він здатен був розчулити будь-кого. Хлопчина тікав і повертався раз на два тижні. Ішов у новенькому, щойно подарованому одязі й повертався весь брудний і з дірками на колінцях. Тікав найчастіше тоді, коли не міг перетравити надлишок уваги до себе – після власного дня народження, після свят, коли приїздили гості, дарували подарунки, говорили теплі слова. Найскладніше для нього та й майже всіх покинутих дітей було повірити в те, що вони гідні уваги і любові: гарного одягу, святкового торта, вітальної пісні, персональної уваги дорослих. Від серця до серця – то був тоді єдиний шлях, який міг вивести їх із безодні безпритульності та зневіри, і Віка разом зі своєю маленькою командою прокладали його крок за кроком. Однією з непорушних традицій стало святкування днів народження всіх мешканців «Дитячого села» – обов'язково цілою командою з усіма атрибутами свята. А ще були Різдво, Великдень, Новий рік – це ті дні, коли у Вікторії просто не могло бути вихідного. Завжди в «Селі», або разом із «сільськими» – на святковому заході в місті. Так жителі «Дитячого села» вчилися шанувати і любити себе й одне одного.

А ще діти навчили її саму не опускати рук, попри всі негаразди. Скільки пам'ятаю, Віка та «Мартін-клуб» постійно щось будували й боролися зі стихією. Перше «Дитяче село» затопили шахтні води, які раптом вийшли на поверхню. Здавалося, проект доведеться закрити, волонтери міркували про те, що доведеться розбирати дітей по домівках, але несподівано німецькі друзі пожертвували невелич-

ку суму, на яку вдалося купити новий будиночок. Він був затісний і старий – звичайна «бабусина хатинка», але ж це набагато більше, ніж нічого. Згодом новий будинок почав обростати прибудовами. У підсумку за кілька років його площа збільшилася майже втричі, в будинку з'явилися зручності, парове опалення, в дворі свердловина й справжній дитячий майданчик. Подібно до того, як трансформувалася будівля притулку, змінювалося його змістове наповнення.

Діти дітей. Спогад другий

Запис Вікторії Федотової в соціальній мережі:

«Руда Даша з глибоким декольте фантастичного розміру і такій самій короткій спідниці з'явилася в «Маленькій мамі» відразу після пологів в 2009-му. Руда грива, зелені великі очі – «Оце комусь був би подарунок!» – перші думки, як побачила. Пожила в соціальному будинку недовго – місяців чотири. Тоді була жива її мама. Квартиру жінки десь «прочаклували», як кажуть наші безпритульні-мамашки. Мама Даші, з такими ж очима, але на 30 років старша, була жінкою нестабільною, сварливою, водночас постійно чогось боялася... Запам'яталися особливо через харчування зі смітника (одного разу принесла доньці гостинця – тухлої ковбаси, якою та погодувала й маленького Толика, а Толик – однорічну подружку – дитину іншої матері – отруєння, скандал, слава Богу – живі). Я тоді збентежилася і вчергове вперлася в стіну носом – не знаю, як допомогти. Відправили до Маріуполя до християнського реабілітаційного центру. Та не так сталося, як гадалося. Повернулася за добу, мотивуючи протягами в коридорах і загальній їдальні. Пішла блукати по чужих кутках.

З'явилася знову три місяці по тому, глибоко вагітна другою дитиною, сама вже сирота – тепер, якщо щось трапиться з нею і Толиком, – ніхто навіть словом не допоможе...

Довго не наважувалися взяти її в соціальний будинок назад – підтримували на орендованій квартирі, потроху, як могли. Два тижні тому здалися, реально розуміючи, що після пологів їй самій – гаплик, платити за квартиру буде нічим ще місяці три, поки допомогу не отримає, Толик буде самотній, а йому ще немає трьох. До самих пологів Даша працювала – продавала на ринку диски. Малюк сидів з нею поруч у колясці, бізнес рухався настільки, наскільки до викинутої з «АТБ» ковбаси можна було додати хліба й морозива...

Зараз Даша поїхала народжувати другу дитину – без батька, ні миски, ні ложки.

Судити таких дуреп можна до перемоги, в моїй голові погано вкладається її хід думок. Тупикові дії приводять у нікуди... Але тепер чітко розумію – і психічне здоров'я, і фізичне, і чоловік, й два дипломи, і друзі, й сім'я – це все мені подарунок від Бога, не заслужений мною, і без можливості відпрацювати. Ніколи я для цього не працювала, а якби працювала, як багато хто, не факт, що заробила б. Чомусь у Дашки цього подарунка немає. А є я, «Мартін-клуб» і її точка на ринку, звідки її сьогодні і відвезли до пологового, коли відійшли води, з Толиком на руках... Благослови, Господи, її й дитя, що йде в цей світ, мені назустріч».

Вікторія, професійний соціальний працівник і психолог, по цеглинці вибудовувала альтернативну державну систему допомоги дітям і кризовим сім'ям у Макіївці. Налагоджували систему співпраці з міськими чиновниками, міліцією, лікарнями, соціальними службами, знаходили джерела фінансування, влаштовували навчання соціальним працівникам «Мартін-клубу». Разом з державними й недержавними організаціями соціальної спрямованості надавати допомогу стало набагато зручніше. В роботі громадської організації з'явилися такі поняття, як менеджмент якості, координація із соціальними службами, мережеві проекти. На перший погляд, все здавалося таким самим, як раніше: Віка, як завжди, закуповувала їжу та ліки для «Дитячого села», як і доти, доводилося вдягати медичні рукавички й обробляти страшні дитячі рани й труїти вошей, як раніше, іноді мусила виїжджати серед ночі, щоб когось «підхопити», поселити, відвезти до лікарні. Змінилося лише те, що часто дзвінки стали надходити від самих міських соціальних служб. «Дитяче село» виявилось єдиним притулком у Макіївці, який погоджувався приймати всіх – підлітків, інвалідів, вагітних дівчат-сиріт, сім'ї погорільців, де були самотня мама та двоє-троє дітлахів.

Життя в притулку завжди вирувало: чиновницькі перевірки, нескінченні пригоди постояльців, іноземні волонтери, у декотрих проблемах в школі, когось терміново потрібно відвести до стоматолога, в найнедоречніший момент прориває трубу, або через стрибок напруження горить електричний трансформатор.

Поступово бездомні діти зникли з вулиць міст. Хвиля безпритуль-

ності 90-х вщухла, реалії змінилися – до дитячого притулку дедалі частіше стали потрапляти дорослі. Серед них було все більше молодих жінок – самі колишні сироти, з немовлятами на руках. Деякі з тих дівчат уже раніше жили в «Дитячому селі» і повернулися через роки молодими матусями. Державі було нічого їм запропонувати: соціального житла немає, виплати були невеликими, і нашим підопічним оформити їх самостійно було не під силу. І це надихнуло Вікторію на нову роботу. Вона стала вчити цих уже дорослих сиріт виживати: шукати роботу й житло, оформляти належні соцвиплати, об'єднуватися, щоб вижити, і берегти свою сім'ю, своїх дітей.

І почалося нове будівництво. Коли чергову «хатинку» було відремонтовано, всі зітхнули з полегшенням – з перенаселеного «Дитячого села» в соціальний будинок «Маленька мама» відселили одразу три родини – мам з малюками. Віка іронізувала, що «Мартін-клуб» поступово перетворюється на будівельну організацію. Але завчасно купила ще один старий будиночок і запустила в ньому ремонтні роботи. Це була не просто перспектива для майбутнього розширення, а й трудотерапія. Вся команда на чолі з невгамовною «Неленіним», а також жителі двох притулків регулярно збиралися на суботники-пікніки в новому будинку. За півтора року до початку війни в будинок заселилася родина з дев'ятьма дітьми.

Чужих дітей не існує. Спогад третій

Дитячий наметовий табір на сімдесят осіб, вечір, величезне вогнище, прощальна вечірка. За плечима майже два тижні відпочинку – з купанням в озері, смачною, з димком, кашею, квестами й веселими змаганнями. Біля вогнища сидять брат і сестра 12 та 11 років. Дітей запросили на канікулах приєднатися до матері, яку доправила до «Дитячого села» міська соціальна служба. Мати, Віра, сама колишня вихованка інтернату, де зростала з двома сестрами-близнючками Надею та Любою, не впоралася з вихованням власних дітей. Через безгрошів'я і недбальство змушена була віддати старших до школи-інтернату для розумово відсталих, попередньо вигадавши їм відповідний діагноз. Це дало їй змогу перекласти відповідальність за їхнє утримання на державу, і з меншим на руках вона намагалася якось вижити, навіть вийти знову заміж. Але коли громадянський чоловік помер, його родичі виселили її з хати. Так вона потрапила до при-

тулку з трирічним Стасом. Згодом стало відомо про старших дітей. Вони змогли зустритись у таборі й знову відчувати себе родиною.

Тоді, за традицією, біля вогнища всі загадували бажання. Лише одна людина дала обіцянку. Вікторія пообіцяла тоді Едику та Христині, що вони не житимуть більше в інтернаті, що вона зробить усе можливе, щоб вони пішли до звичайної школи й виховувалися разом зі своїм братом. Для цього довелося пройти довгий шлях: матері лікуватися від алкозалежності, дітям – пройти обстеження і позбутися безглузлого діагнозу, повернутися до навчання, соціальним працівникам – витратити багато сил і нервів, щоб налагодити зруйновані сімейні стосунки, допомогти з адаптацією в загальноосвітній школі двом кмітливим, але розгубленим і занедбаним дітям. Було нелегко й неоднозначно, але своє дитинство ці діти провели в родині.

З легкої руки Вікторії у 2009 році з'являється Мережа правозахисних дитячих центрів Донбасу, куди ввійшли шість організацій з Донецької та Луганської областей. В «Мартін-клубі» відтепер працює юрист. Унікальний проект дав змогу вивести соціальні та правозахисні послуги для дітей і кризових сімей на якісно новий рівень. Тепер, наприклад, донецьку дитину-втікача, яка потрапила в біду десь в Алчевську, могли обігріти, нагодувати, доправити на реабілітацію до партнерів у Маріуполь на час, поки макіївський юрист займався врегулюванням її юридичних проблем (відновленням документів, визначенням статусу, оформленням соціальних виплат для її родини). Організації обмінювалися досвідом та ресурсами.

А ще прийшло розуміння того, що дітей за будь-яку ціну треба рятувати від інституалізації: все частіше ставало так, що діти, до яких уже прикипіли серцем і душею, виявлялися за крок до інтернату. І тоді дітей стали брати в свої сім'ї під опіку ті, хто працював у «Мартін-клубі». У Вікторії, яка виховувала трьох синів, несподівано з'явилася п'ятнадцятирічна донька. Дівчинка, яку багато років витягали всією командою з болота сімейного насильства, пияцтва та безвідповідальності біологічних батьків. У чотирнадцять років з боєм та ціною неймовірних зусиль дитина отримала свідоцтво про народження. У чотирнадцять років... Зі статусом ВІЛ-позитивна, майже доросла. Це був важкий вибір і нелегкі кілька років оранки на спотвореному, зарослому бур'яном шкідливих звичок і складного характеру полі. Іноді руки опускалися, але плоди все ж з'явилися. Сьогодні Вікторія

– молода бабуся. Прийомна донька виросла, вийшла заміж і виховує вже свою дитину. Якій дала ім'я, до речі, на честь названої мами Віка.

Війна – як виклик і шлях до перемоги.

Спогад четвертий

Запис Вікторії Федотової в соціальній мережі:

«Сьогодні в моєї подруги загинули двоє її друзів. Підірвалися на міні. Ми можемо віддаляти від себе війну, так само, як колись відверталися від безпритульних. Але вона поруч. Проклята, та, що забирає молодих. Страшно, що вже не страшно».

Вся ця клопітка круговерть з будівництвом, концертами, патронунням ПТУ, де навчаються сироти, літніми таборами для дітей з кризових сімей, благодійними обідами та вуличними концертами різко обірвалася в один момент. Навесні 2014-го Вікторія до останнього вірила й боролася за свій український Донбас. Поки одного дня з незрозумілою метою до офісу організації не вдерлися озброєні молодики в балаклавах. Що хотіли, так і не змогли пояснити, але дали чіткий сигнал – помітна завдяки своїй активній соціальній роботі, проукраїнськи налаштована громадська організація є надто яскравою приманкою для всіляких «шарікових».

Збори були недовгими. Від'їзд збігся з активною стадією воєнних дій і масовим від'їздом людей з обстрілюваних важкою артилерією міст Донбасу. Команда «Мартін-клубу» приєдналася до одного з волонтерських проєктів. Посадивши в особистий транспорт свої сім'ї, жителів соціальних будинків, які погодилися на переїзд, Віка з колегами в цілодобовому режимі приймали дзвінки на «гарячу» лінію з евакуації. Приїхали до Дніпропетровська. Там ніхто не чекав, але вдалося орендувати великий будинок – один на сім родин. У цьому тимчасовому притулку, сидячи буквально на валізах, продовжували допомагати наляканим війною землякам. 90 днів. «Гаряча» лінія. В режимі 24/7. Коли на один прийнятий дзвінок припадало дев'ять неприйнятих.

Літо пролетіло, як один нескінченний кошмарний сон. Стогін і плач охопленого жахом Донбасу в телефонній трубці, побутова невлаштованість, відповідальність за сім'ю і команду, яка пліч-о-пліч...

все ще сиділа на валізах. Але поступово Дніпропетровськ почав ставати ближчим і ріднішим. У «Мартін-клубу» з'явилися друзі. Поступово сім'ї макіївчан відселялися до окремих орендованих квартир, комусь чуйні дніпровці запропонували свої метри безкоштовно. А в листопаді Вікторія порадувала всіх дивовижною новиною – під Новомосковськом «Мартін-клуб» придбав будинок і до нового року після ремонту та підготовки запускає хостел під назвою «Рукавичка» для підопічних, що переїхали з Макіївки, а також земляків, які потребують допомоги. Знову будівництво, облаштування будинку та підтримка евакуйованих з «Дитячого села» сімей. Але додався ще один фронт – волонтерська робота на підтримку армії. Спільний проект церкви та «Мартін-клубу» назвали «Схід-сприяння». Збір пожертв, їжі, медикаментів, одягу, підтримка сімей солдатів – новий сенс, який з'явився в житті, це все стало рятівним колом у вирі розчарувань і втрат.

Люди завжди були головною цінністю для Вікторії. Друзі, партнери – ті, хто одного разу стали близькими, йшли поруч довгі роки. Корінням з початку 2000-х – дружба з луганським правозахисним «Поступом» Костянтина Реуцького, який після переїзду з окупованого рідного міста до Києва запустив проект «Схід-SOS». Років на дев'ять пізніше відбулося знайомство з командою маріупольського благодійного фонду «Пілігрим» і його постійним керівником, пастором Геннадієм Мохненком, трохи раніше зародилася дружба й партнерство з однодумцями з донецького Альтернативного молодіжного центру (закритий через окупацію притулок «Місто Сонця»). Незадовго до початку воєнних дій Віка познайомила з Богданом Чабаном – одним з наймолодших підприємців Донецька, господарем кав'ярні «Ізба-читальня». «Ізба», як називали її постійні відвідувачі, була одним з центрів культурного життя міста, місцем зустрічі молодих інтелектуалів і артистів. Туди приходили не так поїсти і випити, як заради спілкування й атмосфери. Там відбувалися поетичні вечори, камерні концерти, різні тематичні зустрічі.

Навесні 2014 року Богдан був одним зі співорганізаторів проукраїнських мітингів у центрі Донецька. Коли стало зрозуміло, що «руській мір» окупував подібно до Криму й рідне місто, пішов служити в добровольчий батальйон, потім довго вів партизанську діяльність у складі групи «Равлик» і воював зі зброєю в руках, захищаючи Донецьк від російських найманців. Коли партизанська група «Равлик»

опинилася в центрі скандалу, Вікторія, як людина, що не терпить несправедливості, разом з групою правозахисників і журналістів встала на її захист. Знаючи Богдана, його характер і погляди, вона навіть думки не допускала про те, що донецькі партизани могли бути винні в інкримінованих їм злочинах. Коли «Равлик» звільнили із СІЗО, Віка допомогла Богданові Чабану знову повірити в свої сили. Можливо, саме завдяки її дружній підтримці та невичерпному оптимізму Богдан зважився на неймовірний крок – відтворити в прифронтовому Маріуполі своє улюблене дітище – «Ізбу-читальню». З моменту відкриття минуло лише пару місяців, але «Ізба» вже стала культовим місцем зустрічей переселенців з Маріуполя й не тільки, які ностальгують за рідним Донецьком. Кав'ярня потроху починає відроджувати атмосферу джем-сейшенів та інтелектуальних посиденьок, формуючи в провінційному місті специфічний культурний прошарок.

Від часу переїзду в житті Вікторії, її найближчого оточення, та й багатьох земляків, відбулося безліч змін. Те, що раніше здавалося неймовірним, стало реальністю. Відбулася переоцінка цінностей, власних сил, ресурсів і потреб. Когось це занурило в зневіру, але не нашу «Неленіна». Взимку Віка з командою вирішили згадати забуту методику форум-театру. Її новим застосуванням стала робота з посттравматичним синдромом волонтерів і воїнів АТО, які стали учасниками тренінгу «З тобою». Навесні 2016-го Вікторія Федотова запустила черговий мережевий проект. «Життя триває» – за цією назвою стоять громадські організації з восьми областей України, деякі – такі ж переселенці, як і «Мартін-клуб». Багато з них після переїзду влаштувалися в малих містах чи селах. Мета проекту – допомогти переселенцям адаптуватися в селі, адже для деяких шанс вижити та самореалізуватися тут набагато вище, ніж у перенаселених, обтяжених безробіттям і надзвичайними цінами на оренду житла великих містах.

Я часто замислююся над тим, у чому джерело невичерпної енергії таких людей. Звідки приходять до них ідеї й що надає сил не здаватися перед жодними випробуваннями? Для мене відповідь проста – це любов і віра: в Бога, в свою країну, в свою команду, в свою сім'ю і в себе.

Одного разу мені трапилося есе російсько-українського політолога Андрія Окари під назвою «Люмпен проти України: початок тре-

тьої світової». Текст датований травнем 2014 року – це ті самі дні, коли багато хто з нас приймав нелегке рішення покинути рідні міста і виїхати «в нікуди». Ось уривок з нього:

«Все, що відбувається останні місяці в Криму, на Донбасі, в Одесі та інших регіонах України, – це не протистояння етнічних великоросів («росіян») і етнічних українців. Це не протистояння російськомовних і україномовних (насправді всі жителі України двомовні). Це не протистояння москвоцентричних і киевоцентричних громадян. Це не протистояння противників і прихильників ЄС і НАТО. Це навіть не конфлікт тих, хто вважає нинішню українську владу легітимною, і тих, хто називає її «київською хунтою». Це глобальна, тотальна, нещадна війна люмпенів і НЕЛЮМПЕНІВ. [...] Серед люмпенів всі хочуть «стабільності» та «захищеності», навіть якщо за це треба заплатити власною гідністю. Майже всі вони – патерналисти і любителі халяви, завжди вибирають «рибу», а не «вудку».

Мені пощастило в житті зустріти людину, яка вміє відчувати чужий біль, тримати удар, бачити вихід із безвихідного становища й давати життю шанс. Шанс змінити щось на краще, шанс на відродження, шанс зберегти в людях людське. Дати притулок вісімнадцятирічній сироті з ненародженою дитиною під серцем – її вибір, в той час, коли вибір більшості – звинуватити дівчину в усіх смертних гріхах. Вивезти з-під вогню свою команду й утримати на плаву крихітну некомерційну організацію, коли великі підприємства вважали за краще або мімікрувати і почати дружити з окупаційною владою, або дозволили знищити себе чи розграбувати, – це сміливість і віра в свою затребуваність. Купити будинок для підопічних з притулку, коли власний будинок залишився в минулому житті, а в новому поки чужі стіни, які можуть стати лише тимчасовим притулком, це така щедрість, на яку здатні одиниці.

Людина, яка стільки себе віддала своєму місту, його людям, не може його не любити. Але чи зможе вона до нього повернутися?

– Я жодного разу не їздила додому. Я не боюся війни й не дуже боюся потрапити «на підвал». Просто я не сприймаю половинних відносин. Не розумію, коли жінка каже чоловікові «я розлучаюся з тобою» і продовжує залишатись поруч. Коли чоловік іде з дому, погуляє тиждень і повертається. Коли друг зрадив, а ти продовжуєш приймати його в себе вдома. Коли втратив інтерес до роботи та ходиш, аби зберегти зарплатню, відсиджуєш. Я не уявляю, як я зможу

поїхати. Звідти. Знов. Адже залишатись там не можна. А зробити це ще раз – понад мої сили. Там усе ще стоїть на кухні моя недомита чашка. З червня 2014-го я кинула її, щоб помити за місяць, коли повернусь.

Колись я натрапила на таку фразу: «Масштаб особистості визначається кількістю людей, яких може вмістити її душа». У випадку з Вікою душа не лише «вміщує», але й будує систему допомоги, знаходить ресурси для цього і команду самовідданих однодумців, щоб усе запрацювало. Я вірю в те, що поки такі Неленіни існують, наша змучена земля відродиться з попелу всупереч усім негараздам, ітима своїм шляхом – будувати й сіяти, рятувати і любити.

Олена Горгадзе

ПРО АВТОРІВ

Сафіє Абляєва – переселенка з окупованого Криму. Народилася 20 березня 1990 року в Узбекистані. До анексії працювала журналісткою на кримськотатарському телеканалі ATR, котрий під тиском російської влади в 2016 році переїхав до Києва. Згодом здобула журналістську стипендію імені Вацлава Гавела, півроку стажувалася в Празі на Радіо Свобода. Нині – випусковий редактор, ведуча українського випуску новин на телеканалі ATR.

Лариса Білозерова, донеччанка. За освітою – інженер, також випускниця «Школи нових медіа». Роботу у всеукраїнському науково-технічному журналі «Енергозбереження», що його видавали в Донецьку, починала як фахівець з дизайну та верстки. З 2009 до 2014 року була журналісткою, редакторкою цього видання. З літа 2014-го живе в Києві, працює редакторкою інформаційного порталу «Green Енергоефективність» та, як фрилансерка, в кількох спеціалізованих виданнях. Основні теми – «зелена» енергетика, стійкий розвиток, екологія.

Олена Горгадзе-Кузнецова народилася й прожила більшу частину свого життя в Донецьку. Здобувши професію викладача та перекладача, почала поєднувати її з журналістською роботою в друкованих та електронних виданнях Донецька. Але з часом основним предметом професійної й творчої реалізації стали зв'язки з громадськістю. Працювала в державному, комерційному та політичному секторах, а з 2009 – в правозахисному проєкті громадської організації «МАРТІН-клуб». Наразі мешкає в Київській області, виховує трьох дітей і продовжує інформаційно супроводжувати ГО «МАРТІН-клуб» у проєкті «Життя триває: інтеграція переселенців у сільські громади».

Олексій Коваленко завершив навчання на магістерській програмі з журналістики Українського Католицького Університету. Публікував свої матеріали в багатьох виданнях загальноукраїнського

масштабу, а також у білоруських, польських та італійських медіях. Протягом двох останніх років роботи Олексія виходили у форматі статей, лонгвідів, відео (зокрема, документального фільму), мультимедійних історій та подкастів на радіо. Спеціалізувався на бізнес-тематиці, але ніколи не обмежував себе у виборі теми журналістського матеріалу. Вважає, що журналістика – це передусім уміння розповідати історії.

Вадим Козловський – лікар-ортопед за освітою, фотохудожник, член Національної спілки фотохудожників України. Лауреат міжнародних конкурсів. Захоплюється виставковою діяльністю. Пише малу прозу. За основним фахом працює у Вінницькому науково-дослідному інституті реабілітації інвалідів.

Аліна Купцова – політична оглядачка інтернет-видання «Обозреватель». Народилася 1994 року. З 2013 року – членкиня Національної спілки журналістів України. Працювала журналісткою-аналітиком на сайті rodbrobnosti.ua. Переможниця кількох журналістських конкурсів. Випускниця Донецького національного університету.

Ірина Курочка в професійній журналістиці з 1990 року, спеціалізується на морально-правовій тематиці, лауреатка обласної премії імені Петра Яценка в 1993 році, переможниця конкурсу «Кращий журналіст року» (2002 р.). Працювала редакторкою відділу обласної газети, започаткувала та редагувала незалежне видання «Нова газета по-полтавськи». З 2001 року – координаторка Полтавського прес-клубу.

Наталія Никонорова – переселенка з окупованого Донецька. Народилася й виросла в Харкові. Випускниця Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Філолог. Фрилансерка. Авторка путівника Україною та укладачка однієї з дитячих енциклопедій. Нині з чоловіком, лікарем ветеринарної медицини, мешкає в Івано-Франківську. Членкиня громадської організації «Д.О.М.48.24», яку створили для інтеграції внутрішніх переселенців у громаду міста.

Ірина Новожилова – журналістка. Випускниця Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка. Упродовж 1985 – 1998 років

працювала в редакціях обласних газет Житомира. Президент Асоціації професійних журналістів та рекламистів Житомирщини, голова Житомирського прес-клубу, медіа-експертка Інституту демократії імені Пилипа Орлика. Членкиня НСЖУ.

Олена Поволяєва народилася та прожила в Донецьку до травня 2014-го року. Нині перебуває в декретній відпустці, виховує сина, мешкає з родиною в Одесі. В Донецьку працювала спочатку в місцевому Інтернет-виданні, останні два роки була власною кореспонденткою Радіо Свобода в Донецькій області. Випускниця Донецького національного університету імені В. Стуса.

Вікторія Талашкевич – координаторка громадської організації «Прес-клуб реформ», яка вже понад десять років працює у Кіровоградській області, створюючи майданчик для спілкування журналістів, громадськості, влади, політиків та бізнесу. Також Вікторія – співзасновниця сайту tusovka.kr.ua та тренерка з питань просування громадських ініціатив он-лайн, використання соціальних мереж для суспільних проектів, PR для громадських організацій і фасилітаторка програми «Активні громадяни» Британської Ради в Україні.

Антоніна Торбіч працює в медійній сфері з 2004 року. Голова Рівненського прес-клубу, заступниця головного редактора інформаційно-аналітичного порталу «Четверта влада». Регіональна кореспондентка телепроекту журналістських розслідувань «Слідство. інфо» та «Громадського радіо». З 2007 року пріоритетною діяльністю є розслідувальна журналістика – викриття зловживань влади, правоохоронних органів, антикорупційні розслідування. Членкиня організації «Трансперенсі інтернешнл Україна», переможниця професійних журналістських конкурсів. Мама чотирьох синів.

Алла Федорина – заслужена журналістка України. Чітке уявлення про майбутню професію мала ще в школі в Градизьку на Полтавщині: із сьомого класу дописувала до районної газети. По закінченні факультету журналістики Київського державного університету почала працювати в газеті «Червоний промінь» – сумській обласній «молодіжці». Потім були газета «Добрий день», студія обласного телебачення, а з 1994 року журналістка починає співпрацю з газетою

«Україна молода», власкором якої й була до останнього часу. З 2001 року очолює Сумський обласний прес-клуб. Понад десять років є викладачкою кафедри журналістики та філології Сумського державного університету.

Ганна Хріпункова навчалася в Донецькому національному університеті, а потім в аспірантурі Київського національного університету (Інститут журналістики). В Донецьку працювала в численних місцевих виданнях, була власною кореспонденткою газети «День» у Донецькій області та агентства «France Press». Переїхала до Києва в 2014 році, після того, як місто було захоплене бойовиками. Нині – редакторка власного сайту DonPress.com та кількох інших проєктів.

Інна Юр'єва (Хюреніна) закінчила історичний факультет та аспірантуру Донецького національного університету. З 1999 року в журналістиці – друкувалася в різних регіональних виданнях. 2006-го почала працювати в PR корпоративного сектору (керівниця комунікаційних департаментів кількох структур). З липня 2014-го – діячка в громадському секторі: редакторка стрічки новин «Свободный Донбасс» на Facebook, авторка й редакторка газети «Говорит Донбасс» – видання для неокупованих територій регіону, волонтерка громадського руху «Деокупація. Повернення. Освіта».

Вікторія Сидорова «подружилася» з журналістикою ще на третьому курсі Чернігівського педагогічного інституту, коли почала дописувати до міської газети «Черниговский полдень», а по завершенні навчання прийшла працювати кореспондентом до обласного тижневика «Гарт». Потім співпрацювала з місцевими газетами та всеукраїнськими виданнями, Інтернет-виданнями. Понад 5 років була редактором газети Чернігівської єпархії УПЦ, брала участь у створенні нових видань – «Любимая черниговская газета» та «Дитинець». На сьогодні – співзасновник і керівник Медіа-центру «Моє місто» (м. Чернігів). Лауреат обласного конкурсу «Жінка року» (2014).

Публіцистичне видання

Знедолені?
Нездоланні!
історії переселенців

Ідея проекту Світлани Єременко
Редактор-упорядник Ірина Черниченко
Літературний редактор Тетяна Решетняк
Дизайнер Костянтин Ковалишин

Підписано до друку 25.05.2016.
Формат 60x84 1/16.
Папір офсетний.
Друк офсетний.
Умовн. друк. арк. 9,75.
Зам. №3065.
Наклад 1500 примірників.

Інститут демократії імені Пилипа Орлика
01133, м. Київ, бульвар Лесі Українки, 12, оф. 113
E-mail: pylyp.orlyk.institute@gmail.com
<http://idpo.org.ua>

ПП «Рута»
10014, Україна, м. Житомир, вул. М. Бердичівська, 17а
Тел.: +38 041 2474824, e-mail: ruta-bond@ukr.net
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єктів видавничої справи ДК №3671 від 14.01.2010 р.